

Bošnjačka riječ

Časopis za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka

Godina III
Broj 10
Novi Pazar
Septembar 2008.
Cijena 160 dinara
www.cbr.org.yu

Muratka Fetahović

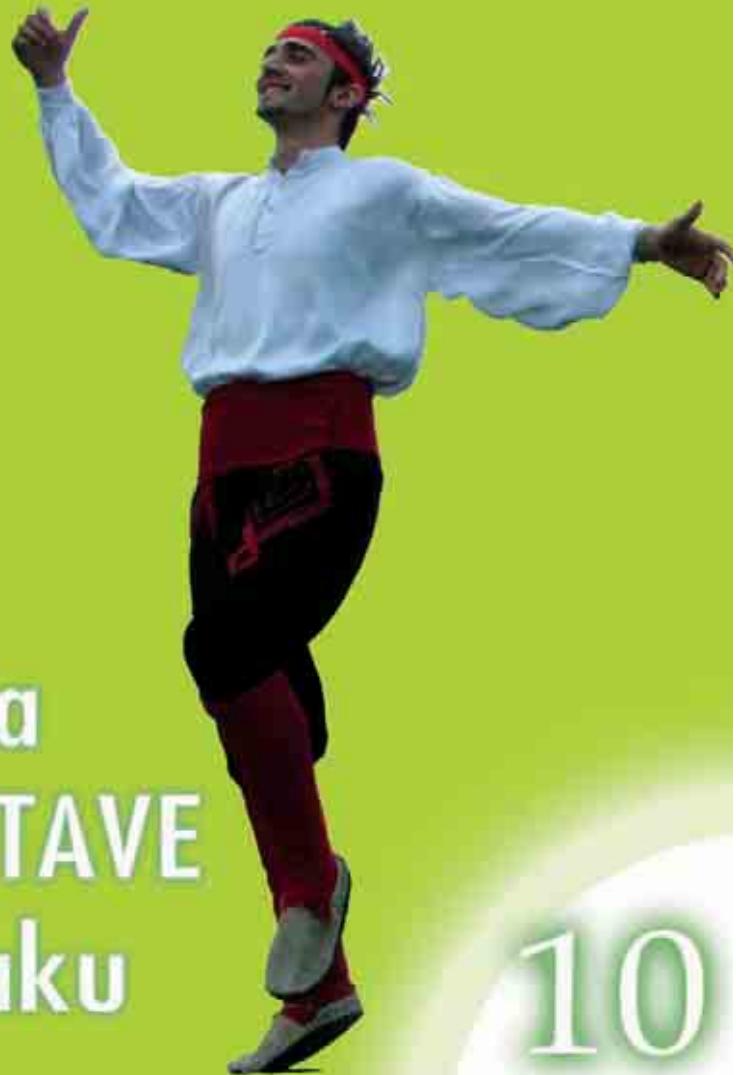
BOSANSKI JEZIK MORA BITI
OBAVEZNI NASTAVNI PREDMET

Faiz Softić

SVETA KNJIGA

Hasnija Muratagić-Tuna

O nekim stilskim osobenostima
LEGENDE O ALI-PAŠI (II)

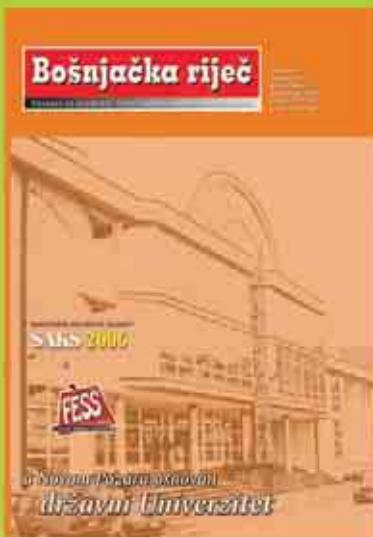
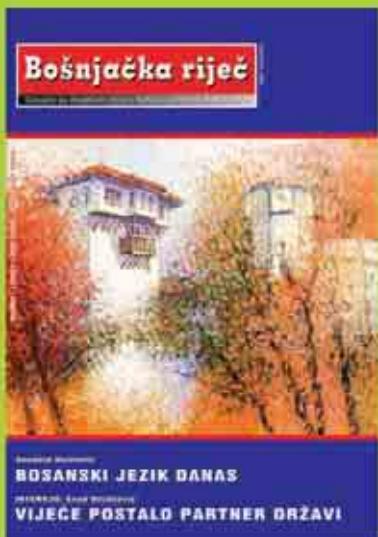

Proslava
DANA ZASTAVE
u Sandžaku

10

Bošnjačka riječ

Casopis za društveni život i kulturu sandžackih Bošnjaka

Naših 10 "Bošnjačkih riječi"
(januar 2006 - septembar 2008)

Bošnjačka riječ

Osnivač

Bošnjačko nacionalno vijeće
Novi Pazar

Izdavač

Centar za bošnjačke studije
Tutin - Novi Pazar

Za osnivača i izdavača

Esad Džudžević

Glavni i odgovorni urednik

mr. Redžep Škrijelj

Zamjenik gl. i odg. urednika

Hasna Ziljkic

Redakcija

Esad Rahić

Muhedin Fijuljanin

Nazim Ličina

Muratka Fetahović

Fuad Bačićanin

Džengis Redžepagić

Medin Halilović

Zaim Azemović

Mustafa Baltić

Direktor desk-a

Zaim Hadžisalihić

DTP i prelom

Samer Jusović

Lektura

Muratka Fetahović

Saradnici

Ferid Muhić

Alija Džogović

Samra Tahirović - Ljuca

Rasim Čelahmetović

Fehim Kajević

Muharem Mutabđija

Fehim Karišik

Nedžib Vučelić

Alija Matović

Halil Markišić

Adresa redakcije

28. novembra bb
36300 Novi Pazar

Telefon: 020 336 621

Fax: 020 315 608

E-mail: bnv@verat.net

www.bnv.org.yu

Časopis sufinansira
Ministarstvo kulture
Vlade Republike Srbije

Štampa

Štamparija "Merak"
Dubrovačka bb, Novi Pazar

RIJEČ UREDNIKA

Mr. Redžep Škrijelj

rekasancak@gmail.com

NACIONALNO I VJERSKO POMIRENJE

Apostrofiranje ovakvih uvodnih tekstova uvek povlači pitanje potrebe njihovog prisustva na ovako malom redakcijskom prostoru. Ipak, naša težnja da pojам „mir“ bude početna tema i „light motiv“ časopisa, otkriva naše nastojanje da što skorije doprinese otklanjanju nepotrebno nagomilanih bošnjačkih nesuglasica i razmirica. Nataлоženih razloga je mnogo:

Najnovija dešavanja na našim prostorima, pokazuju niz vrlo vidljivih slabosti na svim poljima zajedničkog ili odvojenog djelovanja;

Osim višekratnih gubitaka u svojoj nedavnoj prošlosti Bošnjaci su, zbog različitih eksperimenta resornog ministarstva obrazovanja, na pragu da izgube zakonsko pravo obrazovanja na maternjem bosanskom jeziku. Kao kukavičko jaje, našoј se djeci u školama, u paketu sa bosanskim (koji bi morao biti obavezan), nude kojekakvi predmeti iz, takozvane „b“ grupe izbornih predmeta (čuvari prirode, informatika, svakodnevni život u prošlosti...) u kome je „naš bosanski“, na najnižoj izbornoj lje-

stvici, u onoj grupi običnih, izbornih. Tužno i diskriminirajuće u rođenoj demokratskoj državi!? Zloupotreba bosanskog jezika u eksperimentalnoj igri polupismenih školskih direktorijuma ne ide na ruku dezorientiranim i podjeljenim sandžačkim Bošnjacima. Takva bezobzirna zloupotreba maternjeg jezika Bošnaka zahtjeva dodatnu i ozbiljnju socijalno-psihološku debatu. Utemeljilači evropskih demokratskih standarda i deklaracije o ljudskim pravima će još dugo imati posla oko proskribiranja neusvajenih, osnovnih zahtjeva Bošnjaka;

Kablovski paket preko koga elektronskih TV mediji informišu našu sandžačku javnost skromna su ponuda više, regionalno-repriznog, nego li neka kvog edukativno-informativnog karaktera. Bošnjaci s razlogom čekaju svoj termin na javnom servisu RTS-a;

Naša nam je politička patologija, ovih dana, svjedoče začuđeni Pešterci, omogućila da, neke od novosagrađenih regionalnih puteva, u promet „tet-a-tet“, otvaraju oni koji su ih

90-tih zdušno zatvarali, a tamošnje zastrašene Bošnjake surgunisali u bijeli dunjaluk.

Kakvog li cinizma!

Od toga je ciničnija i absurdnija naša kolektivna pironanija, i želja da „ćibre“ kao tehnološki izum oprobamo na našim mukom sa građenim bogomoljama, koje smo nakon „oslobodilačkog stampeda“ iz davnih „Bal-kanskih i inih ratova“ svakodnevno priželjkivali i za nihovu gradnju nesebično odvajali i posljednju crkavicu;

Svakodnevno štancovanje univerzitetskih diploma i znanstvenih titula ne može zaustaviti naše nagomilano neznanje, al' može intenzivirati svijest Bošnjaka o kolektivnom nedostatku znanja i artikulisati potrebu da se mutkrpnim radom teži ka njegovom sticanju. U pravu su usamljeni pojedinci koji kažu da je Bošnjaku znanje potrebni od improviziranih diploma - potvrda o (ne)znanju.

Plać izborno poražene srpske desnice zbog hapšenja zloglasnog Radovana, ni izbliza ne nadjačava plač, kahar i dert, majki ucviljene Srebrenice zbog gubitka desetak hiljada njihovih najmilijih - muževa i sinova.

Knjiga prosječnog kvaliteta, američke spisateljice Šeri Džons, *Dragulj Medine*, za koji autorica nudi iskreno obrazloženje da ga je napisala kako bi „izrazila svoje poštovanje prema islamu“, diže nepotrbnu halabuku i dobra je reklama za ovaj „kič roman“. Slažemo se sa tvrdnjom našeg poznatog pisca, da ne možemo, permanentno, „braniti Boga od drugih“. Daleko više zabrinjava redovno uplitanje „dežurnih“ poznavaca islama (D. Tansković, Ž. Tucić, S. Ugričić, M.

Jevtić i drugi), koji ovakve pri-like koriste za naglašavanje sopstvene islamofobije;

Sudeći po toku događaja, Bošnjaci će, bar u Novom Pazaru, još dugo čekati zadovoljenje pravde i realiziranje svojih demokratskih prava. Više od pedesetak odsto ponuđenih mjesta u lokalnoj samoupravi, kao zamjena za 6 odborničkih mandata u opštinskom parlamentu, dokaz su sve većih ucjena i iznuđenih ustupaka. Uostalom, neke od institucija (regionalni Arhiv, Zavičajni muzej, a sad i Biblioteka, Gimnazija...) su ionako van domašaja Bošnjaka. Bar do sada ne postoji želja ni da se „Novopazarski zbornik“ (jedini u Sandžaku), osloboди dosadašnje uređivačke politike (po diktatu) i „vječitog“ urednika i uređivačkog odbora i sa „međunarodnih“ (nebošnjačkih) pređe na regionalne teme i konačno dobije bar 50 % nove bošnjačke redakcije,

koja će omogućiti objavljanje tematike koja odgovara populacionoj strukturi Opštine i Sandžaka uopšte;

Bošnjačka javnost i vjernici u Sandžaku osjećaju neophodnost šire akcije u cilju svebošnjačkog vjerskog pomirenja i prekida igara „oko hodžinog jorgana“ koji je, zbog naše kolektivne nesloge i sitnih razmirica, iz dana u dan sve prazniji i ritaviji. Postojanje dvije vjerske zajednice doprinosi kolektivnom rasunu zbumjenih i podijeljenih vjernika, a vjera je barem do sada bila zajedničko okrilje za sve. Islamska zajednica bi morala prestati biti „interesna“ i prestati istinska islamska. Možda se iza ove bošnjačke vjersko-političke krize naslućuje želja za svebošnjačkim pomire-

njem. Čini li nam se da nam lupnjava halke na našim avlijskim kanatima najavljuje da nam dolazi „dobri“ sa porukom da je vakat da se međusobno izmirimo i zajednički gradimo ovaj komad dunjaluka koji od milošte još uvijek, mada poneđe vrlo bojažljivo, zovemo Sandžak;

Podsjetimo, danas dvije najjače bošnjačke partije u Sandžaku su nekada bile jedno ideološko tijelo za čiju atrofiju ne treba tražiti posebne razloge, već mogućnost da se pomire i nastupe kao kolektivitet. Danas u nedostatku unutarbošnjačke političke ljubavi, treba izabirati „interese“ (Lord B. Disraeli) koji mogu biti jedini garant za opstanak i prosperitet bošnjačkog nacionalnog bića.

Zbog toga treba podržati napore za konsolidaciju SDA koja, sudeći po trenutnom raspoloženju nezadovoljnih birača, ima svoju budućnost i „akobogda“ zdravo biračko tijelo. Pragmatičnom nacionalnom politikom, koju kreira Bošnjačko nacionalno vijeće (BNV), treba usaglasiti interes bošnjačke nacionalne zajednice za koju, u sve demokratskoj Srbiji, narastajućeg životnog standarda, postoje realne šanse dugoročnog preživljavanja i opstanka;

Je li naišao vakat da se ponovo zajednički propitamo šta hoćemo i šta nam treba. U Sandžaku su odavno presahle vodenice, ali ne i sita kroz koja bi morala biti sintetizirana naša kolektivna svijest. Nikada nam, kao danas, nije bilo potrebniye malo „sitne pameti“. „More bit“ da je vrijeme za onu našu staru: „Ne pogani vakat, jer je on tvoj gospodar“!

U OVOM BROJU

Prof. Muratka Fetahović
BOSANSKI JEZIK MORA
BITI OBAVEZNI
NASTAVNI PREDMET

8

Proslavljanje
DANA ZASTAVE
u Sandžaku

10

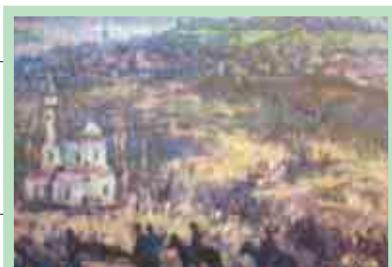
11. juli - Dan sjećanja
NE TREBA MRZITI...!
ALI NI ZABORAVITI!

26

Faiz Softić
SVETA KNIGA

38

Mr. Esad Rahić
UTICAJ PRVOG SRPSKOG
USTANKA NA BOŠNJAKE U
SANDŽAKU

70

Ramiz Šaćirović
KAŠIKARSKO-DRVODEL-
JARSKI ZANATI KONIČANA

80

Dr. Ferid Muhić

BEHAR OSMANA NURIJA

3

DUKAT ISA-BEGA ISHAKOVIĆA

DODIJELJEN RASIMU ĆELAHMETOVIĆU

16

In memoriam:

ABDULAH-DUCE GEGIĆ (1924-2008)

ADIL-BEG ZULFIKARPAŠIĆ (1921-2008)

35

Mr. Fatima Muminović-Pelesić

JEZIČKE NEDOUMICE

40

Zaim Azemović

HUSEIN BAŠIĆ - SLAVUJ IZ

PLAVSKOG GNIEZDA

42

Akademik, Alija Džogović

BOŠNJAČKI "BOG MARS"

44

Sulejman Muftarević - Heman

KROZ STARU SJENICU

51

Dr. Zlatan Čolakovć

HOMER-MEĐEDOVIĆ

I TRADICIJSKA EPIKA (II)

54

Prof.dr.Hasnija Muratagić-Tuna

O nekim stilskim osobenostima

LEGENDE O ALI-PAŠI (II)

59

Mr. Redžep Škrijelj

DERVIŠ AHMED GURBI

67

Mustafa Baltić

RASPAD ZADRUGE NA PEŠTERI

75

Mr. Esad Rahić

BOŠNJACI U RANOFEUDALNOM

PERIODU (II)

86

Mr. Samra Tahirović Ljuca

GLOBALIZACIJA I NJEN UTICAJ

NA SOCIO-KULTUROLOŠKI

ASKPEKT MALIH NACIJA (VII)

92

Ferid Muhić

BEHAR OSMANA NURIJA

Osman Nuri sjedi na čardaku. Sunce je otskočilo, ali još je rano. Kraj aprila, dan dug; gleda Osman Nuri u veliku trešnju, raskošna krošnja sva u behar ogrežla, granama čardak dotiče. Poranio je, prije sunca je na čardaku kahvu popio i čibuk zapalio.

Z b o g
n e č e g a ,
san mu je
rano odle-
tio sa
g u s t i h
vjeda, a
njega os-
t a v i o

budna u postelji. Nikada nije volio da se izležava, da lijenčari. I ukućane je dizao već od sabah zore, bodreći ih vedrom doskočicom: "Ustajte lijeni, Bog sreću dijeli!"

Svi ga zovu Osman Nuri: Svoje puno ime "Osman Nuri Hadžić" čuje samo na sjednicama Državnog savjeta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u Beogradu, kada se prijavi za diskusiju pa ga predsjedavajući sjednice prozove da izide na govornicu.

Dok odbija dimove iz dugačkog čibuka, drugom rukom rasijano čupka prosijede brkove. April je, godina 1937. Osman Nuri odlaže čibuk i zamišljenog izraza na licu piše nešto u debeli notes.

Navika da piše ostala mu je iz djetinjstva, još dok je bio učenik mekteba, u rodnom Mostaru. I u časopisima je počeo rano saradivati. Pred oči mu izide Ivan Aziz Miličević, drug iz djetinjstva. Zajedno su objavljivali tekstove iz kulture, pune kritičkog naboja i još više, idealna i zanosa, pod pseudonimom "Osman Aziz".

"Za dva mjeseca imaću, akobogda, ravnih 68 godina! Jesam li išta vrijedno uradio za moj narod svo ovo vrijeme što si mi ga poklonio, dragi Allahu?" Neko vrijeme gleda u napisanu rečenicu. Spušta notes otvoren. U mislima sabire, vaga, ocjenjuje ne bi li sebi olakšao. Zna Osman dobro da je Božja poslednja, i da On o svemu odlučuje,

ali mu ovo preispitivanje pomaže da sam procijeni vrijednost urađenog i veličinu propuštenog. Svoju prvu knjigu "Islam i kultura" objavio je sa nepunih 28 godina, 1897. Mada je od tada prošlo 40 godina, to mu ne izgleda davno: u nozdrvama i sad može osjetiti miris štamparske boje prvog primjerka te knjige, kada je, zajedno sa svojim vjernim Azizom, otišao ranom zorom pravo u štampariju. Prethodne noći, komšija Halil, radnik štamparije zakucao mu je u gluho doba na pendžer, videći da u Osmanovoj sobi još svijetli stakleni cilindar lambe, i poluglasno, ali sav srećan javio: "Knjiga ti je odštampana noćas, malo poslije ponoći!"

Pet godina kasnije radovao se svojoj drugoj knjizi "Muslimansko pitanje u Bosni i Hercegovini". Tu je u riječi pretočio velike nade koje je polagao u snagu svog naroda, u njegovu pamet i ponajviše, u njegovu dobrotu, u onaj čuveni, često čak sa podsmjehom spominjani *merhamet*. Jer, Osman Nuri je merhamet uvijek smatrao za prefinjeniju varijantu crnogorskog pandana "čojsvo". Sjeti se jednog svog teksta, još iz vremena pisanja pod pseudonimom:

"Ako je zaštititi sebe od jačega "junaštvo", za koje je kod nas lijepa riječ "gaziluk", onda je "čojsvo", kao spremnost da slabijega zaštititi od sebe, od onog nasilnika i kabadahije u sebi, kod nas up-

ravo "merhamet", milost, spremnost da tamo gdje si jači, uvijek budeš na strani slabijeg!"

Bi mu milo kada se sjeti tog teksta i posebno, baš ovog fragmenta. Pripali novu cigaru, othuknu plavičasti dim u još plavljene jutarnje nebo sunčanog aprila, pa se gorko osmjejhnu: "Tako je i nikako drugačije. Ali slaba fajda, kad je kod

haše se one najtanje grančice na velikoj trešnji čije su grane dodirivale čardak. Veliko jato latica trešnjevog behara poletje lako i visoko, rekao bi čovjek, ptice nježnije od onih koje sanjamo!

"Eh, behar! Behar je možda ipak ona najveća pouka i najvažnija tajna koju nam je, kao znak, ostavio Gospodar Svetova.

Jer narod je kao cijelo stablo: ima svoj korijen ukopan u mrak i u dubine prošlosti. Ne vidimo ga, ali nas upravo taj nevidljivi dio drži sve na okupu, ovdje, na ovom svjetlu dana, u sadašnjosti. Ono što od naroda ne vidiš, to mu je, dakle korijen. Ono što vidiš, to je sam narod, to mu je stablo i krošnja.

A opet, ljudi nisu biljke. Osim korijena, ljudima trebaju i krila! Ko zna svoj korijen i ko ima krila, ima sve što čovjeku treba!

Svaki narod se krije, crpi snagu, drži se na svojoj prošlosti, ali svaki

Osman Nuri Hadžić (lijevo) i Ivan Aziz Milićević (desno)

njih malo i junštva i čojsvo, a kod nas isto tako malo i gaziluka i merhametluka."

Prije pet godina Osman Nuri je objavio knjigu "Muhammed a.s. i Kur'an", i to "...u po' Beograda, biva u srcu ove Kraljevine!" - sjeti se riječi kojima mu je izlazak te knjige čestitao jedan sarajevski ahbab, kad ga je ugledao u čevabdžinici - i još mu stižu čestitke od poznanika, i po novinama se još pojavi po koja pozitivna recenzija. Tu su mu knjigu najviše pohvalili i ocijenili je kao najvrijedniju.

Puhnu proljetnji lahor, zanji-

narod i žudi za svojom slobodom, sanja svoju budućnost. Krila svakom narodu su isto što i behar ovoj trešnji. Pjesnici, mislioci, pisci, naučnici, ljudi od pera, otkinu se kao latice behara i svijetom lete nošeni vjetrom. Ali za sobom ostave djelo koje će donijeti budućnost, jer će dati plod, i pripremiti sjeme za nove trešnje, nova cvjetanja i nove behare!"

I tako se Osman Nuri prepusti mislima o onome što sam ocijeni kao svoj najznačajniji poduhvat. Odloži čibuk, uze opet onu svoju svesku-dnevnik, i poče pisati.

List "Behar" ("E baš sam to dobro predložio, iako tada još nisam o beharu mislio to što mi sada na um pade!") počeo je izlaziti nekako baš u ovo vrijeme. Jeste, ko danas se sjećam: 1. maj 1900 godine! Prije punih 37 godina. Iste godine, u to vrijeme, umrije i Nietzsche (Niče). Umrije, ali za sobom ostavi dosta behara što i danas iz sjemena pušta korijen, raste i opet behara. Šta ono bi što mi se svidilo kod njega?! Aha, jeste, *vjećito vraćanje istoga!*

Helem nejse, pomogoše, nađoše se, i baš onako ljudski pridružiše se Osman Mulabdić i Savfet-beg Basagić. U ono vrijeme austrijsko, Beč mislio da će "Behar" izlaziti na turskom. Što bi na turskom kad je u to doba u Bosni i Hercegovini turski znalo oko 2.500 ljudi, a arapski manje od 500!? Mi smo to štampali na bosanskom, dok nam Carski Beč ne zabrani upotrebu bosanskog jezika sedam godina kasnije!

Tu smo glasno i možda prvi put u Bosni i Hercegovini progovorili o važnosti očuvanja ovog našeg, bosanskog jezika, o značaju prosvjete, obrazovanja i nauke za učvrsćivanje našeg identiteta, o našoj autohtonosti! Nisu htjeli ni da čuju u to vrijeme da sebe nazovemo ni Bosanci, ni Bošnjaci, pa smo se priklonili vjeri, i sebe nazvali Muslimani. To su nam dopustili, a narodu, bome, bi drago! "Autohtoni Muslimani Bosne i Hercegovine!" E jesu se i na to ljutili! Ne zna se ko se više jedio i pjenio protiv te naše

autohtonosti - Srbi ili Hrvati! Ili možda ipak najviše oni među nama, Bošnjacima, Muslimanima, koji su se ulizivali Srbima ili Hrvatima, tjerajući priču o tome kako smo mi zapravo islamizirani Srbi, odnosno, islamizirani Hrvati!?

Koliko sam muke video da ih u "Beharu" uvjerim u suprotno. Da mi, Bošnjaci, Muslimani, nikada

tolici. Ah, kad se sjetim te frtutme! Kako su samo skočili na nas i jedni i drugi i treći, ovi naši posrbljeni i pohrvačeni Bošnjaci, Muslimani...

Najprije sam se dugo hrvao sa onim Milanom Nedeljkovićem koji je poricao etnizaciju i autoetnizaciju nas Bošnjaka Muslimana, tvrdeći da smo mi Srbi! Mnogi su me nagovarali da mu skrešem u oči pitanje o tome ko su takozvani Srbi i Hrvati u Bosni. Da mu kažem da su Srbi u Srbiji, a da u Bosni ovi koji sebe zovu Srbi, i tu žive od svojih pradjedova, jesu srbizirani i pravoslavizirani Bosanci, da oni koji sebe u Bosni zovu Hrvati, a tu žive od starine, da su kroatizirani i katolicizirani Bosanci, i da smo mi jedini ostali Bosanci - Bošnjani, Bosanci, i da smo prihvatali Islam. Ako smo mi promjenili vjeru, oni su izdali svoju naciju!

Nisam pristao, jer mislim da niko nema pravo drugome govoriti šta je ni ko je, već da svako to pravo ima samo za sebe! Čak i kada su nas Bošnjake Muslimane, ona naša tri posrbljena Bošnjaka Muslimana: Murat-beg Sulejmanpašić, Osman Đikić, i onaj Karabegović proglašili,

na silu i bez ikakve osnove, za Srbe, u knjizi "Pobratimstvo", u kojoj pišu ono što ni jedan Srbin nikada nije ni pomislio, da su svi koji žive od Triglava do Carigrada, i od Dunava do Jadranskog Mora, zapravo Srbi, opet je u meni onaj merhamet bio jači, pa sam im napisao:

"Ne zamjeramo, niti ispitujemo ičije narodnosno uvjerenje, ali ipak

nismo bili ni Srbi ni Hrvati. Kad je, kasnije, onaj naš pjesnik i bohem, rahmetli Musa Ćazim Ćatić, postao urednik, vršio je istraživanja i utvrdio da se do pred kraj XIX-og vijeka na samo petnaestak godina pred pokretanje "Behara", nigjede, po cijeloj Bosni i Hercegovini nije čulo da kogod govorи da je Srbin, ni da je Hrvat, nego da su se kazivali pravoslavci, i ka-

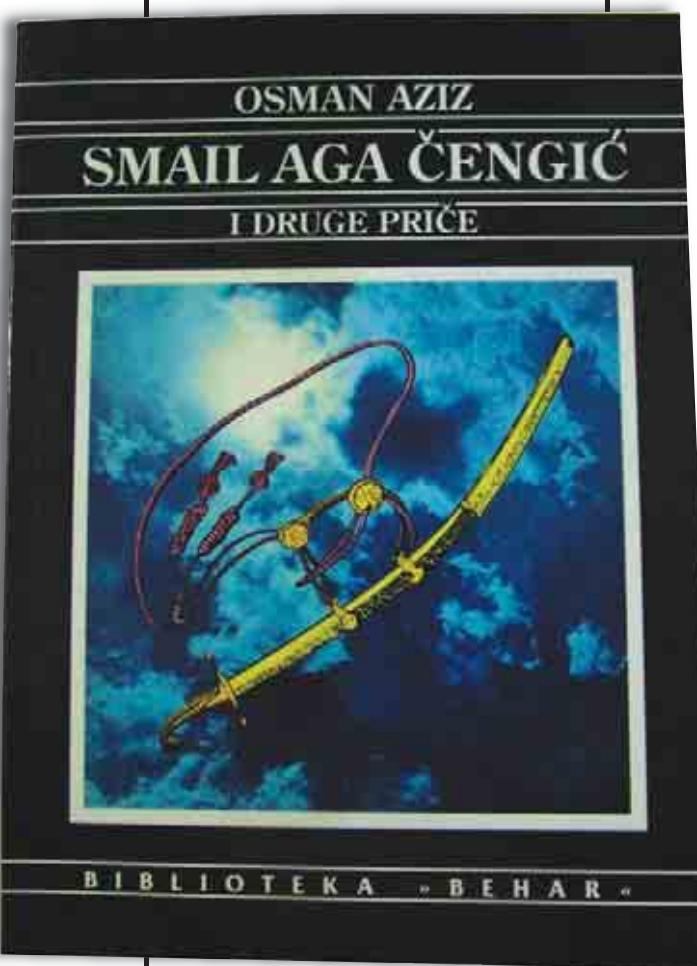
nijesmo mogli vjerovati, da ima i jednog muslimana, koji bi se tako zaboravio, te makar za čiju volju pogazio sam tradicije i svetinje svoje vjere i svojega naroda. Kniga "Pobratimstvo" nije ništa drugo nego podal insult (danas bi rekli: "uvreda", pomisli Osman Nuri) i drska pogrda na uspomene nas Muslimana Bosne i Hercegovine, pa i same islamske vjere."

To bi, ali ne prođe tada! Ne prođe ni do sada, do dana današnjeg, evo punih 37 godina kasnije. A Bog dragi zna hoće li ikada proći. I ako prođe, te nas Bošnjake Muslimane ostave na miru i priznaju nas za te koji i jesmo, koliko će jos vremena proći i šta će sve do tada morati ovaj naš narod da predevera!?

Osman Nuri neko vrijeme osta zagledan u novi talas raspršenih latica behara sa velike trešnje. Onda se vrati pisanju.

Jeste, bi važan taj "Behar". Korijen smo imali, behar nam dade krila. Ali ne zadugo. Puhnuše druga vremena na drugu stranu te nam "Behar" kasnije odniješe u Zagreb, pohrvatiše nam ga posve. Ali ne bi to namah, ne desi se prekonoć. Još smo se mi dugo gonili i sa onima koji bi da nas posrbe i sa onima koji nas htjedoše kroatizirati! Ljeto bi, taman 15 avgust, 1901, kada su u "Brankovom kolu" objavili onu svoju sramotu. Još se jasno sjećam svake riječi: "Srbi Muhamedanci treba da nam se vrate, to je prirodno, a mi opet, treba raširenih ruku da ih dočekamo... ali treba da ih primimo sa zaboravom i praštanjem onoga, što su

se o narod ogrešili, ali ne sme da ne ostanu upozorenici, da su se oni teško ogrešili o svoj narod." I sve tako: da nas prime i da zaborave, ali da mi ne zaboravimo da smo se o njihov narod ogrešili što nismo htjeli da smo oni, nego što smo htjeli da smo mi ovi koji jesmo. Tada napisah onu veliku polemiku "Papirnatih križara" ("Papirni krstaši").

I opet me svjetovali mnogi i iz Redakcije i izvan nje. Napiši ti njima ovako: "Koga ćete pokrštavati, sami pokršteni, koga ćete u drugi narod upisivati vi koji ste sami svoj narod iznevjerili i od Bosanaca u Srbe i Hrvate se pretvorili?!"

Vratite se vi nazad u ono sto ste bili, u Bosance, a mi ćemo vas prigriliti i ništa vam nećemo na nos nabijati to što ćete izdali svoj bosanski narod, niti ćemo vam govoriti da ne smijete zaboraviti da ste se teško ogriješili o svoj narod!"

Uskoro me je tako nagovarala cijela Redakcija da odgovorim ovim krstašima od hartije. Ali ja ni tada ne htjedoh na njihove grane silaziti. Pred kraj polemike, 15 juna 1904, zaključih svoje pisanje "Papirnatih križara" riječima: "Stoga mi ovom prilikom molimo sve srpske i hrvatske novine, da se više okane u svom pisanju da nas vrijedaju... u tom njihovom gnušnom prozelitizmu, niko ne zastade u odbranu nas, stalno napadanih... Oni koji nam zamjeraju prevjerenje, prvi bi da nas prevjere... Mi još ne opazimo da bi i ciglo jedna jedina srpska ili hrvatska novina osudila taj nečasni zanat svojih kolega, i da bi barem tako odbranila istinu i prava Bošnjaka Muslimana... Naprotiv, teško je naći makar dvije novine u cijeloj srpskoj i hrvatskoj žurnalističkoj beletristici da nas nisu jednom ili više puta najosjetljivije povrijedile u naše vjerske i narodne osjećaje. Pa kada se je našao makar ko, bilo s koje strane da nas uzme u zaštitu!? I kada smo bilo koga povrijedili i sudili o njegovoj vjeri i narodnosti!?"

Oni radikalniji iz Redakcije ovu zadnju rečenicu dočekaše na nož riječima da nas baš zato svi napadaju što mi nikoga ne napadamo, i da nas svi u svoj tor tjeraju što mi nikoga ne tjeramo u svoj. Ali, ja do danas ostadoh uvjeren da čovjek mora poštovati pravednost i kada se njemu samom čini nepravda! I pogotovo, tada!

I nekako, ova moja linija kod nas Bošnjaka Muslimana pobijedi. Danas, kad se sjetim kroz šta smo sve prošli, a kako smo malo, ili nimalo prava za sebe izborili, prođe mi kroz glavu da su oni radikalniji

bili u pravu, da je trebalo na napad napadom, a ne odbranom odgovoriti. Na pitanje o tome ko smo mi, da je bilo bolje priupitati malo njih ko su oni, ti koji pitaju! Jer oni i Srbi i Hrvati - napadajući, mnogo postigoše za sebe. Mi, braneći se, malo ili ni malo ne učinimo za nas! Ali, eto, ne mogu, pa da me ubiješ! Valjda baš to dokazuje da sam drugo od onih koji me svojataju. Da nisam kao oni, jer eto, i kad mislim da bi bilo dobro i pametno da budem takav, opet ne mogu biti kao oni!

I ono kad Dr. Frank, sa biskupom Dr. Mahnićem, u Hrvatskom saboru napade na nas Bošnjake Muslimane vrijeđajući i nas i našu vjeru riječima: "Muslimani su idolopklonici, oni su bezbožnici. Njihov Bog je krivi bog, idol!" i to prešutjeh. I na to, opet mi samo potjetismo da nas ovakve riječi vrijeđaju. Još najoštiri komentar iziđe iz pera Sakiha Korkuta, a i on samo ukaza da je "...svaki prozelitizam, pa i ovaj Dr. Franka i Dr. Mahnica, neposredna negacija ljudskih prava i sloboda!" - i na tome ostade sva naša ofanziva.

Osman Nuri se osmjejnu, a lice mu se ozari: zbilja, kako to naš narod, dok je nepismen, još ima prave hrabrosti, a čim se knjige dohvativimo i malo znanja uberemo, odmah svu hrabrost izgubimo, ili barem, klonimo se prave kavge i belaja!? Kako reče onaj moj ahbab iz djetinjstva što osta hamal cijeli život, kad sam mu ispričao za one Srbe iz "Brankovog kola" i ove Hrvate iz sabora: "Što im ne je....e mater i jednima i drugima, ko što su i oni vama!?"

I eto, to napadanje s polja, i još ta autodestrukcija kroz ove divergentne tendencije srbomanije i kroatomanije kod nekih naših, uz tu mehkoću i merhamet, ocrtavaju naš horizont, označavaju ovo malo zemlje na kojoj živimo kao svoji na svome. Da ta oštrina i

hrabrost nije ugasila, nego da se samo povukla u neku, rekao bih gotovo pokornost, i svakako, u želju da se izbjegne sukob kad te napadne neko ko je politički jači, a još druge vjere i nacije, znam po tome što se mi, između sebe, umijemo baš krvnički uhvatiti za gušu!

Kad se samo sjetim kako se onda Adem-aga Meshić, poklagore nego zubima u polemici sa Smail-agom Ćemalovicem, davne 1905 godine! Adem-aga Meshić, sebe zove nacionalnim Hrvatom, i izdaje prozelitske novine - tada već otpuhani u Zagreb "Behar", koji tu, u Zagrebu čak piše da se izdaje na hrvatskom, a ne više na bosanskom jeziku, iako u to vrijeme ukaz o zabrani upotrebe

bosanskog jezika još nije bio na snazi!; Smail-aga Ćemalovic, za sebe, opet, veli da je nacionalni Srbin, i izdaje list "Srpska riječ"! Kako se njih dvojica počupase, kako „je..še mater“ i do suda dotjeraše, kako u kavgu uvukoše i prokazaše Stjepana Kobasicu, i Osmana Đikića, i Šerifa Arnautovića, i Ahmeta Hadžialijagića, i Mustaj-beg Halilbašića...da je bogdom, i jedan od njih ikada sa pola lјutine odbrusio pravom Srbinu ili pravom Hrvatu ono što su sebi skresali u brk, barem bismo znali imamo li se čega bojati kad se sa njima podžaveljamo ko između se!

Ali, oni ni malo ne zaziru da budu najotrovniji što mogu, posebno kada se nama obraćaju.

Sjećam se kada je Dr. Milovan Milovanović, u knjizi "Srbi i Hrvati" (Bi li to 1895? Tako je, te sam godine prvi put putovao u Beč!) napisao jasno i glasno: "Otvoreno i bez ikakvog ustezanja, izjavljujemo da nama Srbinima zbilja nikad ni na pamet nije došlo da može jos biti potrebno dokazivati i to, da su Bosna i Hercegovina srpske zemlje. Za nas Srbe to je jedna od onih i onakvih istina koje se uopšte ne dokazuju, koje bi bilo smiješno dokazivati, jer bliješte svojom jasnošću."

I šta mi svi, na čelu sa mnom, tada učinismo? Pot-sjetismo li tog drskog doktora na to što je Musa Čazim Ćatić utvrdio da se u Bosni i Hercegovini do samo desetak godina prije ove izjave, niko nije Srbinom kazivao? Ukazasmo li mu na to da Bosna nikada nije bila srpska država, i da je u vijek imala svoje kraljeve, te da je kao država, čak i pod tursku vlast pala mnogo kasnije od Srbije. Bihać je osvojen tek pred sam kraj 17 vijeka!? Rekosmo li im da je bosanski jezik, upravo pod tim imenom, bio jedini oficijalni jezik regionala, od "Hu-mačke ploče" iz X. vijeka, preko povelja Kulina Bana, iz XII vijeka, do 1907. godine kada ga je zabranio oficijalni Beč!? Imasmo li smjelosti reći mu da su i srpski i hrvatski jezik kodificirane varijante upravo bosanskog jezika, koji u Bosni i Hercegovini svi posisaju sa majčinim mlijekom, a da ni Zagorci, ni Dalmatinci, ne znaju hrvatski dok ga u školi ne nauče, kao što ni Nišlje, Vranjanci, Leskovačani, pa i Šumadinci ne znaju srpski dok ne podju u školu!? Upita li kogod od nas Dr. Milovanovića gdje se najbolji srpski

govori ako ne uz rijeku Drinu, tamo gdje je najjači utjecaj bosanskog jezika?! Reče li mu neko od nas da Dr. Milovanović pogleda kako je Vuk Karadžić sačinio pre-gled srpskih riječi: nazva li on tu knjigu "Rečnik" ili, kao što znamo, "Rječnik"? I nije li u tom

historiju! Ali, eto, čovjek ne može protiv svoje prirode. Kako se odi-jelo skroji i sašije, tako će se i iznositi. Mi smo Bošnjaci nekako baš kao ovaj behar: i lahki, i nježni, i sunca željni i visina žudni, svako nas može zgaziti, mi ne možemo nikoga, a opet, otporni, za život važni, ljepotom darovani! Bosanski čovjek je, nekako baš kao behar - kao da je cijeli od krila sastavljen, kao da osim krila i nema ništa drugo na njemu!

Osman Nuri odloži i zaklopi svoj notes, uze opet čibuk u ruke, i pri-palivši cigaretu savijenu od najboljeg duhana iz rodnog Mostara, otpuhnu dim prema krošnji velike trešnje. Nekoliko latica behara zalelujaše i kao da zaploviše na plavom dimu. "Eto i na dimu može da zaplovi brod od behara! Pa valjda će i onaj naš "Behar", sa onim što smo nekada u njemu, kao zavjet Bosne i Bošnjaka kroz Bošnjačku riječ upisali, u koji smo sjeme svojih nadanja zasadili, da bismo svijetu i drugima rekli ono što znamo za sebe: da jesmo i da nas

Osman Nuri Hadžić (1869-1937)

'Rječniku' i "mljeko", i "lijepo", i "čovjek", i "snijeg" i "vijek", sve baš sve kao u bosanskom, samo je na korici napisano da je "Rječnik srpskog jezika"!?

Ne, ništa od toga ne učinimo! Za to što ga ne napadosmo, dragomi je. Neka svako zove svoj jezik, i sebe, i svoj narod kako voli, neka svoju historiju tumači djeci kako misli da je istina. Ali barem se toliko moralo učiniti - jasno mu reći da se u tuđe stvari ne mijesha! Da mi zemlju ne uzima, da ne dira moj jezik, ni moju naciju, da ne odriče, ni moju vjeru da ne vrijeda, da ne piše mjesto mene moju

ima, akobogda, valjda će i taj "Behar" kao i behar sa ove moje trešnje, znati lelujati i letjeti, lebdjeti i ploviti makar i na dimu historije, i najzad stići do svoje mirne luke, do svog voćnjaka sa trešnjama!"

Bio je to poslednji behar koji je Osman Nuri Hadžić gledao u svom životu. Iste godine, 23 decembra, preselio je na ahiret. Onu su trešnju posjekli, njen behar više ne leti. Trešnju sa koje leti behar Osmana Nurija, niko ne može posjeći, a dim historije bez prestanka donosi do nas njen behar.

prof. Muratka Fetahović

Kada je u maju mjesecu 2003. godine stigao dopis na adresu bošnjačke Koalicije, jer nacionalni savjet još nije bio registrovan, makar ne onako kako je država zahtijevala, i rečenim dopisom traženo da se lokalna zajednica uključi u posao oko izrade školskih programa i tako učestvuje u reformisanju obrazovanja, Bošnjaci su to objeručke prihvatali i vrlo ozbiljno, ali i sa neskrivenim entuzijazmom latili se

sanović, pritišeњen argumentima koje su predstavnici Bošnjačkog Nacionalnog Vijeća uporno iznosili nije konačno "prelomio" i potpisao da se početkom 2005. objave programi za I., II i III razred osnovne škole.

U međuvremenu je u organizaciji BNV održana serija seminara za nastavnike koji će izvoditi nastavu, pripremljeni su i odštampani udžbenici i krenulo se sa nastavom.

Bošnjačko nacionalno vijeće je preko

DOKLE SMO STIGLI SA IMPLEMENTIRANJEM NASTAVE NA BOSANSKOM JEZIKU?

BOSANSKI JEZIK MORA BITI OBAVEZNI NASTAVNI PREDMET

Ako se ostavi djeci da biraju između igre na računaru i nastave maternjeg jezika, logično je da će izabrati igru.

posla oko izrade školskih programa. Najprije je urađena podrobna analiza nastavnih sadržaja od predškolskog uzrasta pa do kraja srednjoškolskog obrazovanja. Nedvosmisleno je utvrđeno da u udžbenicima nema sadržaja koji afirmišu Bošnjake kao poseban nacionalni entitet. Izrađeno je tada nekoliko verzija programa, koji su dostavljani nadležnom ministarstvu obrazovanja, ali je borba, da se programi za bosanski jezik objave kao i programi drugih nacionalnih manjina, potrajala gotovo dvije godine, sve dok Koštunić minister prosvjete Vuk-

svog Odbora za obrazovanje budno pratilo kakav je odziv bošnjačke djece, s obzirom da je prihvaćena varijanta da se bosanski jezik izučava kao maternji jezik sa elementima nacionalne kulture, a to znači kao izborni predmet, zastupljen sa dva časa sedmično. Procijenjeno je da je to za početak dovoljno dok se ne steknu uslovi da se pređe na dvojezični sistem nastave ili pak na kompletну nastavu na bosanskom jeziku. Računalo se, ipak, na veću spremnost države da pomogne da nastava Bosanskog jezika zaživi, da se proces unaprjeđuje, da se u hodu otklanjaju nedostaci.

IMPLEMENTACIJA BOSANSKOG JEZIKA

Ispostavilo se, međutim, da se i u domenu obrazovanja, kao i na mnogim drugim oblastima i mnogo puta do sada, država mačehinski postavila prema Bošnjacima. Oglušila se o više puta postavljane zahtjeve, i to podržane od svih savjeta nacionalnih manjina, da se nastavni predmet "Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture" izučava kao obavezni, a ne kao izborni predmet, jer ako na početku svakog nastavnog ciklusa postavimo dilemu djeci da biraju između igre na računaru i nastave maternjeg jezika, logično je da će izabrati igru.

Ta perfidno postavljena smicalica da se maternji

jezik nađe u grupi tzv. izbornih predmeta ponovo je Bošnjake kao i ostale manjine u Srbiji, sada pod firmom reforme obrazovnog sistema, dovela u neravnopravan položaj time što ih je stavila u situaciju da se obaveznom anketom na početku svakog nastavnog ciklusa izjašnjavaju hoće li ili neće da uče svoj jezik. Pa valjda se maternji jezik mora učiti u redovnom procesu nastave!

Obaveza je države, s obzirom da je ratifikovala Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima, pored ostalog, da obezbijedi udžbenike za nacionalne manjine, što i čini, osim kad su Bošnjaci u pitanju. Troškove izrade i štampanja udžbenika su dakle snosili Bošnjaci sami ili uz pomoć donacija, ali bez pomoći države. Tako su pripremljeni i štampani udžbenici za I, II, III, IV i V razred, lektira I-IV, pravopis, gramatika, pravopisno-jezički priručnik i drugo. Više puta upućivani zahtjevi da Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

i z

udžbenika za šesti razred, ali i štampanje, već u Centru za Bošnjačke Studije, objavljenih udžbenika od I do V razreda. Stiglo je i pismeno tumačenje da će se uz ispunjavanje određenih uslova udžbenik za VI razred stampati pošto se završi započeti proces štampanja kompleta udžbenika za školsku 2008 / 09. godinu. Nakon što su u avgustu u knjižarama promovisani novi udžbenici, i nakon intervencija iz BNV, dato je, sada doduše usmeno objašnjenje Zavodove urednice Slobodanke Ružićić da se čeka novi direktor Zavoda, a da stari (R. Ljušić) ne bi htio da planira nešto što će biti predmet rada novog rukovodstva.

Toliko o promjeni stava države prema Bošnjacima.

P r e d -
s t a v n i k e
B o š n -
j a k a
p o z i -

v a j u
doduše i
dalje da rade
školske pro-
grame, da se ne bi
odstupilo od utvrđene
dinamike reforme obrazo-
vanja, i oni se odazivaju. Predat
je program za VII razred i stiglo je
obavještenje da je prihvaćen, a u
toku je izrada i programa za VIII
razred, jer se rok za njegovu
predaju Zavodu za unapređivanje
obrazovanja i vaspitanja primakao, a to je početak novembra.

Što se pomenutog udžbenika tiče, BNV i CBS će se po svoj prilici morati snaći za sredstva za njegovo štampanje o svom, a ne o državnom trošku.

B e o g r a d a
štampa, između ostalog, i udžbenike za bošnjačku djecu kao i za svu drugu, jer ga zakon na to obavezuje, odbijani su vješto sročenim formalnim razlozima, bilo od strane službenika ministarstva prosvjete, bilo od direktora i odgovornih urednika Zavoda. Tako je bilo sve do početka ljeta ove godine. Zavod je tada prihvatio proceduru pripreme za štampanje novog

Treća Smotra bošnjačkih narodnih igara SBONI 2008

Ovogodišnja, treća po redu, Smotra bočnjačkih narodnih igara, kojima se obilježava 11. maj - Dan Bošnjačke nacionalne zastave, zbog parlamentarnih i lokalnih izbora zakazanih za 11. maj, održana je sedam dana ranije, 2. i 3. maja 2008 god. Smotra je počela u Delimeđu predstavljanjem folklornih ansambala iz Goražda,

Tutina i Prizrena, a svečano ju je otvorio predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Džudžević. Čestitajući sandžačkim Bošnjacima Dan zastave, Džudžević je istakao da je mjesec maj inače mjesec „bošnjačkih pobjeda“ i da je, u tom smislu, naročito važan za sve one Bošnjake koji drže do svog nacionalnog identiteta, do svoje kulture i svoje tradicije.

Proslavljanje Dana zastave u Sandžaku

*Najveći
bošnjački
blagdan,
Dan
bošnjačke
nacionalne
zastave, i
ove godine
su obilježili
igra, pjesma
i mladost,
otvaranje
nove zgrade
CBS-a,
nagrade*

Otvaranje treće Smotre bošnjačkih narodnih igara baš u Delimeđu dobito je na značaju tim prije što se u ovome selu, koje pripada tutinskoj opštini, tradicionalno, svake godine 2. maja održava vašar. Bošnjaci iz cijelog Sandžaka dolaze na vašar u Delimeđu, a nije mali broj ni onih Sandžaklija koji rade u inostranstvu a koji su se potrudili da ovaj dan provedu baš na ovome mjestu.

Centralna svečanost ovogodišnje Smotre bošnjačkih narodnih igara održana je u Novom Pazaru, 3. maja, tradicionalnim defileom učesnika - kulturno-umjetničkih društava iz Ljubljane, Skoplja, Prijedora, Goražda, Bihaća, Donjeg Vakufa, Prizrena i Tutina.

Defileu je prethodio prijem u Glavnem uredu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, upriličen za predstavnike ansambala učesnika ovogodišnjeg SBONI-a, nakon

čega je predsjednik BNV Sulejman Ugljanin, ispred Glavnog ureda BNV, u prisustvu velikog broja građana, predao bošnjačku nacionalnu zastavu bajraktaru, koji je poveo kolonu do gradskog trga.

Na, za ovu priliku posebno pripremljenom podiju ispred hotela „Vrbak“ smjenjivalo se devet

pomenutih folklornih grupa sa koleografijama bošnjačkih igara. Igre je otvorilo novo pazarško društvo „Sandžak“, a zatvorila folklorna grupa iz Bihaća. Izuzetno zapažen bio je nastup tutinskog folklornog ansambla, pokazavši svoju maestralnost i „vidni“ napredak u odnosu na prijašnje nastupe.

Da održavanje jedne ovakve manifestacije predstavlja poseban događaj, dokazuju sami musafiri, učesnici ovogodišnje Smotre bošnjačkih narodnih igara, koji nisu krili zadovoljstvo što im je pružena prilika da dođu u Sandžak i budu dio jedne ovakve manifestacije.

DAN ZASTAVE

„Sama činjenica da se slavi Bošnjačka zastava – veliki je događaj i poseban doživljaj za sve Bošnjake, posebno za nas iz Bosne... Naše društvo sa radošću uvijek dočeka poziv iz Novog Pazara. Nastupali smo u Švedskoj, Njemačkoj, Austriji, Italiji, učestvovali smo u svim smotrama u Bosni i Hercegovini, ali ovo nam je najljepša smotra na koju dolazimo“, kaže Senad Beganović, direktor Doma kulture u Donjem Vakufu i umjetnički rukovodilac kulturno-umjetničkog društva „Janj“ iz Donjeg Vakufa, te dodaje da se u Novom Pazaru osjeća kao kod svoje kuće.

„Ova manifestacija pruža priliku da uvezemo našu mladost, da bošnjački narod pokušamo ujediniti u jedan korpus. Iako postoje granice, kad je u pitanju kultura, barijera nikad nije bila nepremostiva...“

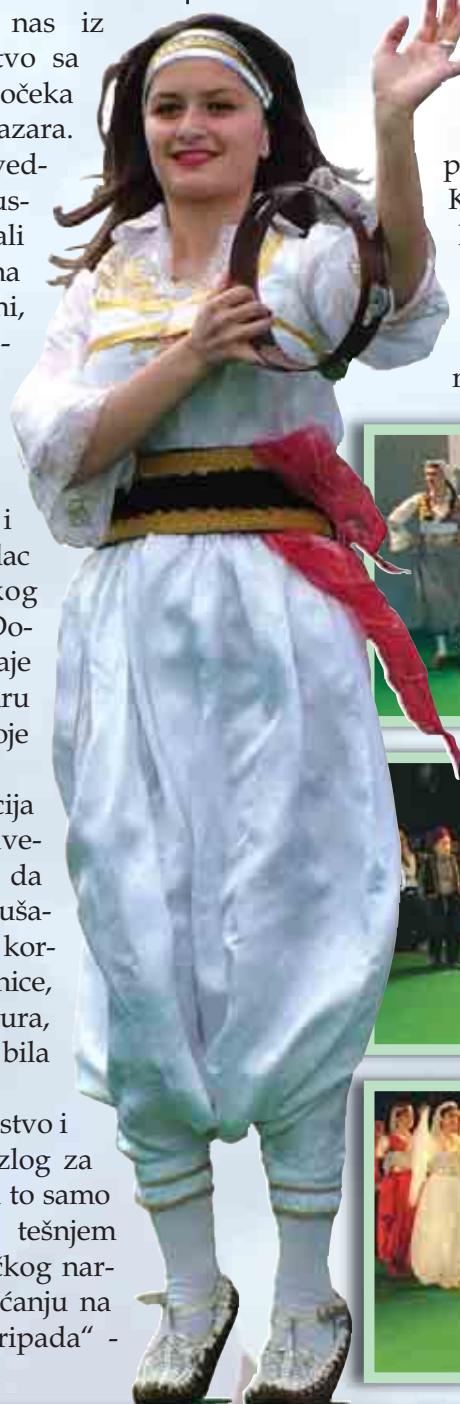
Druženje, prijateljstvo i igra dovoljan su razlog za ovakva okupljanja, a to samo može doprinijeti tešnjem povezivanju bošnjačkog naroda i njegovom vraćanju na mjesto koje mu i pripada“ -

kaže Muhibin Đozo Kiko, predsjednik Ansambla narodnih igara i

pjesama Centra za kulturu Goražde.

Alija Fejza, predsjednik KUD iz Prizrena kaže da ovakva manifestacija predstavlja most saradnje

između Prizrena i Novog Pazara, most prijateljstva, poseban vid druženja naše omladine; ujedno i njegovanje naše kulture. „Folklorne igre i nošnja, koja uz to ide, predstavljaju tradiciju naroda iz Prizrena i okoline. Mi ne damo da ona izumre, te time dokazujemo da i na Kosovu ima Bošnjaka koji su željni da sačuvaju kulturu. Ovaj vid druženja doprinosi, ne samo upoznavanju učesnika folklorih grupa, već zbližavanju dvije regije“ – kaže gospodin Fejza.

KUD „Janj“ iz Donjeg Vakufa

„Naše kulturno-umjetničko društvo broji oko 350 aktivnih članova u folklornoj, dramskoj, muzičkoj, horskoj i brejk-dens grupi. Najbrojnija je folklorna grupa. Naš pionirski ansambl je dosta brojan. Svuda smo hodali... Nastupali smo u Švedskoj, Njemačkoj, Austriji, Italiji, učestvovali smo u svim smotrama po Bosni i Hercegovini. Treći put dolazimo u

Sandžak, tj. Novi Pazar, i ovo je najljepša smotra na kojoj smo bili. U Novom Pazaru se osjećamo kao kod svoje kuće. Sama činjenica da se slavi Bošnjačka zastava – veliki je i događaj i doživljaj za Bošnjake, pogotovo za nas iz Bosne“ – kaže Senad Beganović, direktor Doma kulture u Donjem Vakufu i umjetnički rukovodilac kulturno-umjetničkog društva „Janj“ iz Donjeg Vakufa.

KUD „Bratstvo“ iz Ripča (Bihać)

Društvo inače broji 120 članova. Ima svojih sedam koreografija. Nastupali su u gradovima Bosne i Hercegovine, a u Novom Pazaru su prvi put. Husein Omeragić, predsjednik društva, kaže da je ovo jedini način saradnje Unsko-sanskog kantona i Sandžaka, te da ova manifestacija treba da

bude nešto, iznad svega, čemu treba pružiti podršku. „Osim toga“ - kaže Omeragić - „možda se i mi vratimo kući sa nekom naučenom igrom i pjesmom iz Sandžaka.“

KUD iz Prizrena

Alija Fejza, predsjednik: „Naše društvo djeluje oko pet godina. Zadovoljstvo nam je što postoji jedna ovakva manifestacija: ona predstavlja most saradnje između Prizrena i Novog Pazara; most prijateljstva; poseban vid druženja naše omladine; ujedno i njegovanje naše kulture. Folklorne ige i nošnja, koja uz to ide, predstavlja tradiciju naroda iz Prizrena i oko-

line. Mi ne damo da ona izumre, te time dokazujemo da i na Kosovu ima Bošnjaka koji su željni da sačuvaju kulturu. Ovaj vid druženja doprinosi, ne samo upoznavanju učesnika folklorih grupa, već zbližavanju dvije regije. Prizren i Novi Pazar postaju kao gra i pregrađe. Eto, na taj način mi i „ukidamo“ granice među nama.“

Ansaml narodnih igara i pjesama Centra za kulturu Goražde

„Ovaj Ansaml djeluje već 11 godine u okviru JU Centar za kulturu Goražde sa osnovnim ciljem (zadatkom) da prikupi mladost i pokuša zajedničkim radom kroz segmente obrazovanja i vaspitanja da uokviri i da približi prebogatu kulturnu baštinu i da našu „lijepu mladost“ pokuša naučiti šta su to naši stari ljudi radili, kakve su imali običaje, kako su pjevali, kako su igrali i da končno pokušamo taj naš bošnjački narod vratiti tamo gdje je nekad bio. Inače grad Goražde je grad sa obala reke Drine

i trenutno to je jedini grad sa većinskim bošnjačkim stanovništvom koji je ostao u Federaciji BiH.

Koristim se prilikom da poselamim stanovnike ovoga grada, uposlenike BNV-a i da pohvalim ovu Smotru kao jednu vrhunsku manifestaciju. Posebno je zadovoljstvo biti dio jedne ovakve manifestacije u kojoj imamo prilike predstaviti »našu mladost« kroz igru i pjesmu i na taj način pokazati da smo još uvijek jedno i da je ono što je bošnjačko jednako i s ove i s one strane Drine.

Ono što je posebno važno istaći jeste da ova manifestacija pruža pri-

liku da uvežemo našu mladost, da bošnjački narod pokušamo ujediniti u jedan korpus. Iako postoje granice, kad je u pitanju kultura barijera nikad nije bila nepresto... Druženje, prijateljstvo i igra dovoljan su razlog za ovakva okupljanja, a to samo može doprinijeti tešnjem povezivanju bošnjačkog naroda i njegovom vraćanju na mjesto koje mu i pripada“ - rekao je Muhidin Đozo Kiko, predsjednik Ansambla narodnih igara i pjesama Centra za kulturu Goražde.

KUD „Osman Džafić“ iz Prijedora

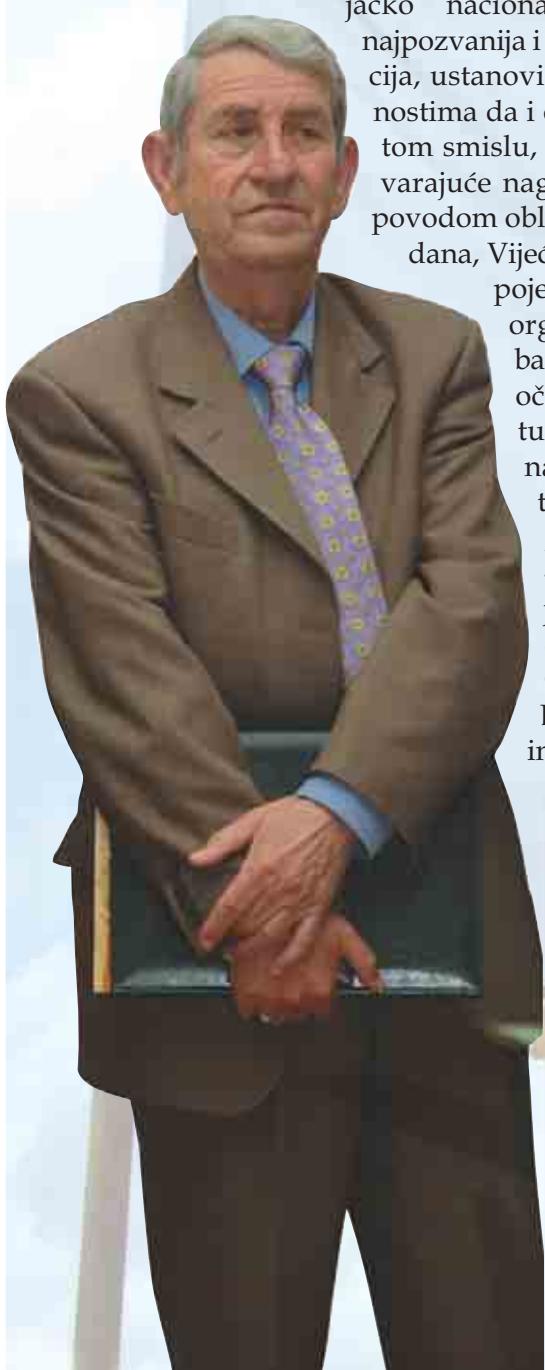
Nihad Mehadžić, predsjednik društva, kaže: „Naše društvo osnovano je 1971. godine. Do rata njegovali smo igre svih naroda i narodnosti iz Bosne i Hercegovine i šire, iz Jugoslavije. Nakon rata smo ponovo formirali društvo 2001. god, počeli sa radom, obnovili sekcije – folklornu, muzičku, horsku omladinsku sekciju. I sada radimo igre kao što smo nekada radili, s tim što puno više radimo na igrama naroda BiH.“

Prvi put smo u Novom Pazaru. Čast nam je što smo učesnici jedne ovake manifestacije. Smatramo da je to jedan vid

ostvarivanja veze između BiH i Sandžaka. Svako druženje ima svoj značaj, svako druženje je proširenje vidika jednog društva i ljudi ponaosob. A za naše društvo znači puno baš zato što smo pozvani od Bošnjačke zajednice ovdje u Sandžaku, jer mi u Prijedoru – dakle, u Republici Srpskoj – znamo dobro što znači biti Bošnjak na teritoriji gdje nisi prihvaćen na pravi način. To je ono što nama predstavlja najveći značaj našeg dolaska ovdje – na takav način se približavamo, jačamo veze među narodima koje su zahvaljujući svim onim dešavanjima, svim ratovima, rastrgane i..., nažalost – ovake kakve jesu.“

„Dukat Isa-bega Ishakovića“ dodijeljen Rasimu Ćelahmetoviću

Svjesni činjenice da bogatstvo jednog naroda, između ostalog, čine ljudi – pojedinci i njihovo djelo, te da biti svjestan njihove neprocjenjive vrijednosti i da te vrijednosti treba i sačuvati, obilježiti, Bošnjačko nacionalno vijeće je, kao najpozvanija i najodgovornija institucija, ustanovila niz mjera da vrijednostima da i odgovarajući značaj. U tom smislu, ustanovljene su odgovarajuće nagrade i priznanja koje, povodom oblilježavanja svojih blagdana, Vijeće dodjeljuje zaslužnim pojedincima, društвima i organizacijama za poseban doprinos u razvoju i očuvanju kulture i kulturne baštine bošnjačkog naroda. Tako su ustanovljene nagrade: „Povelja Kulina bana“ - koja se dodjeljuje pojedincu za životno djelo, zatim „Pero Čamila Sijarića“ - koju BNV dodjeljuje pojedincu za književno stvar-

alaštvo. Tu je i „Medalja Rifat Burđović Tršo“ i na kraju „Dukat Isa-bega Ishakovića“ - koju BNV dodjeljuje za razvoj i očuvanje kulture i kulturne baštine bošnjačkog naroda.

„Dukat Isa-bega Ishakovića“ je upravo nagrada koju BNV svake godine, 11. maja, na Dan obilježavanja bošnjačke nacionalne zastave, ovim povodom dodjeljuje. Na svojoj redovnoj sjednici, održanoj 20. aprila 2008. godine, jednoglasno je podržan prijedlog Odbora za kulturu da ovo-godišnji laureat „Dukat Isa-bega Ishakovića“ bude književni stvaralač RASIM ĆELAHMETOVIĆ.

Dana 10. maja 2008. god., u Glavnom uredu Vijeća priređen je svečani prijem i izvršena dodjela nagrade Dukat Isa-bega Ishakovića njenom laureatu. O životu i djelu Rasima Ćelahmetovića govorio je doc. Džengis Redžepagić, šef resora za kulturu BNV, dok je nagradu laureatu uručio predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin. Nakon obraćanja samog laureata prisutnima, uslijedilo je dizanje zastave na jarbol ispred Ureda BNV.

Nacionalnu bošnjačku zastavu podigao je ovogodišnji laureat Rasim Ćelahmetović.

Predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin: „Na našoj – bošnjačkoj – zastavi, na tom metru platna, obrazloženo je nekoliko vrlo važnih stvari. Tri ljiljana na plavoj površini simbolizuju našu autohtonost na ovim prostorima i naše evropsko porijeklo, a tri polumjeseca na zelenoj površini simbolizuju našu vjersku pripadnost, tj. pripadnost islamu. To su dvije stvari koje, zapravo, čine nas Bošnjacima i na koje smo mi ponosni. Taj metar platna, na kojem stoje te vrijednosti, stavlja se na sami vrh svega što jedan čovjek možda ima, čuva se i životom brani, i time se ponosi. U tome je vrijednost zastave. To je simbolika naroda.

Zato na Dan bošnjačke nacionalne zastave dodjeljujemo i naše najviše priznanje „Dukat Isa-bega Ishakovića“ našem dukatu –

Predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin čestitke Bošnjacima povodom nacionalnog blagdana - Dana zastave uputio je na svečanosti uručivanja nagrade „Dukat Isa-bega Ishakovića“

dukatu iz našeg naroda. U onom evropskom grbu, u kojem je uramljena simbolika našeg naroda, uramljene su i sve te vrijednsoti koje štite nas i naš identitet.

Dragi Bošnjaci... Neka nam je

sretan ovaj veliki blagdan, Dan Bošnjačke nacionalne zastave. Svima nama i našim potomcima želim dug i sretan život... Budite ponosni na sebe, na svoje nacionalne vrijednosti.“

Doc. Džengis Redžepagić, Šef resora za kulturu BNV

DUKAT DUKATU

Svoje prve književne rade objavljuje 1966. godine i taj rad traje sve do danas. Nižu se zbirke poezija Preprane vatre, Zimzelene tuge, Kazivanja o crnim gujama, Pisma sinu Samiru, Za vodom bi krenule obale, kao i zbirka priповједaka Nepomenice

Rasim Ćelahmetović, sa svojim književnim stvaralaštvom, je više od četiri decenije markantno prisutan na ovim našim prostorima, ali i šire. Ličnost koja je na svakom koraku potvrđivala i isticala visoku svijest svog imena i svoje pripadnosti. Tu činjenicu na najbolji način potvrđuje zapravo njegovo djelo, tačnije - skoro svaka izrečena misao ovog našeg velikana, izražava dosljednost ovakvog poimanja prostora na kojem se rodio, prostora na kojem živi i stvara.

A rodio se u Priboru, 1945. godine, u porodici oca Hasana i majke Hafize, među osmoro braće i četiri sestre. Odrastao u velikoj porodici, siromašnoj, ali bez srkleta, u blago-

sti, slozi i ljubavi. Osnovnu i srednju školu kao đak generacije završava u Priboru. Dalje školovanje nije mu moglo biti priušteno zbog materijalnih nepovoljnosti, bez obzira na individualne ambicije i talenat. Cijeli radni vijek proveo je u industriji „Poliester“ u Priboru, zapamćen kao savjestan, marljiv, stručan i odgovoran. Dvije decenije bio je rukovodilac kadrovske službe u pomenutom preduzeću. Za svoj doprinos u radu i razvoju preduzeća dobio je „Orden rada“ sa srebrnim vijencem. Aktivan na omladinskim radnim akcijama, na kojima je često proglašavan udarnikom, čime se on lično i danas ponosi.

Svoje prve književne rade objavljuje 1966. godine i taj rad traje sve do danas. Nižu se zbirke poezija Preprane vatre, Zimzelene tuge, Kazivanja o crnim gujama, Pisma sinu Samiru, Za vodom bi krenule obale, kao i zbirka priповједaka Nepomenice. Izdvačka

djelatnost krunisana je posljednjim izborom iz njegovog književnog opusa, u odabiru književnika Faruka Dizdarevića, koju je izdao Centar za bošnjačke studije. U međuvremenu ova izdanja permanentno prati i niz priznanja i zaslužnih nagrada.

Rasim je zastupljen u antologijama, zajedničkim zbirkama, zbornicima poezije i tematskim knjigama. Bilježimo i njegove aktivnosti u Klubu pisaca u Priboru, kao i na utemljivanju književne manifestacije „Limske večeri poezije“. Djela su mu prevođena na turski, poljski, bugarski, makedonski i albanski jezik.

Od velikog broja nagrada izdvajamo samo najznačajnije: Književna nagrada „Blažo Šćepanović“ (dva puta), Nagrada Limske večeri poezije, Nagrade: „Vukovi lastari“, „Vijesti“, „Susreti drugarstva“ i druge.

Član je Udruženja pisaca Sandžaka i član Udruženja književnika Srbije.

Za doprinos u razvoju kulture dobitnik je najvećih priznanja opštine Pribor, kao i zlatne značke *Kulturno-prosvetne zajednice Srbije*.

O njegovom književnom stvaralaštvu govorili su istaknuti književni kritičari i književnici u Beču, Sarajevu, Novom Pazaru, Priboru, Prijepolju, Sjenici i Plavu.

U želji da na najslikovitiji način zaokružimo kazivanje o književniku i njegovom djelu, bićemo slobodni da navedemo nekoliko citata književnika i književnih kri-

tičara, koji su svojim napisima izrekli svoja zapažanja:

Petar Arbutin: "... Lirske pjesme egzistencijalne tragike i stišani priповједаč rijetkih ljudskih radosti Rasim Ćelahmetović ne slika cjelinom pjesme realni svijet, on ga nadograđuje i obogaćuje tako da je poezija fantažmagorično poetska projekcija realnih historijskih, topografskih, psiholoških i kulturnoško - civilizacijskih situacija."

Mustafa Smajlović: "... Nagnut nad ovom najnovijom stihobirkom Rasima Ćelahmetovića, čitalac će skoro uskliknuti od spoznaje: Bože, pjesnik je gotovo svaku pjesmu ljuto otpatio i oplakao suzom i mastilom! Vulkanska erupcija roditeljske ljubavi, izravno iz pjesnikovih grudi slila se na stranice ove knjige

jednostavno naslovljene *Pisma sinu Samiru*. Vrelina emocija prži do bola i uzdaha: i kamen bi omešao a nekamoli čovjek kome je Bog darovao dušu."

Na kraju nam ostaje jednostavan zaključak: svaki narod treba da bude ponosan koji iznjedri čovjeka - stvaraoca kao što je Rasim Ćelahmetović. BNV je svojim odabirom zasigurno u imenu i djelu Rasima Ćelahmetovića u potpunosti prepoznalo dosljednog i zaslužnog nosioca svoje prestižne nagrade, i sa zadovoljstvom mu je dodjeljuje.

Rasim Ćmetović, dobitnik „Dukata Isa-Bega Ishakovića“

NAJDRAŽE KRITIKE O MOJOJ POEZIJI

Nagrade svojom suštinom

*Neko reče:
„Dukat dukatu!“ -
Hvala mu!
Ove riječi sugerišu
kako je nagrada
stigla u prave ruke, a
ja mislim da je
stvaralac istinski
dukat samo onda
dok je sa svojim
narodom, dok sa
njim dijeli ponos i
udes, dobro i zlo*

nisu nimalo jednostavna kategorija, kako se to na prvi pogled čini. Naprotiv, one su kompleksno veoma složeno društveno pitanje, čitava filozofija. Veoma je važno da li su podsticajne, ili dolaze kao kruna poslije uspjeha, na već ostvareni stvaralački čin.

Isto tako, nije bez značaja: ko nagradu dodjeljuje, ko je predlaže, po kojim kriterijima, kako se glasa i odlučuje, gdje, kako i pred kim se uručuje. Čar nagradama umanjuju, itekako, prisutne ljudske nepravde i ljudska zavist.

Nakon niza jalovih vjekova, izdvoji se jedan vijek, onaj nenadni, koji iznijedri uglednika, za ponos i pamćenje, kakav je bio i Isa-beg Ishaković.

On je živio, nemalo, prije šest stotina godina, tačnije od 1414. do

1472. godine. Od onda, pa do današnjih dana, nije zgasnuo žar njegovih dobročinstava. Štaviše, ilična toplina umilno grije perivoje njegovog vatana, sudbinom mu određenog zavičaja. Ishaković Isabeg bio je neustrašivi vojskovođa. Dobijao je presudne bitke za sultanova obraz, za slavu Osmanskog carstva. Pomenimo samo one u: Raškoj, Hercegovini, Bosni, protiv Skender-bega, protiv Mađara i pri osvajanju Moreje (Peloponeza), a bilo ih je još bezbroj, gotovo svakodnevno. Kao vojskovođa, sposoban i mudar državnik, Isa-beg je paradnim hodom ukoracio u besmrtnost, na stranice svevremene svjetske historije.

Sandžaku je peškešio Yeni Pazar (Novi Pazar), Bosni Sarajevo, a Makedoniji Skoplje – kao poslje-

Čini mi se da za mrvice radosti, koje sam, u stihovima, podario svojem narodu, večeras od njih dobijam spomenik zahvalnosti, viđeno, evo, za života, koji će mi olakšati neminovno – da lahko i spokojno sklopim, tugom ispijene, svoje morne oči.

dnju želju i amanet svojeg rahmetli, a plemenitog, baba Ishaka.

Znao je, bezbeli, kako je dunjački život i slava kao treptaj oka prolazna, i varljiva, pa je, kao iskreni mu'min, namazom i dovom, dobrotom i hajratima osvjetljavao onu pravu – ahiretsku – stazu, što vodi do džennet-odaja, do izvora Allahovog neizmjernog rahmeta.

Ima puno razloga, još više simbolike, da se njegovo ime stopi sa zlatom, sa Dukatom, koji je najznačajnije obdarje, najveća na-

grada Sandžaka u oblasti kulture.

Kako to naše nacionalne priznaje doživljavaju laureati – dobitnici, uvjerio sam se prošle godine, negdje u ovo isto vrijeme.

Naime, promovišući u Sarajevu naš zajednički ponos - moj i Bošnjačkog nacionalnog vijeća Sandžaka, knjigu *Alkatmeri u bašći sudsbine, upriličeno je uručenje*

“Dukata Isa-bega Ishakovića” efendiji Adil-begu Zulfikarpašiću, za sve ono što je istrajno činio na očuvanju kulturne baštine Bošnjaka.

Bošnjačka legenda, plemeniti čovjek – Adil-beg Zulfikarpašić – nije mogao prikriti ni radost ni silno uzbuđenje, svejedno što je svojom dobrotom i hajratima posrmio vijek u kojem je bitisao.

Pamtiću do kabura njegov drhtavi avaz i njegove riječi zahvalnosti, nakon što mu je efendija Esad Džudžević, predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća, uručio priznanje. Zborio je iz srca, mudro i iskreno: “Biće mi ovo najljepša i najdraža nagrada koju sam za života primio i jako mi je draga što sam je dobio od braće Sandžaklija. Mi smo jedan narod koji živi u dvjema zemljama i mislim da možemo puno naučiti od naše braće.”

Razmišljam sam: da me je Allah, dž.š., obasuo svojim rahmetom pa da sam ja u ulozi Adil-bega Zulfikarpašića, u onoj prilici bi li mi se od radosti i sreće ukinule noge, zastalo srce i potpuno oduzeo avaz?

Prst sudsbine odredio je i opredjelio da sam, evo večeras, u onoj identičnoj situaciji.

Izreći vam pošteno i potpuno iskreno šta mislim, šta osjećam.

Čini mi se da za mrvice radošti, koje sam, u stihovima, podario svojem narodu, večeras od njih dobijam spomenik zahvalnosti, viđeno, evo, za života, koji će mi olakšati neminovno – da lahko i spokojno sklopim, tugom ispijene, svoje morne oči.

Istovremeno, narod mi prinosi zlaćane ključeve od svih gradova – bisera sa đerdana Sandžaka, pa me kume, pa me mole, da im budem dragi mušafir, počasni građanin.

Zbore nekako nerazumljivo, u jedan avaz: „Kod nas, mili efendija, nisi dolazio. O nama nisi ništa prozborio. De, ti to možeš, ti to umiješ, uvedi nas u tvoje pjesme, u odaje besmrtnosti i vječnog živovanja. Nismo svi gazije, ali nismo ni toliko peksin, da ne bismo mogli, dubimice, upasti u tvoje stihove, koji ionako govore o nama, našem ponosu, udesu i sudsini.“

Vrijeme i ne protiče kada ga zapis, kada ga pjesma ovekovječi i učutka.

„Ostavi nam“ – vele – „još koji rukopis, pa onda možeš spokojno, mirne duše, preko modre rijeke.“ Peškeš za peškeš.

I bez ovog ..., do surove zbilje dopiralo je, počesto, ozarje večeras uručenog mi Dukata. Od običnih, ali dragih ljudi, poslije književnih večeri, na kojima sam čitao svoje stihove, iskazivana je topla – neponovljiva zahvalnost, jednostavnim jezikom Sandžaklija: „Aferim! Allah, dž.š., te poživio!“ To su bile najljepše ocjene, najdraže kritike o mojoj poeziji.

Imam ljudsku obavezu izreći svoju neizmjernu zahvalnost Bošnjačkom nacionalnom vijeću – našem stožeru duhovnosti – koje podstiče, okuplja, afirmiše i nagrađuje stvaraoca Sandžaka, koji su, hvala Bogu, brojni i veoma značajni za svoju nacionalnu baštinu, ali i za kulturu naše Srbije.

Tuga kamena

*Ko će da shvati kamenu tugu
Kas nam je kratak korak i vijek
Neuko samo tražeći sreću
Tražimo ustvari za tugu lijek*

*Sebični tako i samo svoji
Htjeli bi vječni životni sklad
I što smo bliže plamtećoj zvijezdi
Kamen nam sluti tamniji pad*

*Kamena tugo – tvdo srce pjesme
Đerdan si tajni prosut po Sandžaku
Okoštale ruke noću ti se krune
A danju pelud leluja po zraku*

*Iz oka tvojeg sjenovita tuga
Oganj je možda da se pale suše
Ko shvati tvoju tugu tajnovitu
Shvatit će boli skamenjene duše*

(R. Ćelahmetović,
„Zimzelene tuge“)

Muhedin Fijuljanin

OTVARANJE NOVE ZGRADE CENTRA ZA BOŠNJAČKE STUDIJE I NJEN ZNAČAJ

Temelj očuvanja nacionalnog identiteta

Osnivanje i razvoj institucija od presudnog značaja za historiju jednog naroda. Otvaranje nove zgrade Centra za bošnjačke studije i njeno potpuno programsko utemeljenje je od historijskog značaja za sandžačke Bošnjake

Bogato kulturno-historijsko naslijede, koje Bošnjake čini osobenim u odnosu na sve duge narode na prostoru Jugoistočne Evrope, tokom historije često je bilo izloženo zaboravu, tihom nestajanju, ili ti, pak, manje ili više izraženom zatiranju i grubom napodaštavanju. Kratak vijek, a u nekim historijskim trenucima nepostojanje i nedostatak institucija, jedan su od ključnih faktora kroz historiju često prisutnih bošnjačkih novih početaka. Tragovi prošlosti, izloženi zubu vremena i opštoj nebrizi, ili su vremenom uništeni, ili ih je, pak, kako je to često i bivalo, prisvojao neko drugi. I tako, svaki put iznova, uvijek sve teže i teže.

Posljednja decenija prošloga stoljeća u historijskom pogledu čini se da je na bošnjački narod presudno uticala, kako na konacno formiranje nacionalne svijesti i osjećaja samobitnosti, tako i na izgradnju nacionalnih, naučno-istraživačkih, kulturnih i drugih institucija kao "čuvara" samosvojnosti i nacionalnih vrijednosti Bošnjaka.

Jedna od ustanova nastalih u tom periodu, ustanova koja je, za vremenski gledano dosta kratak period svog postojanja, u velikoj mjeri uticala na sveopšte kulturno i svako drugo osvješćenje bošnjačkog naroda na prostoru Sandžaka, je Centar za bošnjačke studije iz Tutina (CBS).

Kao početke Centra označićemo formiranje Nacionalne biblioteke "Vehbija Hodžić", u Tutinu 13. avgusta 1994. godine. Tada, kao jedina institucija ovakve vrste na ovim prostorima, biblioteka je, pored prikupljanja historijske, naučne i kulturne građe o porijeklu, tradiciji i kulturi Bošnjaka, tokom vremena razvila šire polje svog djelovanja i postala jedna moderna naučno-istraživačka i izdavačka ustanova. Transformacijom te ustanove u jedan novi oblik rada, 2004. godine nastao je Centar za bošnjačke studije.

Historijski momenat za Centar udaren je polaganjem kamena temeljca za njegovu novu zgradu, 20. oktobra 2006. godine, a povodom obilježavanja još jednog historijskog momenta za sandžačke Bošnjake,

treće godišnjice od održavanja prvog časa bosanskog jezika, nakon punih 97 godina pauze, u Osnovnoj školi "Dr. Ibrahim Bakic" u Ljeskovci (opština Tutin).

Nepune dvije godine nakon postavljanja temelja, "ukucavanjem i posljednjeg eksera", 2. maja 2008. godine, zeleno-plava kula u Tutinu označila je čvrsto opredjeljenje sandžačkih Bošnjaka za svojim uzdizanjem ka vrhovima znanja.

Ceremonija otvaranja nove zgrade upriličena je u povodu najznačajnijeg bošnjačkog nacionalnog blagdana - Dana bošnjačke nacionalne zastave (11. maja), a sam program koji je tom prilikom viđen u centru Tutina na visok akademski način javio je i karakter budućeg rada ove ustanove.

Nakon svečanog podizanja bošnjačke nacionalne zastave, koje je pratilo intoniranje Ode radosti, himne Evropske unije, visokim zvanicama i mnogobrojnim gostima iz cijele zemlje i inostranstva, obratio se osnivač i direktor Centra za bošnjačke studije, predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća, Esad Džudžević.

Ocenjujući otvaranje nove zgrade Centra

izuzetno važnim događajem za historijski razvoj Bošnjaka u Sandžaku, Džudžević je tom prilikom rekao da Bošnjaci kao narod imaju snage, sposobnosti i umijeća da za svoju nacionalnu zajednicu učine izuzetno

ovaj simboličan način, sa ovom malom zgradom u Tutinu, želimo da uputimo jednu poruku, prije svega nama - priпадnicima te nacionalne zajednice, da je važno, presudno važno, da osnivamo i punimo sadržajem institucije manji-

te da će u okviru njega postojati nekoliko odsjeka koji svi zajedno treba da doprinesu sveopštem uzdizanju nacionalne svijesti Bošnjaka na ovim prostorima.

On je podsjetio da je u izdanjima CBS-a do sada odštampano oko 50.000 knjiga udžbeničke i školsko-priručne i stručne literature, kao i značajan broj umjetničko-knjижevnih ostvarenja, poput knjige odabranih pjesama i pripovedaka "Alkatmeri u bašći sudbine", našeg velikog pjesnika Rasima Čelahmetovića, te kapitalnog historijskog djela "Historija Bošnjaka" Mustafe Imamovića, na drugoj strani.

"Mi smo u sklopu obilježavanja našeg nacionalnog blagdana, Dana bošnjačke nacionalne zastave, željeli da i na ovaj način svijetu i svima nama pošaljemo ovu poruku, poruku o značaju institucija. Mi često u našoj tradiciji kažemo da je naše samo ono što drugima dajemo a to je upravo ona naredba koja govori da moramo činiti dobra djela i da ona ostaju iza nas. Dio te naše tradicije i kulture upravo trebaju da budu, čini mi se, ovakve ustanove i ovakvi objekti", rekao je predsjednik Izvršnog

važne i dragocjene stvari, ali da je od suštinskog značaja da, uporedo sa tim, svoje zalaganje i napor krunišu svojim nacionalnim institucijama.

"Samo tako možemo ostaviti taj biljeg u vremenu i mi, upravo na

nskog, dakle bošnjačkog, ili regionalnog karaktera", kazao je, između ostalog, Džudžević, ističući da, u cilju zaštite i unapređenja bošnjačke kulturne baštine, Centar za bošnjačke studije obuhvata široku lepezu djelovanja i rada,

odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević.

Obraćajući se prisutnima u ime najvišeg predstavničkog tijela Bošnjaka u Republici Srbiji, predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Dr. Sulejman Ugljanin je odao priznanje svima onima koji su dali doprinos izgradnji zgrade i ustrojavanju Centra za bošnjačke studije.

"Upravo svi ti ljudi su oni koji su svjesni svojih posebnosti, svog identiteta i koji su spremni da se udružuju, da zajedno stvaraju institucije koje će čuvati, štititi i unapređivati naš nacionalni identitet", kazao je tom prilikom dr. Ugljanin, ističući da je ova institucija upravo osnovana sa tim ciljem i da je njenom izgradnjom ostvarena naša zajednička želja i potreba.

"Mi kao ljudi, a i kao narod, kao Bošnjaci, imamo svoje želje, potrebe i mogućnosti. Najsretniji su oni koji usklade te tri stvari. Izgradnjom ovih institucija mi se približavamo našoj trajnoj sreći da uskladimo naše želje, potrebe i mogućnosti i da ove institucije modeliraju našu omladinu da budu svjesni svojih posebnosti i da budu afirmativni, ponosni na sebe, svoje roditelje i na svoju načiju", rekao je obraća-

jući se prisutnima predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin.

Shodno ciljevima Centra, u nastavku programa je priređena izložba slika našeg poznatog slikara Medžida Fakića, a pjesmama iz bogate tracije bošnjačkog naroda prisutnima

traživačkim radom, sakupljanjem arhivske i dokumentarne građe, video i foto zapisa vezanih za kulturu i tradiciju sandžačkih Bošnjaka iz dalje i bliže prošlosti, knjižarskom i izdavačkom djelatnošću, edukacijom i stipendiranjem na os-

postavio nekoliko edicija: Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture, Lektira, Kulturna baština Bošnjaka, Posebna izdanja, Časopisi i publikacije i DVD izdanja.

U izdanju Centra do sada su se pojavili udžbenici bosanskog jezika sa elementima nacionalne kulture za prvi pet razreda osnovne škole (pripremljen i udžbenik za VI razred), knjiga „Bošnjačka književnost - lektira za osnovnu školu I - IV“, „Pravopis bosanskog jezika - priručnik za škole“ Senahida Halilovića, „Pravilno nepravilno u bosanskom jeziku - Gnjezdo lijepih riječi“ Senahida Halilovića, „Gramatika bosanskog jezika“ Senahida Halilovića i Ismaila Palića, „Bosanski jezik - pravo na identitet“ Esada Džudževića, „Alkatmeri u bašči sudbine“ Rasima Ćelahmetovića, priređivača Faruka Dizdarevića, te kapitalno djelo iz oblasti historije „Historija Bošnjaka“ Mustafe Imamovića.

Svojom bibliotekom, naučno-istraživačkim institutom, knjižarom, galerijom, bogatom izdavačkom djelatnošću i Bošnjačkim radiom, Centar za bošnjačke studije (CBS) postao je jedna od najznačajnijih nacionalnih institucija Bošnjaka na ovim prostorima.

se predstavio kantautor iz Tutina Rifat Ramović. Visok akademski nivo svojom uvodnom besjedom na otvaranju izložbe dao je poznati historičar umjetnosti Faruk Dizdarević.

Centar za bošnjačke studije (CBS) po svom programskom opredjeljenju se bavi naučno-is-

novnim i postdiplomskim studijama studenata na fakultetima u oblasti tzv. nacionalnih predmeta, te svim ostalim aktivnostima vezanim za historiju, tradiciju i kulturu sandžačkih Bošnjaka.

U toku svog dosadašnjeg rada Centar za bošnjačke studije je us-

Hasna Ziljkić

Festival omladinskih horova Srbije (FOHS)

ILAHIJE I KASIDE

NA HORSKOM

PJEVANJU U SRBIJI

Natrideset-trećem, po redu, Festivalu omladinskih horova Srbije, koji se tradicionalno održava svake godine u Novom Pazaru, po prvi put izvedena islamska duhovna muzika

Tridesetreći po redu, Festival omladinskih horova Srbije održan je 9. i 10. maja 2008. godine, u Koncertnoj dvorani Doma kulture u Novom Pazaru. Sa svojim dirigentima i izvođačima, u dvije programske večeri našoj kulturnoj javnosti se predstavilo se ukupno sedam horova i to: Omladinski gradski hor „Gracija“ iz Niša, Ženski hor Srednje škole „Branislav Nušić“ iz Soko Banje, Djevojački hor Gimnazije „20. Oktobar“ iz Bačke Palanke, Hor „Viva Vox“ iz Zemuna, Djevojački hor „Musica viva“ iz Svetozara Miletića, Hor djevojaka Karlovačke gimnazije iz Sremskih Karlovaca i Mješoviti hor „Kir Stefan Srbin“ iz Kragujevca. Zapažen je bio i nastup novopazarskog Omladinskog hora, koji je, u svojstvu domaćina, izvođenjem nekoliko numera islamske duhovne muzike, otvorio festival. Ovo je prvi put u dugoj tradiciji ovog festivala da

se, pored scenske izvedbe kompozicija svjetskih klasika horkog pjevanja, izvode i ilahije i kaside. Novopazarski hor nije astupao u takmičarskom dijelu programa ali se publici predstavio i druge festivalske večeri, dok su takmičari iščekivali odluke žirija o proglašenju najboljih. Organizatori ove tradicionalne manifestacije su Savez amatera Srbije i Dom kulture „Oslobodenje“ iz Novog Pazara, a pokrovitelji Ministarstvo kulture Republike Srbije i Opština Novi Pazar.

Obzirom na takmičarski karakter Festivala, Savez amatera Srbije je nagrađio zlatnim, srebrnim i bronzanim plaketama po jedan hor iz kategorije ženskih i kategorije mješovitih horova; dakle, dodijeljene su dvije zlatne, dvije srebrne i dvije bronzone plakete. Žiri, u sastavu Bojana Matorkić (predsjednik žirija), Aleksandar Vujić i Boris Černogubov, odlučio je da na ovogodišnjem Festivalu omladinskih horova u kategoriji ženskih horova bronzana plaketa pripadne Djevojačkom horu „Musica viva“ iz Svetozara Miletića; srebrna horu djevojaka Karlovačke gimnazije iz Sremskih Karlovaca, a zlatna plaketa „Djevojačkom horu Gimnazije „20. oktobar“ iz Bačke Palanke.

U kategoriji mješovitih horova, bronzanu plaketu dobio je Djevojački hor „Musica viva“ iz Svetozara Miletića, srebrnu plaketu osvojio je hor „Viva Vox“ iz Zemuna, a zlatnu plaketu hor „Kir Stefan Srbin“ iz Kragujevca. Po rijecima Aleksandra Vujića, člana žirija i

DOGAĐAJI

redovnog profesora Fakulteta za muzičke umetnosti u Beogradu, kompozitor i dirigent - kriteriji u odabiru najboljih horova ocjenjivani su: „vjernost tekstu, čista intonacija, umjetnički dojam“.

Nagrada za najuspješniji dirigentski nastup, koja se sastoji od Zlatne plakete i novčane nagrade u iznosu od 12 hiljada dinara, koju je dodijelio Dom kulture „Oslobodenje“, pripala je Marku Nešiću iz Kragujevca. U ime Doma kulture u Novom Pazaru zlatnu plaketu Marku Nešiću za najboljeg dirigenta uručio je Nazim Ademović, koordinator za kulturu opštine Novi Pazar.

Festival omladinskih horova Srbije tradicionalno se, svake godine, održava u Novom Pazaru. Riječ je o horovima u čijim je sastavima srednjoškolska omladina. „Veliko je zadovoljstvo da u našoj

Hor „Viva Vox“ iz Zemuna

Omladinski gradski hor „Gracija“ iz Niša

zemlji još uvijek ima entuzijasta koji rade sa omladinom, i uče ih horskoj i muzičkoj kulturi, čime stvaraju odabranu muzičku publiku. Savez muzičkih amatera Srbije zaista daje sve od sebe da Festival i dalje traje u Novom Pazaru, uz svesrdnu saradnju Doma kulture iz grada domaćina. Naravno da nemamo namjeru da

odustanemo i da želimo da ovaj Festival potraje barem još 33 godine. A da li će to biti, pokazat će vrijeme“, kazala je Nevinka Danilović, stručni savjetnik u Savezu amatera Srbije. Na pitanje da li je horsko pjevanje u krizi, gđa Danilović je ocenila da se horsko pjevanje, uopšte, nalazi u jednoj vidljivoj krizi, i da je to vjerovatno povezano sa svim previranjima koja se, danas, dešavaju u našem društvu, prije svega, i sa nedostatkom novca. „Međutim, dok postoje ljudi koji žele da besplatno ulože svoj trud i da tu omladinu drže okupljenu oko jednog lijepog zadataka koji se zove 'Odlučimo da budemo bolji ljudi' to će trajati jati sigurno“ - gđa Danilović je bila realna u pokazivanju svog optimizma po pitanju budućnosti horskog pjevanja.

Djevojački hor iz Gimnazije „20. oktobar“ – Bačka Palanka

U Sandžaku obilježen 11. juli - „Dan sjećanja“
ustanovljen povodom genocida u Srebrenici

NE TREBA MRZITI...! ALI NI ZABORAVITI!

Povodom Dana sjećanja, kojeg Bošnjaci Sandžaka obilježavaju 11. jula kao dan sjećanja na sva stradanja Bošnjaka, Bošnjačko nacionalno vijeće je organizovalo Akademiju. U kulturno-umjetničkom programu nastupili su Omladinski hor ilahija i kasida iz Novog Pazara i Kulturno-umjetničko društvo Centra za kulturu iz Goražda, a odlomke iz poznatog obraćanja majke šehida majci ubice njenog sina govorila je Hasna Ziljkic.

Na nevino stradale Bošnjake kroz historiji, mr. Redžep Škrijelj podsjetio je besjedom „Jasin za znane i neznane bošnjačke šehide“:

U historiji balkanskih etničkih prostora, slučajevi jednostranog, prishtasnog i najčešće tendencioznog promatranja mnogih događaja su prilično učestali. Mjerenje vremena, kroz ta dramatična društvena i kulturna zbijavanja, otkriva nepobitnu istinu stradanja i etničkog čišćenja Bošnjaka. Zarobljene u tim serviranim i loše naučenim historijskim lekcijama, pretežno, mitomansko-militantnog sadržaja, ovački nam skupovi, sjećanja i pozivi na svenarodno pomirenje ulivaju dozu naše mehlemne, bošnjačke, zavičajne svježine, jer, ona otkriva našu duhovnu i političku budnost, čak i nemar, neminovno prikazujući društvenu patologiju našeg zajedničkog multikonfesionalnog i multinacionalnog životnog prostora.

Promatrati Bošnjake kroz to tjeskobno vrijeme nije nimalo jednostavno. Razloge i opravdanje, sve više, treba tražiti u prezasićenosti balkanskih, a posebno etničkih bošnjačkih prostora, hrđavim dešavanjima iz vekta, od kuršuma jeftnijih, nevinih, bošnjačkih glava, koje su bar u prošlom vijeku u Bosni, ali i od nje odvojenom Sandžaku, svakodnevno padale. Sjena ovih bošn-

DAN SJECANJA

jačkih šehida se i dalje, kao tamna mrlja, nadvija nad savješću njihovih egzekutora i progonačnika. Ovakva sjećanja su vrijedan particip Bošnjacima, ne samo, zbog različitih metoda pritisaka, kojima su izgonjeni i rasijavani sa svojih babovskih ognjišta, već i zbog šireg prosedea opšte „ubudale“ školske historije koja te događaje pristrasno, iskrivljeno i neobjektivno prikazuje. Bošnjaci su u njoj žrtve, akteri, svjedoci, ali i tumači neviđene ljudske dramatike; kao svojevrsne paradigmе (praćene neviđenim metodama pritisaka od strane sopstvenih-nebošnjačkih susjeda) te zamršene i nejasne politike vladajućih režima.

Pažljivije promatranje teških historijskih događaja i nesporazuma na bošnjačkom etničkom prostoru sugerira potrebu argumentiranog pojašnjenja bar nekih važnijih epizoda koje svjedoče o tom teškom i turubnom bošnjačkom hodu kroz vrijeme u kojem se, gotovo svuda, nazire doza pomenute, mehlemne, bošnjačke filantropije.

Jer, zločini nisu nepoznanica na našim prostorima. Boljući čitav vijek političku i organizacijsku nemoć, bošnjački su prostori bili *dunjalučka gasulhana* u kojoj su progonačnici i egzekutori Bošnjaka sebe prikazali u cijelokupnoj svojoj brutalnosti. Naime, u ciljevima ideologa i bošnjačkih progonačnika (u dva minula vijeka) bila je politika etničkog čišćenja, nacionalne dehomogenizacije i dekompozicije bošnjačkog životnog prostora, sproveđena najbrutalniji

jim vojnim i sličnim akcijama nasilja, zastrašivanja i terora sa ciljem da se u Sandžaku, i duž, danas krvave rijeke Drine, stvore etnički kompakt

Ti zločini se ponavljaju i u drugim dijelovima Sandžaka, naročito poslije Grahovske bitke 1858., kojom otpočinju sve nevolje i etničko čišćenje Bošnjaka sa današnjih hercegovačko-crnogorskih prostora. Svima je u Evropi bio poznat progon i egzodus bošnjačkog stanovništva iz Kolašina i Nikšića u toku 1877./1878. godine.

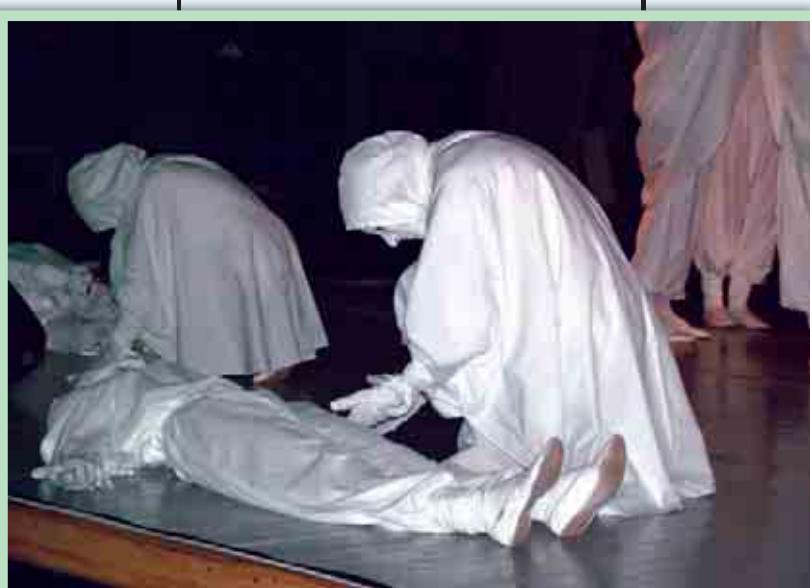
Ipak, usprkos visokoj razvijenosti i primjeni međunarodnog i korpusa ljudskih prava, XX stoljeće će ostati upamćeno po najvećem stradanju Bošnjaka u njihovoј, više od milenijuma, staroj historiji. Bruto „balkanskih“ i *Prvog svjetskog rata* donosi nove nevolje dezorijentiranim i nezaštićenim Bošnjacima u Sandžaku i šire. Sproveđenjem širokih akcija prozelitizma, u periodu od 1913-1919., strada nedužno stanovništvo plavsko-gusinjske i drugih regija. Naročitu bestijalnost i okrutnost nad muslimanskim stanovništвом, prilikom povlačenja iz Albanije manifestira srpska vojska. U periodu od 1918-1924. izvršen je zločin nad stanovništвом pešterskih sela Brnjice,

Uglia i Dolića, ribaričkog sela Starčevića, a posebno Šahovića i Pavinog Polja, kojom prilikom je stradalo oko tri hiljade nenaoružanih civila. Divljanje jedinica Koste Pećanca je samo jedan od metoda obračuna i likvidacije viđenijih Bošnjaka Sandžaka. Uz veliki novčani potkup, čak u Albaniji bio je likvidiran vođa bošnjačkog otpora, komita, *Jusuf Mehonić*. Svaka od akcija imala je za posljedicu rasijavanje i iseljavanje sa babovskih ognjišta.

tne srpske teritorije. Bez obzira što etničko čišćenje nije bilo srpski ili hrvatski izum, suvremeno čovečanstvo je bilo zgranuto metodom i tehnikama njegove primjene nad Bošnjacima, naročito po brutalnosti, paljevinama, masovnim ubistvima, maltretiranjima, uništavanjima kulturne baštine, pljačkama njihove imovine i masovnim deportacijama stanovništva.

U sjećanju sandžačkih Bošnjaka ostaju upamćeni nezapamćeni zločini „vožda serbskog“ Karađorđa

Petrovića sredinom 1809. godine u Sandžaku. U tom je krvavom piru, samo u Sjenici i Novom Pazaru, masakrirano najmanje 5.000 civila.

čak i komita, *Jusuf Mehonić*. Svaka od akcija imala je za posljedicu rasijavanje i iseljavanje sa babovskih ognjišta.

Tematska okosnica *Dana sjećanja* između ostalog sadrži isprepletenu dunjalučku priču o zemaljskim i nebeskim sudbinama jedne nesretne generacije sandžačkih Bošnjaka koja je u neravnopravnoj ideološkoj čistki Limske doline tražeći sreću izgubila glavu, kada je 1943. stradalo više od 11 hiljada Bošnjaka, ali i zle nemani koja je u postnobi Sandžak naišla s jeseni 1944. godine.

To je postratna, „*mirnodopska*“ nesreća, u tuhav vremenu, u kojoj je centralna figura legendarni Aćif Hadžiahmetović-Bljuta, nepriknoveni lider i ličnost neosporne autoritarnosti među Bošnjacima predratnog i ratnog perioda. Današnji Dan sjećanja je, također, davno neizučeni *Hadžet jasin* svim znamenim neznanim pazarskim i sandžačkim šehidima čiji su životi okončali vrh *pazarskog Hadžeta*. To je i kaburnama svim nevino postradalim Bošnjacima sa bošnjačkog gubilišta-*bošnjačkog Gulaga*, režiranog pod mrkim nebom krvlju zalivenog Sandžaka, kada su bili izloženi oštrom sandžačkim zimskim mrazevima (decembar 1944 - januar 1945). Sjene ovih šehida se decenijama nadvi-

jaju nad savješću njihovih egzekutora, zatrovanih ideološkom i nacionalnom mržnjom, u zao vakat, kada se nepreglednim prostorom Hadžeta razljevala bjelina njihovih, šehidskih čamašira, u kojima su, u cik sabaha, surovo odvođeni iz svojih toplih muslimanskih postelja. Nakon svih „var-tolomejskih“ i „kristalnih“ večeri

priredživanih po domovima i avljam nedužnih sandžačkih Bošnjaka, uslijedila je ranije uvježbana akcija uzurpiranja njihovog cjelokupnog pokretnog i nepokretnog mala, koji je zatim di-

Ovakve manifestacije i memorijali nisu ništa drugo, nego nagomilano neznanje o nepoznatom stradalničkom svijetu koji uvijek izgleda drugačije i gore od onoga „od čega su naši snovi satkani“ (W. Shekspiere). One Bošnjake opominju, ali i alarmiraju na oprez i budnost zbog prespavanog dvovjekovnog sna, zbog godina i decenija „koje su pogeli skakavci“ (B. Pekić).

Vakat dvovjekovnih patnji Bošnjaka slijedi strah i zlopaćenje, kao sudbinski predodređena pozicija koja se vremenom pretvarala u sudbinu muhadžira, kao izlazni ventilom pred moralno prečišćenje duše i savladavanje nagomilanih strahova, pri čemu strah od smrti nije primaran. On se izravnjava sa katarzom, koja prema ocjeni E. Milera označava „prijeđaz nezadovoljstva u zadovoljstvo“. I kod El-Gazalija je to priznavanje mogućnosti da je život na ovome svjetu samo san u poređenju sa svijetom koji će doći („Ljudi su usnuli, kad umru, oni se bude“).

Suočeni sa nametnutom sudbinom preživjeli bošnjački proganici, i danas, stoje na dunjalučkom raskršću puteva, na planiranom putu izvan izbjegličkih kolona u očekivanju mogućnosti povratka na porušene duvarine zavičaja, koji je neizvjestan i težak koliko i pomisao da, i tamo u egzilu, daleko od starog doma neće zadocniti jedino da umru. Tu, negdje, nalazimo potvrdu insanske sumnje o „besmisaonosti putovanja“ (Pol Valeri) i traganju ka davno determiniranim, gorkim, ko čemer, ljudskim sudbi-

jeljen često baš egzekutorima.

Krvava *hadžetska priča* je podsjećanje na potrebu iznošenja istine o stradalnicima, koja je dugo najstrože zabranjivana, iako se njen konačan rasplet davno naslućivao. Tihi otpor, nasuprot iskazane nemoći nejakih, fizički maltretiranih i dezorganiziranih Bošnjaka, suočenih sa bestijalnošću i svirepošću onovakadašnjih latifundista, i njihovih drakonskih zakona, glavni su energet ove nezaboravljene istine o tragičnom slamanju i egzekuciji Bošnjaka.

Na kraju minulog stoljeća, tokom krvavog rata i agresije na Bosnu i Hercegovinu, na prostoru Sandžaka je izvedeno niz brutalnih akcija likvidacije i protjerivanja Bošnjaka sa rubnih djelova oblasti Sjeverina i Bukovice, kao i otmica i pogubljenje 19 putnika civila, Bošnjaka i nesrba iz putničkog voza Lovćen, sa stanice u Štrpcima.

nama. Sudbinu bošnjačkih šehida nametale su vanjske okolinosti. Usprkos svojim željama i potrebama, žrtva ih prihvata nepromišljeno, bez svijesti o putu spasa i težini preduzete opasnosti, koji nadmašuju njegova očekivanja i fizičke mogućnosti.

Bošnjak Dan sjećanja može promatrati kao skicirani mozaik različitih, tragičnih bošnjačkih sudbina čiji su putevi bili nepregledno dugi i opasni: *ko guje otrovnice*. Njima je najmanje dva vijeka, polubosa i polugola, jezdila bošnjačka muhadžirska sirotinja, svakodnevno se optimajući za ostatke izgubljene sudbine. Na stazama vatana, bježeći pred progoniteljem, nestajale su mnoge sjeničke, kolašinske, plavsko-gusinjske, bihorske, pešterske, starčevićke, šahovičke, limske, sjeverinsko-bukovičke, štrbačke, srebreničke i slične sumorne

životne priče koje su prašnjavim bošnjačkim i dunjalučkim džadama, bar čitavo stoljeće za nama, svojim sudbinama, pisali ukleti, likvidirani ili raseljeni bošnjački prognanici.

Današnji **11. juli - Dan sjećanja** služi kao upozorenje da je etnička dekompozicije i etničko čišćenje bošnjačkog životnog areala *bilo cilj, a ne posljedica pogroma nad Bošnjacima*. Danas zbunjuje i činjenica da je ignorisanjem konvencije o sprječavanju i kažnjavanju genocida iz 1949, na kraju XX stoljeća zatjila cijela međunarodna zajednica koja je morala efikasnije i odlučnija djelovati i zaustaviti stradanje deset hiljada civila iz Srebrenice.

Do nedavno su vidljivu nemoć iskazivale i vlade zapadnih zemalja izbjegavajući da zločin nazovu *genocidom*-njegovim pravim imenom i time otklone sumnju u poštovanje

svojih obaveza iz Konvencije koje bi, u krajnjoj instanci, podrazumijevale i adekvatnu intervenciju. Posmatrajući iz današnjeg ugla, stičemo sve veću uvjerenost da je genocid u Srebrenici efektuiran sa ciljem da se nađe opravdanje za srpsku strategiju uništenja nepostojeće *zelene transferzale* u kojoj su progonitelji muslimana, uz Žepu i Goražde, vidjeli sponu Sarajeva i Turske preko Sandžaka, Kosova i Makedonije, koju su na sva zvona oglašavali kao „*opasnost za čitavu Evropu*“, tako da je ova kva interpretacija zločina još uvijek

nje da prepozna politiku sile (koja ovakve zločine planira), jedinu nadu polažemo u postojeći bošnjački altruijam i mogućnost da se: *prijateljskim pružanjem ruke* oni ne zaborave i nikad ne ponove.

Srebrenički i drugi zločini pričinjeni Bošnjacima i drugim muslimanima, koji su na kraju minulog vijeka uslijedili nakon genocida u Ruandi u kome je ubijeno oko milion ljudi, što je od, takozvane međunarodne zajednice, također, ignosrisano, tamna su mrlja na savjeti čovječanstva. Danas trinaest godina nakon ovih zločina za-

padna civilizacija se vratila izvornim vrijednostima, naročito antifašističkim, na kojima će, nadamo se, počivati i u budućnosti.

Na današnji dan, 2004.godine je obavljena svečana inauguracija našeg predsjednika Tadića. Bez obzira što je tada Srebrenicu, samo usputno, spomenuo, nadamo se

da će njegov doprinos rasvjetljavanju i kažnjavanju zločina, makar bili i individualni, biti znatno efikasniji. Uostalom, demokratska javnost u Srbiji mu je tim povodom i ukazala povjerenje na izborima. Za pomirenje i ne ponavljanje ovako stravičnih zločina nisu potrebni *zherli bomboni* ratnog zločinca Ratka Mladića, već najjednostavniji spoj razuma i iskrenosti. Uz sve ponenu to treba odbaciti priču o postojanju paravojnih formacija, jer je, to je bar dobro znano, njihovo djelovanje uvijek bilo dobro koordinirano iz ondašnjih centara moći.

Sve, najzad, treba uklopiti u tezu da su sudbine nedužnih bošnjačkih šehida iz minulog i ranijih ratova jedna veoma „*tegobna životna priča*“, od koje je jedino teži najmanji kamičak na šehidskom mezarju.

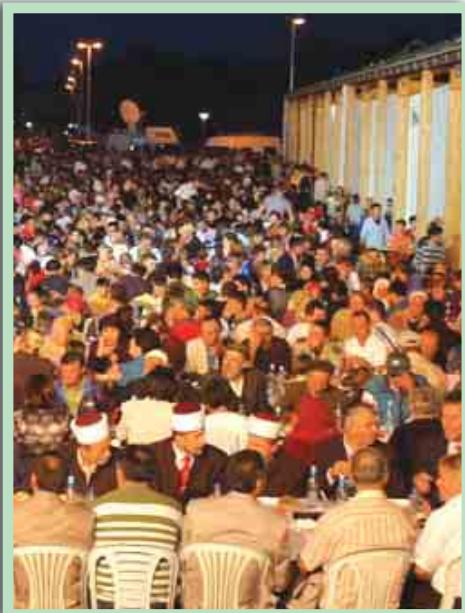
aktuelna u našoj zemlji, uprkos činjenici da se ovi monstruozni zločini permanentno objelodanjuju i nazire njihovo zasluzeno kažnjavanje.

Najtamnija mrlja ovog monstruoznog zločina genocida su, takozvane, međunarodne snage UN i njihovo ignorisanje činjenice o Srebrenici kao zaštićenoj zoni, ali i kukavičluk *holadskog bataljona* koji je gradove Srebrenicu i Žepu predao srpskoj vojsci, zloglasnog Ratka Mladića, koja je izvršila hladnokrvnu genocidnu likvidaciju najmanje deset hiljada muškaraca.

Dan sjećanja je pokušaj da se u potpunosti sagleda kontekst najmanje dvovjekovnog stradanja Bošnjaka i drugih muslimana na našim prostorima.

Danas kada sebi postavljamo pitanje: ko ima pravo da u ime mrtvih oprosti počinjene zločine? - koji bi ljudskom rodu služili kao upozore-

Karavan "Ramazan na Balkanu" organizovao zajednički iftar na turski način

*Istanbul ska
opština
Bajrampaša
organizovala
iftar za
Sjeničane.
Održan i
bogat
kulturno-
umjetnički
program.*

IFTARSKA SOFRA POD SJENIČKIM VEDRIM NEBOM

Petog dana ovogodišnjeg Ramazana na zajedničkom iftaru, kojeg su pod vedrim nebom, za građane Sjenice pripremili Turci, okupilo se nekoliko hiljada građana Sjenice, uglednih gostiju i zvanica. Odmah poslije iftara, na velikoj bini, postavljenoj ispred sportske hale, upriličen je bogat kulturno-umjetnički program, a kao šlag na tortu, na kraju, i koncert Hanke Paldum.

Istanbul ska opština Bajrampaša organizovala je svojevrsan karavan pod nazivom „Ramazan na Balkanu“, u okviru kojeg putujući kroz deset balkanskih zemalja u dvadesetak gradova priprema iftar za domaćine. Uz geslo „Bratstvo nema granice“, njihova ideja i želja jeste bolje upoznavanje i zблиžavanje muslimana u ovim zemljama.

U pripremi iftara za oko dvije hiljade duša učestvovalo je šezdesetak istanbulskih entuzijasta željnih druženja. Zanimljivo je reći da su posuđe, stolove, pribor za jelo, sve do najstnijeg detalja, donijeli sa sobom. Jedino je voda bila sarajevska. Na meniju su bila tursko-bošnjačka jela, sa neizostavnom baklavom.

Gosti na iftaru bili su reisu-l-ulema Adem ef. Zilkić i njegovi saradnici, prvi sandžački olimpijac Asmir Kolašinac, opštinski i vjerski zvaničnici.

Za organizaciju čitavog ovog događaja zaslužan je Sulejman Sandžak, Bošnjak koji dugo živi u Istanbulu, a

porijeklom je iz ovih krajeva, što prezime koje je odabrao i potvrđuje. Ne skrivajući zadovoljsvo zbog boravka u zavičaju, u svom obraćanju prisutnima on je istakao da „bratstvo ne poznaje granice“.

U ime domaćina prisutne je pozdravio i organizatorima se zahvalio predsjednik Opštine Sjenica, Nusret Nuhović rekavši da je "ovakvo druženje dobra osnova za proširenje saradnje između dvije opštine, što može doprinjeti i boljim bilateralnim odnosima naše dvije zemlje". On je izrazio zadovoljstvo zbog prisustva velikog broja građana ovom događaju, poželjevši svima još jednom mubarek ramazanske dane.

U dobro pripremljenom umjetničko-zabavnom programu, turski muzičari i izvođači predstavili su se publici tradicionalnom turskom, tzv. tasavuf muzikom. Naročito impresivan bio je čuvani „sema“ („mevlana“) ples, kojeg su uz uhu drage i pomalo neobične zvuke naja izvela dva igrača koji podsjećaju na cigre. Poslije mnogo godina, za sjeničku publiku pjevala je Hanka Paldum. Sa dvije ilahije, nekoliko sandžačkih biser-sevdalinki i nekoliko svojih hitova, oduševila je publiku, a u razgovoru sa novinarima poslije nastupa izjavila je: „Atmosfera je bila odlična. Na mene se reflektuje raspoloženje publike i obrnuto. Inače, volim da Ramazan ostavim za sebe, da postim i ibadetim, ali, u želji da pomognem onima koji su od srca ovo organizovali, prihvatile sam poziv za večerašnji nastup. Ja pjevam iz duše i narod to osjeća. Zato moje pjesme traju“.

Ovo je druga godina za redom kako se organizuje zajednički iftar. I iftar i prateći program organizovani su i osmišljeni odlično, do zadnjeg detalja. Ništa nije prepusteno slučaju. Tako to Turci rade!

Promjene na kormilu optine Tutin

IZABRAN NOVI PREDSJEDNIK OPŠTINE

Zbog nespojivosti povjerenih funkcija na koje je imenovan, Šemsudin Kučević podnio je ostavku, a na njegovo mjesto izabran je Bajro Gagić

Opština Tutin je dobila novog predsjednika. Nakon dvanaest godina rukovođenja opština, njen doskorašnji predsjednik Šemsudin Kučević je podnio ostavku. Odbornici tutinskog parlamenta, prihvatajući Kučevićevu ostavku, na sjednici održanoj 4. septembra 2008. godine, za novog predsjednika opštine izabrali su doskorašnjeg državnog sekretara u Ministarstvu prosvjete, profesora Bajra Gagića.

Ostavka Kučevića, koji će ostati upamćen kao jedan od, svakako, najagilnijih

predsjednika opštine u Srbiji i čovjek koji je, kako ovdje kažu, preporodio Tutin, uslijedila je zbog nespojivosti dviju funkcije nakon njegovog nedavnog imenovanja za direktora Kancelarije za održivi razvoj nerazvijenih područja.

Novoizabrani predsjednik opštine Tutin, prof. Bajro Gagić je izjavio da će nastaviti posao na izgradnji jednog modernog evropskog Tutina i da će sve svoje snage usmjeriti ka unapređenju kvaliteta života svih građana u cijeloj opštini.

U okviru akcija za brže ekonomski integracije i evropski razvoj naše zemlje

JELKO KACIN RAZGOVARAO SA BOŠNJAČKIM PREDSTAVNICIMA

U razgovoru sa izvjestiocem Evropskog parlamenta ministar Ugljanin izrazio duboku spremnost Bošnjačke liste da svojim punim kapacitetom doprinese značajno bržem evropskom razvoju naše zemlje. Poslanik Džudžević ukazao na nejednak položaj bošnjačke nacionalne manjine u Srbiji u odnosu na ostale

Ministar u Vladi Republike Srbije dr. Sulejman Ugljanin sastao se prošle nedjelje u Beogradu sa izvjestiocem Evropskog parlamenta za Srbiju, gospodinom Jelkom Kacinom. Na sastanku je bilo riječi o značaju evropskih integracija Srbije i spremnosti Bošnjačke liste za evropski Sandžak da svojim punim kapacitetima i radom u Vladi i Parlamentu Republike Srbije značajno doprinese bržem evropskom razvoju naše zemlje.

Ministar Ugljanin je ovom prilikom izrazio nadu da će se Srbija što prije naći u sastavu Evropske Unije.

Gospodin Kacin se u okviru posjeti zvaničnom Beogradu sastao sa predstavnicima srpskog parlamenta, poslaničkih grupa i poslanicima.

Poslanik Bošnjačke liste za evropski Sandžak, Esad Džudžević izjavio je da je u razgovoru sa izvjestiocem Evropskog parlamenta ukazao na nepostojanje zakona o savjetima nacionalnih manjina, ali i „na nejednak položaj manjina u našoj zemlji“.

Džudžević je u izjavi agenciji „Tan-

jug“ istakao da je Kacinu govorio o problemu nepostojanja zakona koji reguliše nadležnosti i način izbora savjeta nacionalnih manjina.

On je, također, Kaciu ukazao na činjenicu da kod većinskih stranaka “ne postoji dovoljno senzibiliteta” da se taj Zakon nađe u skupštinskoj proceduri.

U nastavku razgovora, poslanik Džudžević je izvjestiocu Evropskog parlamenta skrenuo pažnju i na, kako je naveo, nejednak položaj bošnjačke nacionalne manjine u Srbiji u odnosu na ostale, “posebno vojvođanske nacionalne manjine”.

Prema njegovoj ocjeni, Bošnjaci ni izbliza ne uživaju prava na način na koji ta prava ostvaruju druge manjine, navodeći primjer upotrebe službenog jezika, zastupljenosti na Javnom servisu Srbije.

Džudžević je još istakao da, za razliku od vojvođanskih nacionalnih manjina, koje ostvaruju to svoje pravo na Javnom servisu Vojvodine, Bošnjaci, na Javnom državnom servisu nemaju ni jednu sekundu programa na svom jeziku.

UNS podržao inicijativu Džudževića

INFORMISANJE BOŠNJAKA NA JAVNOM SERVISU RTS

Udruženje novinara Srbije podržalo je zahtjev bošnjačkih poslanika u Skupštini Srbije da Bošnjaci u oblasti informisanja dobiju ista prava kao i druge nacionalne zajednice u Srbiji.

Udruženje se zalaže da Radio-televizija Srbije uvede emisiju namijenjenu za Bošnjake, kako je to predložio poslanik Bošnjačke liste za evropski Sandžak, Esad Džudžević. Prema stavu

Udruženja novinara Srbije, bošnjačka manjina bi na taj način dobila ravnopravan tretman na Javnom servisu RTS.

“To je ne samo kolektivno pravo te zajednice, nego i pojedinačno pravo građana Srbije koji su po zakonu obavezni da plaćaju pretplatu čime poilažu pravo i na informisanje na svom jeziku”, stoji u saopštenju Udruženja novinara Srbije u vezi sa ovim pitanjem.

Uporno uskraćivanje prava Bošnjacima na upotrebu svog jezika i pisma

PRIBOJ I DALJE „NEĆE“ BOSANSKI

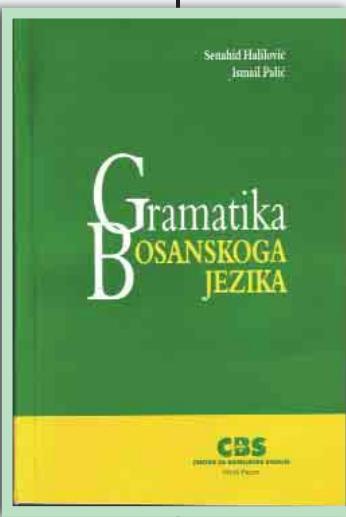
Skupština opštine Priboj ponovo odbacila amandmane SDA, SDP-a i LDP-a da se, pored srpskog jezika i ciriličnog pisma, u zvaničnu upotrebu uvrsti i bosanski jezik i latinično pismo

Iako, prema Ustavu Srbije i drugim važećim propisima, nacionalne manjine u Srbiji imaju pravo na korišćenje svog jezika i pisma, u Priboju se to i dalje negira. Tako je Skupština opštine Priboj ponovo odbacila inicijativu SDA, SDP-a i LDP-a da se, pored srpskog jezika i ciriličnog pisma, u zvaničnu upotrebu uvrste bosanski jezik i latinično pismo, s obzirom da Bošnjaci u Priboju, prema procen-tualnom učešću, u ukupnom broju stanovnika Opštine, is-punjavaju zakonski uslov za potpuno ost-varenje ovog prava.

U vezi sa ovim prob-lemom i upornim odbijanjem priboskog parlamenta da svoj Statut usaglasi sa važećim zakonskim propisima u oblasti zaštite prava na-cionalnih manjina u našoj zemlji, Bošnjačko nacionalno vijeće je u više navrata tražilo od nadležnih organa uvođenje bosanskog jezika u statut opštine Priboj, kao i njegovo uvođenje

u osnovne škole na području ove opštine, o šta se prethodna skupštinska većina oglušivala, a to isto čini i novi saziv priboskog parlamenta. Bošnjačko nacionalno vijeće je podnijelo i krivične prijave protiv prethodnih predsjednika opština Priboj i Prijepolje, Milicevića i Turkovića, a to će morati učiniti ponovo protiv novih predsjednika zbog upornog odbijanja da promijene statute opština i omoguće uvođenja bosanskog jezika u službenu upotrebu u ta dva sandžačka grada.

Prema posljednjem popisu stanovništva, u Priboju je bilo 30.377 stanovnika, od čega Bošnjaka 6.994 ili 23 posto. U skladu sa Ustavom Srbije i drugim zakonskim propisima oni kao na-cionalna manjina imaju pravo na svoj jezik i pismo i njegovu ravnopravnu upotrebu. Volja lokalnih čelnika, u slučaju i Prijepolja i Priboja, kako stvari sada stoje, starija je od zakona.

Prof. dr. Šerbo Rastoder odbacio kvaziznanstvena naklapanja Avdula Kurpejovića

BOŠNJACI TRADICIONALNO, NEMA „NOVOG NARODA“

Riječ je o prihvatanju i povratku starog tradicionalnog nacionalnog imena, koje su prihvatili svi „bivši Muslimani“, sa prostora bivše SFRJ. Politički inicirana podjela, u suštini, ima za cilj formiranje dva nacionalna savjeta, što bi bilo pogubno za bošnjački nacionalni entitet

Predsjednik Bošnjačkog savjeta u Crnoj Gori, Šerbo Rastoder negirao je tvrdnje predsjednika Matice muslimanske Avdula Kurpejovića da je dvojna odrednica Bošnjak-Musliman njegovo „remek historijsko assimilatorsko djelo“. Ističući da bi rado preuzeo autorstvo na ovu, kako je Kurpejović nazvao, „besmislenu kombinatoriku“, Rastoder pojašnjava da je u pitanju „iznuđena formulacija usmjerena ka zaustavljanju besmislenih i projektovanih podjela unutar bošnjačko-muslimanskog entiteta“.

„U čitavom Avdulovom pamfletu jedino je tačno da, kako me je pravilno citirao, Muslimani više ne postoje kao nacionalnost nakon raspada bivše SFRJ. Da postoje, sigurno je da bi Avdul i njegova M.M. do sada već organizovali bombasto najavlјivani skup svih muslimana sa prostora bivše SFRJ u Podgorici. Valjda pošto su uvidjeli da takvih više nema, bez u Crnoj Gori, a ne shvatajući da na besmislenost zadržavanja konfesionalnog kao nacionalnog imena istrajavaju samo Avdul i njegova navodna NVO M.M. očigledno su odustali od skupa i vjerovalno ponovo procijenili da je politički najprofitabilnije udariti po Bošnjacima. Ako ćemo pravo, i ima po kome“, kazao je Rastoder.

Profesor Rastoder ističe da je „146 najpoznatijih intelektualaca iz redova ovoga naroda potpisalo rezoluciju o imenu, a njihovo stanovište po kojem su Bošnjaci u Crnoj Gori dio istog naroda sa prostora bivše SFRJ, koji se u popisu 1991. godine nacionalno iskazivao kao „Muslimani“ prihvatio je 63.272 ili 9,4 odsto ukupne populacije u Crnoj Gori, ili 68,78 procenata od ukupne bošnjačko-muslimanske populacije.“

Važno je, ističe profesor Rastoder, naglasiti zbog prisutnih manipulacija da se ne radi o nekakvom „novom“ narodu, već o onom istom koji se do sada na-

cionalno iskazivao svojim konfesionalnim imenom „Musliman“.

„Samo se radi o prihvatanju i povratku starog tradicionalnog nacionalnog imena, koje su prihvatili svi „bivši Muslimani“, sa prostora bivše SFRJ. Matica tog naroda živi u Bosni, koja je država Bošnjaka, Srba i Hrvata, dok je Crna Gora matična država ovdašnjih Bošnjaka-Muslimana. S druge strane, konfesionalnu odrednicu „Musliman“ kao svoje nacionalno ime je zadržalo 28.714, odnosno nešto manje od trećine ili 31,22 odsto od ukupne bošnjačko-muslimanske populacije u Crnoj Gori. Treba naglasiti da su svi oni koji su na popisu u nacionalnu rubriku upisali Muslimani-Bošnjaci u statistici iskazani kao „Muslimani“ i da takvih nije mali broj“, tvrdi Rastoder.

I takvi rezultati popisa, prema njegovim riječima, više od svega demantuju Kurpejovića i njegovo insistiranje da se navodno sada radi o dva naroda.

On optužuje čelnika Matice muslimanske i da je krivotvorio sadržaj razgovora sa skupa u Baru, „iako dobro zna da je naš uslov da do sastanka dođe bio da priču o dva naroda smatramo ne samo besmislenom, već imbecilnom“, podsjećajući da politički inicirana podjela u suštini za cilj ima formiranje dva nacionalna savjeta, što Rastoder smatra pogubnim za bošnjački nacionalni entitet, bez obzira kako se na popisu iskazao.

„Ono u čemu se, sa svojim skromnim znanjem, nikada neću složiti sa dr. Avdulom je tvrdnja da su Muslimani i Bošnjaci navodno dva naroda. Tvrdim da se radi o jednom te istom narodu, koji se samo, zašto ne reći zahvaljujući manipulacijama tokom popisa, samoidentifikovao različitim imenima“, zaključio je profesor dr. Šerbo Rastoder, uz uvjerenje da niko politički i intelektualno odgovoran neće prihvati Kurpejovićevu tezu da su Muslimani i Bošnjaci u Crnoj Gori dva naroda.

Položaj manjinskih naroda u Crnoj Gori

NACIONALNIM MANJINAMA MANJAK PRAVA

Položaj manjinskih naroda u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou. Kašnjenje u usvajanju izbornog zakonodavstva i formiranju Fonda za manjine usporava i otežava ostvarivanje osnovnih ljudskih i manjinskih prava

Predstavnici partija koje u Crnoj Gori zastupaju interes manjinskih naroda, iskazali su nezadovoljstvo nivoom ostvarivanja prava manjina i dinamikom ispunjavanja ustavnih i zakonskih obaveza države. Oni su posebno kritikovali kašnjenje u usvajanju izbornog zakonodavstva i formiranju Fonda za manjine, tvrdeći da sve to usporava i otežava ostvarivanje osnovnih ljudskih i manjinskih prava. Prema riječima portparola Bošnjačke stranke Sulja Mustafića, položaj manjinskih naroda u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou.

“Uprkos deklarativno iskazanoj spremnosti vlasti, veoma se sporo rješavaju vitalne potrebe manjina. Još nije donijet Zakon o izboru odbornika i poslanika, čime bi se putem izbornog zakonodavstva regulisala autentična politička zastupljenost manjinskih naroda u državnom parlamentu i lokalnim skupštinama u opštinama gdje žive priпадnici manjina. To je samo dio ukupnog procesa stvaranja institu-

cionalne i zakonske osnove kojom treba da se riješi odgovarajuća zastupljenost manjinskih naroda i njihova integracija u ukupnu društvenu relaciju, te veće prisustvo na mjestima gdje se donose odluke”, izjavio je nedavno povodom toga portparol Bošnjačke stranke u Crnoj Gori Suljo Mustafić.

Bošnjačka stranka je, podsetio je Mustafić, mnogo puta do sada isticala da je njihov ključni zahtjev, koji je u skladu sa Ustavom Crne Gore i međunarodnim preporukama i uporednim iskustvima iz okruženja, da se obezbijedi srazmjerne učešće manjinskih naroda na svim nivoima izvršne, zakonodavne i sudske vlasti i u svim državnim službama i institucijama.

“Nezadovoljni smo i inertnošću države, odnosno ministarstava, koja je evidentna i kada je u pitanju obezbjeđivanje uslova za rad nacionalnih savjeta. Smatramo da je potpora radu ove krovne institucije manjinskih naroda jedan od prioriteta za bošnjački, kao i za ostale manjinske narode”, zaključio je Mustafić.

Slijedi li potez zbog kojeg će se Bošnjaci žaliti Evropi?

BOŠNJACI U CRNOJ GORI ČEKAJU UKLANJANJE KRSTOVA SA DRŽAVNIH AMBLEMA

Ako se ne realizuje naš dogovor, imamo rok od dvije godine da sa Ustavom usaglasimo sve zakone. Treći način da se to riješi je da se obratimo inostranim institucijama, da ukažemo na probleme sa kojima se suočavamo - kažu u Bošnjačkoj stranci Crne Gore

Poslanik Bošnjačke stranke u Crnoj Gori Kemal Purišić izjavio je za podgorički “Dan” da je među solucijama, ako vladajuća koalicija odbije uklanjanje krstova sa crnogorskih državnih simbola, i žalba evropskim institucijama. Uklanjanje krstova, obećanje Demokratske partije socijalista za podršku Bošnjačke stranke novom crnogorskom ustavu, oktobra mjeseca prošle godine, negirano je od strane nekih zvaničnika partije na vlasti. S druge strane, u Bošnjačkoj stranci ističu da je, osim toga, prije glasanja o najvišem pravnom aktu Crne Gore, napravljen politički sporazum koji je sadržao i davanje statusa opštine Tuzima.

“Tu imamo tri solucije, jedna je da sačekamo da oni ispoštuju taj dogovor, iako sa zakašnjenjem, ali da se, ipak, ispoštuje. U sporazumu je pominjan rok

od šest mjeseci za referendum u mjestima koja traže punopravan status opštine, što je vlast ignorisala. Ako isto bude sa simbolima, onda ćemo ponuditi zakonska rješenja”, kazao je u vezi sa tim Kemal Purišić.

On je napomenuo da će odredbe sporazuma Bošnjačke stranke pretočiti u amandmane na tekst Zakona o državnim simbolima, navodeći da će od rukovodstva Skupštine zavisiti da li će se o tome raspravljati. “Ako se ne realizuje naš dogovor, imamo rok od dvije godine da sa Ustavom usaglasimo sve zakone, a zakon o državnim simbolima jedan od njih. Treći način da se to riješi je da se obratimo inostranim institucijama, da ukažemo na probleme sa kojima se suočavamo”, izjavio je Purišić.

In memoriam:***Odlazak legende sandžačkog sporta i kulture******ABDULAH-DUCE GEGIĆ
(1924-2008)***

U Novom Sadu je od posljedica moždanog udara, 21. 06. 2008. godine na ahiret preselio Abdullah Duce Gegić, legenda evropskog, turskog i sandžačkog fudbala. **Abdullah Gegić - Duce** je rođen 19. marta 1924. godine u godine u Novom Pazaru, u porodici poznatog mumđizije (svjećara) Ibra Gegića.

Građani Sandžaka, ljubitelji sporta, njegovi poštovaoci, rodbinu i šira sportska javnost su vijest o smrti Abdulaha Gegića primili sa velikim saosjećanjem. Svoje prve fudbalske korake Gegić je započeo u ondašnjem novopazarskom klubu Deževa.

Kao diplomca čuvene petogodišnje fudbalske škole proslavljenog njemačkog stručnjaka Sepa Herbergera u Kelnu, Gegića je fudbalska javnost nekadašnje SFR Jugoslavije ubrajala u plejadu najpoznatijih sportskih majstora. Radio je u Novom Pazaru, Kosovskoj Mitrovici, Radniškom iz Niša, Hajduk Veljku iz Negotina, Boru, Novom Sadu, Sarajevu i beogradskom Partizanu, stekavši epitet vrhunskog stručnjaka, pedagoga i profesora fudbalskog sporta - „trenera istraživača“ kako je voleo da često govori o sebi. Kao priznati sportski stručnjak bio je jedan od selektora juniorske i seniorske reprezentacije Jugoslavije. Godine 1965. godine sa A. Tirkanićem, Antolkovićem i M. Miljanićem bio je član selektorske komisije koja je predvodila fudbalsku reprezentaciju Jugoslavije.

Našoj i evropskoj javnosti ostao je poznat kao trener slavne generacije „partizanovih beba“ (Šoškić, Jusufi, Mihajlović, Bećejac, Rašović, Vasović, Bajić, Kovačević, Hasanagić, Galić i Pirmajer) koju je odveo u finale Kupa evropskih prvaka koje je odigrano na stadionu Hejsel u belgijskom glavnom gradu Briselu 11. maja 1966. godine, u kome je nakon poraza od madridskog Reala, rezultatom 2:1 Partizan osvojio titulu vicešampiona Evrope.

Abdullah Gegić je karijeru nastavio u Republici Turskoj kao prvi stručnjak nekoliko prvoligaških timova, ali i reprezentaciju Turske. U sezonomama 1967-1971 proveo je u turskom Eskişehiru. Bio je i prvi strateg popularnog Fenerbahčeа iz Istanbula u polusezonama 1966-1967 i 1975-1976. Gegić je u intervalu od 1972-1974 bio na kormilu još jednog velikog fudbalskog kluba, istanbulskog Beşiktaša, da bi u toku 1974-1975 proveo je na mjestu tehničkog direktora u fudbalskim klubovima Buraspor, Samsunspor i Adana Demirspor. Prema pisanju turske štampe Gegić je „uvezeni“ stručnjak sa najdužim fudbalskim stažom u Republici Turskoj. Nakon prihvatanja državljanstva, bio je savjetnik fudbalskim selektorima turske reprezentacije Fatihu Terimu, Mustafiji Denizliju i Şenolu Ginešu (Şenol Güneş).

Osim doktorata u fudbalu, Abdullah Gegić je stekao titulu magista ekonomskih nauka i bio profesor na katedri za sport na Univerzitet u Istanbulu i dugogodišnji savjetnik fudbalskog saveza (Türkiye Futbol Federasyonu). Iznjedrio je tridesetak vrsnih fudbalera i reprezentativaca, među kojima je i Fatih Terim današnji rukovodioč turske reprezentacije.

Bio je oženjen Biserom (Arif) Škrijelj iz Novog Pazara sa kojom ima tri sina (Brisel, Anadol i Kadir).

Uspjesi u sportu i kulturi su legendarnom Ducetu doprinijeli da bude obasipan diplomama i priznanjima najznačajnijih fudbalskih, sportskih i znanstvenih institucija koja su uslijedila kao nagrada za njegov stručno-pedagoški rad. Abdullah Duce Gegić je ukopan u rodnom Novom Pazaru u nedjelju 22. 06. 2008. godine na mezaristanu Gazilar. Ime Abdulaha Gegića-Duceta će u anali sandžačkog i evropskog sporta biti upisano zlatnim slovima. Nadamo se da će Ducevetov rodni Novi Pazar dobiti jednu od ulica ili neku od institucija koje će s ponosom nositi njegovo slavno ime.

Neka mu je vječni rahmet i hvala!

RŠ

In memoriam:

U Sarajevu, 21 jula 2008. godine u 87. godini života preselio publicist, političar, dobrotvor, privrednik, vakif i osnivač Bošnjačkog instituta,

ADIL-BEG ZULFIKARPAŠIĆ (1921-2008)

*„Ja nikada
nisam pomiclao
na vlast, uistinu,
nisam tome ni
težio, ja sam
samo težio da se
u mojoj zemlji
procesi razviju i
da prijelaz iz
komunizma u
demokraciju
bude bez krvi.
To je bio moj
cijil, to su bile
moje želje.“*

Zulfikarpašić je rođen 1921. godine u Foči kao sin veleposjednika i dugogodišnjeg gradonaćelnika Foče, Husein-bega Zulfikarpašića, i majke Zahide. Po majčinoj liniji Adil-beg je potomak stare bosanske plemičke porodice - bega Čengića. U Foči je završio osnovno, a u Sarajevu srednje obrazovanje. Studirao je u Gracu, Beču i Fribourgu i diplomirao političke nauke i pravo. Bio je učesnik u antifašističkom pokretu od 1941. Iz rata je izišao kao potpukovnik, a u prvoj poslijeratnoj Vladi Narodne Republike Bosne i Hercegovin bio je imenovan za zamjenika ministra trgovine.

Godine 1946. iz Bosne i Hercegovine emigrira u inozemstvu gdje tijekom vremena postaje predsjednik Bošnjačkog Liberalnog saveza. Sa čuvenim kulturologom i znanstvenikom Smailom Balićem bio je osnivač i urednik *Bosanskih pogleda* koji su od 1960-1967. godine izlazili u Beču i Fribourgu. On je osnivač Demokratske alternative i član izvornog odbora *Liberalne internationale*. U međuvremenu je bio direktor i vlasnik kompanije „Stamaco“ sa sjedištem u Cirihu.

Svoj dugogodišnji rad na sakupljanju, klasificiranju i sistematiziranju historijske, književne, publicističke, rukopisne, arhivsko-dokumentacijske i folklorne građe o Bosni i Hercegovini i njenim susjednim zemljama i narodima, Adil-beg je 1988. godine krunisao osnivanjem Bošnjačkog institutat.

Nakon više od pola vijeka egzila u Italiji, Austriji i Švicarskoj, Adil-beg se marta 1990. godine vraća u Bosnu i Hercegovinu i zajedno sa Alijom Izetbegovićem formira *Stranku demokratske akcije* (SDA) u kojoj je izabran za potpredsjednika. Prisustvovao je, isto tako, organiziranju SDA Sandžaka u Novom Pazaru, 29. 07. 1990. Poslije niza nesporazuma ideološke prirode, (septembra 1990.) razilazi se sa SDA i zajedno sa Muhamedom Filipovićem osniva *Muslimansko bošnjačku organizaciju* (MBO). Jula 1991. godine inicira takozvani „historijski sporazum“ između Bošnjaka i Srba koji, nažalost, nije zaživio. Iste godine osniva, sada u Sarajevu, nedjelnjak *Bosanski pogledi*.

Nakon osnivanja podružnice Bošnjačkog instituta u Sarajevu, 1991. godine, ovaj poznati i priznati kulturni radnik, mecena, bankar, istraživač i kolezionar, Sarajevu i Bosni i Hercegovini donira *Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića* koji je, prema zamisli Adil-begovo, osnovan radi promoviranja kulturne baštine, povijesne istine, istraživanja,

znanstveno-umjetničke aktivnosti i kulture Bošnjaka i ostalih naroda s kojima Bošnjaci u BiH i van nje stoljećima žive. Nove prostorije instituta je obogatilo prenošenje glavnih fondova Bošnjačkog instituta iz Ciriha uključujući biblioteku, arhiv i galeriju umjetničkih slika.

Zadnjih nekoliko godine svog života Adil-beg provodi na relaciji Zirih-Sarajevo sa suprugom Tatjanom Nikšić, sa kojom nije imao potomstva.

Zulfikarpašić je pomagao Bošnjake u izbjeglištvu, inicirao njihovo okupljanje oko Matice Bošnjaka, dajući joj na upotrebu prostorije i svu infrastrukturu u Bošnjačkom institutu u Cirihi. Institut je postao mjesto intelektualnih susreta između Bosne i inozemstva. Osnovna ideja svih njegovih aktivnosti bila je očuvanje Bosne kao jedinstvene, cjelovite zemlje. Odluku o konačnom premještanju Bošnjačkog instituta iz Ciriha u Sarajevo, Adil Zulfikarpašić donosi 1998. godine.

Za neizmjeran doprinos kulturnom i političkom životu Bosne i Hercegovine, Adil-beg Zulfikarpašić je dobio brojna priznanja i nagrade, među ostalim i Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva 2002. godine. Na Izbornoj skupštini Akademije nauka i umjetnosti BiH održanoj 13. maja

2002. godine u Sarajevu izabran je za počasnog člana Akademije.

Bošnjačko nacionalno vijeće, kao najviši predstavnički organ Bošnjaka u Republici Srbiji je, u znak priznanja za sveukupni doprinos očuvanju bošnjačkog nacionalnog identiteta, razvoja i unapređenja nauke, kulture, tradicije, umjetnosti i duhovnog života bošnjačkog naroda

„Jako mi je draga što sam priznanje dobio od braće Sandžaklija. Mi smo jedan narod koji živi u dvije [tri (prim.R.Š.)] zemlje i mislim da mi možemo puno naučiti od naše braće Sandžaklija.“

U obrzloženju odluke o dodjeli Dukata Adil-begovom Bošnjačkom institutu je naglašeno:

„Malo je institucija koje su historijski obilježile jedno vrijeme i svojim radom ostavile neizbrisiv trag u jednom narodu. Posebno je takvih institucija malo u bošnjačkom narodu, koji je, velikim dijelom i upravo zbog nedostatka i nepostojanja tih i takvih institucija, u prošlosti često bio žrtva najraznovrsnijih nacional-šovinističkih ideologija, izložen kontinuiranom negiranju, ni-podaštanju i osporavanju i svog imena i svog identiteta.“

Zulfikarpašić Adil-beg je kao istaknuta ličnost kulturnog, javnog i političkog života objavio veliki broj zapečeni rasprava, eseja, članaka i intervjuja koji su većinom kolekcionirani i publikovani u zasebnim knjigama, kao što su:

Bosanski pogledi (London 1984), *Bosanski Muslimani: faktor mira* izmedju Srba i Hrvata (Cirih 1986), Adil - članci i intervjuji (Sarajevo 1991), *Bošnjak -Adil Zulfikarpasic* (Zürich 1994), *Sudbina Bošnjaka* (Beograd 1999).

RS

uopšte, Odlukom Izvršnog odbora, od 20. aprila 2004. godine, Bošnjačkom institutu - Fondacija Adila Zulfikarpašića dodijelio Dukat Isa - bega Ishakovića, nacionalnu nagradu koja se dodjeljuje nacionalnim institucijama u oblasti ukupnog kulturnog stvaralaštva. Nagradu je primio, Adil-beg lično, istakavši da mu je to najljepša i najdraža nagrada koju je ikada primio, riječima:

Faiz Softić

SVETA KNJIGA

Iza ponoći otac se vratio iz Slovenije. Samo što prestadoše reski fijuci ispod streha, neko pred kućom zovnu:

– Mujesira, o Mujesira... – a onda je nešto trupnulo. To otac, tek što je zovnuo, posrnu, pade i poljubi zemlju.

Već dva mjeseca ništa nismo znali o njemu. Majka je, pošto je prije dva mjeseca stigla obavijest iz Novog Mesta, iz Slovenije, da je otac pao sa skele u tunelu i da je u bolnici u Ljubljani, tri puta išla kod Imšir-bega u Dobrušu i tražila pare u zajam da ide da ga vidi. Ali Imšir-beg ne odvaja lako paru od sebe!

– Najesen ćemo, Imšir-beže, ispeći rakiju, pa ćemo vratiti. A ako šljiva poda, prodaću onu jednu krivorepu kravu i svaku ču ti donijet; hoću, Imšir-beže, groba mi u koji ču leći. Samo mi pozajmi da odem i da vidim nesretnog Hamida; ko zna na kakvim je mukama. – Neću da zbog mene ostanu djeca bez kaplje mlijeka – lukav je Imšir-beg.

I majka po treći put razveza šamiju, pa utišti nazad u Zlopek. Kod Kladenca susrete Vehbiju Kotorčića i podobro mu se nažali na nerazumnog Imšir-bega:

– Molila sam i preklinjala da mi uzajmi, ali – ne da, samo se češka po glavi i škilji prema Prokletijama, a kao da veli: gore sam ih ostavio... Idi u Prokletije, pa uzmi...

Vehbija joj ni jednu utješnu ne umjede reći. Samo iskolači očima, a iz njih progovori: “Nemam, a da imam dao bih iz ovih stopa... Mnoga mi je dobra Hamid činio.”

Otac se večeras vratio, ali samo što majka otvorila vrata, on ustade sa zemlje, uze merdeline iza kuće, prisloni ih i ode na tavan. Dugo je trupkao gore, dok svako drvo na njemu nije opipao, a onda siđe. Hodao je po sobi, dodirivao svaku stvar, pipao svojim hrapavim rukama nas djecu koja smo, dole na dušecima, premirala od straha što je naš otac drugačiji.

Čuli smo majku kako je nekoliko puta u razgovoru sa Ajkunom zaplakala:

– Ko zna, sestro moja, hoće li se ikada više vratiti živ – strepjela je majka, a nama govorila:

Faiz Softić, prozaist i pjesnik, rođen je 10. januara 1958. godine u Vrbama kod Bijelog Polja. U svijet književnosti ulazi sa svojim

fantastičnim romanom *Pod kun Planinom* (dva izdanja, prijevod na francuski i filmski scenarij), koji je svojim kvalitetom izazvao široko interesovanje čitalačke publike; da bi, nakon toga, svoje naratorske kvalitete potvrdio i drugim romanom *Strah od rodne kuće*.

Javnosti je poznat i po svojim, od kritike, izuzetno dobro ocijenjenim knjigama poezije: *Strašan je zid bez sjene i čovjek na rasputici*.

Knjigom pripovjedaka *čovjek koji kisne* predstavio nam se i kao vrsni pripovjedač. Objavljuje u mnogim listovima i časopisima u zemljama bivše SFRJ i inozemstva. Živi u Luksemburgu, Sarajevu i rodnom Bihoru (Sandžak).

Svaka od objavljenih knjiga bila je u najužem izboru za “knjigu godine” u BiH (u godinama u kojima su izlazile).

Član je društva pisaca BiH, sa statusom slobodnog umjetnika.

Priča “Sveta knjiga”, koju objavljujemo, je iz Softićeve neobjavljene zbirke pripovjedaka *Mjesečeve priče* (u štampi).

**Iz Softićeve
neobjavljene
zbirke
pripovjedaka:
“Mjesečeve
priče”**

– Babo vam je živ i zdrav i,ako bogda, doći će čim zastudi i voda se počne mrznut.

– To je kad se zaledi naš bunar? – pitala je sestra Sabaheta.

– Tada, tada – odgovarala je majka i uzdisala, ali tiho da je ne čujemo i ne vidimo, ali – i čuli smo je i vidjeli. Večeras se vratio. I živ je, ali – nije onaj. Sjede na krevet i poče zloslutno plakati. Mjesecina mu je obasjavala lice. Niz poncrnjele obaze kotrljale su se bistre okrugle suze. Majka je šutjela dole kraj vrata i gledala u pod.

– Da stavim kahvu? – začu se majčin glas, ali je otac i ne pogleda, već samo isturi kažiprst i zasjeće noć ispred njega:

– Ne!

– A hoćeš li jednu času varenike, sinoć sam pomuzla Žutulju?

– Ne! – ponovo odbrusi otac.

– Boli li te što? – majka je i dalje gledala u pod.

– Boli! Ti me bolisti! Sve si rasprodala: i zemlju, i kravu i krov sa kuće, sve... a ja sad ubijene glave ne mogu raditi – skapat će djeca.

– Bog ti pomoga, Hamide! Ko veli da sam prodala...?

– Sve se zna, sve si prodala i sebi lijepe haljinke pokupovala; uđaćeš se čim dan osvane, a ja ću letjeti od Kaplana do Zeke, od Zeke do Imšir-bega i moliti za šaku mumuruznog brašna... – ridoao je otac.

– Zašto si prodala krov sa kuće? Upljuskat će nas čim zagrmi s Čakora, a i cerade su izindale – grinja je svaku prozumbala...

– Peo si se na tavan...?!

– Jesam! Mogo sam i na nebo stić, krov mi ne smeta!

– Hamide, Hamide, sve stoji kako si i ostavio, eno i kosa visi o rog obješena, eno ti vodijera u hatuli, sve ti je na svom mjestu. Eno i krave u štali, zemlja je nedirnuta... Hoćeš li štograd pojesti, Hamide...?

– Jeo sam bukovo lisje ne Mrazovcu i neću ništa drugo, neću tuđe nafake... Jok... Ovo je sada sve tuđe...

– Hajde, operi noge pa lezi.

– Ja više nemam noge – odbrusi otac – na tuđim sam došao. Tolike rijeke prođoh, a nigdje vodu ne dohvatih...

– Odmori, Hamide, premoren si ti... od duga puta ti je to...

Otac se prevrnu na krevet i, ne prođe dugo – zaspava. Majka skide musaf, odmota peškir sa njega, pa pride oču, ponamjesti knjigu da crvene mjeseceve zrake padaju na razgrnute listove, na bezbroj krivih arapskih slova, i stade učiti. Dugo je šaputala, a onda spusti svetu knjigu uz očeve uzglavlje, skide mu čarape i pokri ga jorganom. Krenu i sama da legne, ali se prisjeti – vratiti se, nađe vindjaknu i prebaciti je preko očevog jorgana. Otac je počeo škrugutati Zubima. Strahovao sam da svoje zdrave bijele kutnjake ne izvali iz vilice.

Majka, samo što leže, skoči na noge. Nije prišla oču, od čeg smo strahovali, već izadje napolje i – dugo se ne vratiti. Pred zoru neko je s njom ušao u kuću. Bio je to Demir-efendija iz Gomboljeva, hasijetli ruke i najučevniji u cijelom kraju. Iako podobro obolio, nije mogao da ne dođe. Pod pazuhom je nosio veliku knjigu. Majka je ostala na onom istom mjestu do vrata na kom je stajala dok je otac jadikovao za rasprodatom imovinom. Demir-efendija pride uz očeve uzglavlje, razgrnu knjigu i stade učiti. S vremenom na vrijeme, otac bi strašno jeknuo da bi s tavana posipjelo žuto sipčevu brašno i na prozorima se zatrebao džam. Demir je zbrzano izgovarao nama nerazumljive riječi, nekad skorom u sebe – samo su usne poigravale pod

– Uzmi, molim ti se, uzmi...

– Ne, Mujesira-hanuma, ne. Ovo se ne plaća. Bog je milostiv i njegova se dobra ne mogu platiti parama – ona se zaslужuju. Ovo je Hamid zaslужio! A onda je otisao. Onoga časa kada je kroz prozor jedna zraka sunca upiljila u očeve čelo, on skoči na noge.

Majka ga dočeka sa lavorom i ibrikom, dugo je trljaо lice, uši, vrat, isplakivalo usta, a onda je izašao na avlju i duboko udahnuo jutarnji zrak. Dotrčavali smo do njega i ljubili mu: prvo ruke, a onda obaze; jedno po jedno smjenjivali smo se u njegovom naručju.

– Vidi, vidi Leptira moga, kako se popravio. Jesi li to opet krijući upado u mljekar, a...? A vidi Bulbulke što je upravila kose...

Kako smo mu dolazili tako bi nas, pošto bi nas izljubio i izmilovo, odlago na drugu stranu. Ponekad bi duboko udahnuo. To nas je boljelo. Znali smo da to otac ispuhuje nagomilanu muku.

Nije to sada bio onaj otac od sinoć: nije pitao majku što je prodala zemlju i kravu; što je prodala krov sa kuće... Iznad lijevog uha vidi mu se veliki ožljak, kojeg bjehu počele prekrivati sitne prosijede dlačice. Posijedali smo da doručujemo – poslije dugo vremena ponovo smo se okupili oko iste sofre: – Hvala Bogu kad se sastavimo – veli majka i dohvati kašiku.

A onda, mi školci, zgrabismo torbe i, sretni kao nikad, odjurismo preko Zeline njive. Ostao je samo najmlađi Ekrem, ali i njega majka isprati do izvora i uputi ga u Radavac da joj od daje Sulejmana Hrastodera donese često sito, koje smo uzimali kada nam na konak dođu iz daleka.

– Ne vraćaj se dok
se

djeca iz škole
ne pomole kod Jakupo-
vog Kamena – zapovijedi
mu, pa se žurnim koracima
vratiti oču.

Mr. Fatima Muminović-Pelesić

JEZIČKE NEDOUMICE

Poseban nastavak u upotrebi glagola

Od svih vrsta riječi, glagoli su najbrojniji i najčešći u upotrebni. Oni ne izražavaju samo radnju, zbivanje i stanje, već obilježavaju i vrijeme (prošlo, sadašnje, buduće). Kao glagolski oblici, grupisani su po infinitivnoj ili prezentskoj osnovi. Podjela po infinitivnoj osnovi pripisuje se češkom slavistu Jozefu Dobrovskom, a podjelu po prezentskoj osnovi ustanovio je Nijemac August Leskin...

Za ovu priliku izdvajamo zanimljivu grupu glagola koji imaju završetak infinitivne osnove na **-i** (*uči-ti, vodi-ti, nosi-ti, radi-ti, kupi-ti*), koja je u govoru na području Sandžaka dobila specifičan nastavak u 3. licu množine prezenta **-u**, umjesto **-e**, što se i danas zadržalo. Objasniti ćemo to u neposrednom dijalogu između nane i unuke.

Nana: E, baš mi je ponos što moja unučad lijepo uču u školu.

Unuka: Nano, kaže se: *uče u školi*.

Nana: Eto, šta *radu*. *Uču ih da stari ne govoru* kako treba.

Unuka: Nano, pravilno je: šta *rade..., uče ih..., da stari ne govore...*

Nana: Vallahi, to od tebe čujem, kao da mi se rugaš: *radeeee, učeeee, govoreeee...* E, šta sam dočekala, da me unuci *vuču* za jezik, da me *vodu* kuda hoće, a ja da šutim, jer oni *zboru* da ne govorim pravo.

Unuka: Dobra moja, nano, ti lijepo govorиш, ali i drugi ljudi izgovaraju pogrešno ove glagole. Umjesto:

- danas *prosu* djevojku, *vodu* djevojku, treba kazati: *prose* djevojku, *vode* djevojku;

- one *nosu* dimije, *nosu* šamije, treba reći: *nose* dimije, *nose* šamije;

- mnogi *živu* u gradu, treba reći: *žive* u gradu;

- *prolazu, dolazu, nalazu* se u bijelom svijetu, pravilno je: *prolaze, dolaze, nalaze* se u bijelom svijetu...

Nana: Moja kćeri, što te umuhaserila ta škola. Bezbeli i učiteljice *pazu* šta govoru na svaku riječ. Robija na riječima. Ne daj mi Bože, da ja sad moram mislić kad dođe to baksuzno **-e**, a kad **-u**. Meni je dovoljno da mogu pričati kako sam naučila od svoje rahmetli majke, a ona od svoje. I svako razumije. E, što si se ti sita naslušala mojih priča dok si bila mala. Ne bi okom trepnula, sinko, dok bih ja pričala.

Unuka: Znam, nano. Lijepe su tvoje priče. Ali ja moram pravilno govoriti. Pa, kad neki „tvoj“ glagol kažem, sva se zavrčenim od stida.

Nana: Od stida?! Stidiš se nane.

Unuka: Ne, nano! Ponosim se tobom, nego se stidim krivih glagola!

Nana: E, nalet ih bilo, nisam ni znala da riječi mogu bataliti govor.

Unuka: Riječi su, nano, vrlo važne.

Nana: Nekad se govorilo da se čovjek veže za riječ, a volovi za rogove, a danas....

U dijalogu nane i unuke otkrivaju se dvije dimenzije upotrebe glagola sa infinitivnom osnovom na **-i**. Prvi, stari oblik, potvrđuje da su, davno, u indoevropskoj zajednici postojale posebne osnove za pojedine glagolske oblike. Taj stari oblik se očuvao u govoru Sandžaka kao oaza jezičke autohtonosti, odupirući se ekspanzijama što su nanosile nove oblike, ponekad strane, nejasne, ali one su samo djelimično mijenjale njegovu autentičnu

supstancu. Prirodni govor, vezan za tlo Sandžaka, potvrđuje bogatstvo općeslavenske leksičke građe, koju svojatamo, ali i često odurno odbacujemo kao nešto tuđe, anahrono, opterećeno patinom vremena, nanosima tuđica iz grčkog jezika, albanskog, turškog, makedonskog, bugarskog, mađarskog itd.

Prosto izranja pitanje: *šta je uticalo da se ovakav nastavak i danas očuva u govoru?*

Naime, podjela po završetku infinitivne osnove nije posve podesna za sve jezike. Moć analogija ni ovdje nije zanemarljiva. S obzirom da, po mišljenju nekih autora, u istu vrstu spadaju i glagoli kojima se osnova ispred -ti završava na -a (*ima-ti, vikati, uda-ti*), gdje prezent 3. lica množine ima završetak na -u: *imaju, viču, udaju*, taj se nastavak analogno prenio u govoru na druge oblike glagola. Tako, glagoli: ležati, bojati se, bježati, dobijaju u govoru isti oblik u 3. licu kao prvi primjeri, pa će biti:

Umjesto: Oni *ležu* u hladu i ne *boju* se sunca, ne *bježu* u kuće od vrućine/

Pravilno je: Oni *leže* u hladu i ne *boje* se sunca, ne *bježe* u kuće od vrućine.

Slično je i sa glagolima čija infinitivna osnova završava na -je (od jata /ě), primjerice: *vidje-ti/ vide-ti*. I oni u 3. licu množine prezenta imaju nastavak -e (*vide*), a ne -u (*vidu*). U naninom izgovoru je prirodnija upotreba nastavka -u.

Umjesto: Neka *vidu* koliko oni datu riječ *držu*/

Pravilno je: Neka *vide* koliko oni datu riječ *drže*.

Svakako, riječ je o recidivima historijske podjele na vrste glagola, po završetku infinitivne ili prezentske osnove, koju prate različiti nedostaci, što su dosegli razinu savremenog jezika i potvrdili prirodu jezika - da stvari pojednostavljuje u govoru, odnosno ujednačava na osnovu srodnosti ili analogije.

Ovaj mali segment, koji se tiče samo 3. lica množine prezenta, pokazuje kako jezik čvrsto čuva svoje forme, učairene u anahronost, te da teško odolijeva promjenama ili upućuje na razvitak novih oblika uporedo sa oblicima norme i jezičkog standarda.

IZ JEZIČKE SEHARE

Uređuje: Muratka Fetahović

van

hâša (ar.) ne, nikako, nipošto, nedao bog

häser, häšar m (ar.) uništenje, propast; hašer biti - propasti

hècim m (ar.) liječnik, ljekar, doktor

hedija f(ar.) dar, poklon

hèjbet m (ar.) 1.(imenica): veličina, mnoštvo; 2. krupan, golem; 3.(pri-djev)mnogo, krupno, golemo, strašno

hèlac m (ar.) propalica, propalitet; helac biti - propasti, sradati

hèlbel (ar.) svakako, očigledno, bez sumnje

hèle, helem (tur.) tako, na koncu, na kraju

hèle nèise, hèle nèjse (tur.) kako bilo, kako mu draga, kako god bude

hèndek m (pers.) opkop, jarak oko zidina, rov kao zaštita

hèpisi bir, hepisibir (tur.) svejedno, nema razlike

hèsab, hèsap m (ar.) račun, procjena, broj

hič (pers.) ništa, nikako, nimalo

hicája, hikája f(ar.) priča, pripovijetka

híčmet, hikmet m (ar.) 1. mudrost, filozofija; 2. čudo, tajna, zagonetnost

hijánet m (ar.) izdaja, nevjera, povratak, izdajica, prevarant

hila f(ar.) varka, prijevara, podvala, špekulacija

hilécar m (ar.-pers.) varalica, špekulant, zabušant, nepošten u poslu

hîr m (pers.) kapric, neobuzdani prohtjev, nezasitna želja

hîse n (ar.) dio, ono što pripada

hizmècar m, **hizmèćarka** f(ar.-pers.) sluga, služitelj, sluškinja

hîzmet m (ar.) služba, dvorenje, usluga

hôjrat, hôjratin m (n.grč.) prostak, neotesanac, čovjek bez manira

hôlta f(tur.) ogrlica od više struka bisera, višestruka niska bisera

hôroz m (pers.) 1. pijetao; 2. obarač na pušci ili pištolju

hôšaf m (pers.) kompot od voća, suho voće

hôšeldija, hôželdija, hôsgeldija f(pers.-tur.)dobrodošlica

hrsuz m (tur.) lopov, kradljivac

hršum m (pers.) vika, povika, galama, ljutnja

Zaim Azemović, književnik

O umjetničkim kvalitetima pojedinih knjiga proze i poezije Huseina Bašića i njegovom doprinosu bošnjačkoj kulturi opširno je pisalo više autora (što je sakupljeno poslije njegove smrti u „Almanahu“, br. 39-40, Podgorica, 2008), a ja ču, pored ovih neophodnih napomena o njegovom životu i stvaralaštву, iznijeti još nekoliko fragmenata iz našeg, pedeset godina dugog, prijateljovanja i drugovanja.

Husein Bašić –slavuj iz plavskog gnijezda

(Fragmenti o njegovom životu i stvaralaštву)

Ujednom od zadnjih razgovora sa Huseinom Bašićem, prije njegove smrti, rekao mi je da pisac treba da ostavi autobiografske biloške o svom životu i stvaralaštву, da se ne bi poslije njegove smrti pisalo i nagađalo: *bilo je to ovako ili onako*. Ne znam koliko su bolest i smrt dozvolili da Husein ispuni ovu želju, pa ču zato ovoga puta iznijeti samo nekoliko fragmenata iz našeg pedesetgodišnjeg drugovanja. Iako su još za njegova života brojni kritičari, dodijeljene nagrade i priznanja, dali visoku ocjenu njegovom stvarala-

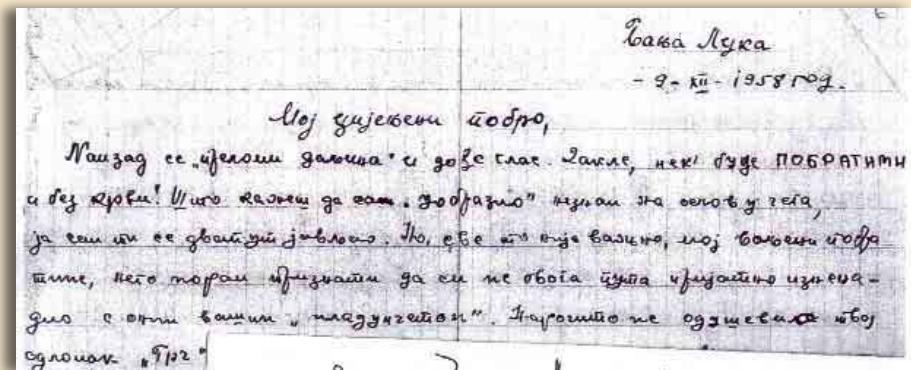
štvu, s obzirom na obim i značaj njegovog stvaralaštva, kako je i sam autor smatrao, ljubitelji književnosti imajuće o njegovim romanima još mnogo toga da tumače i pišu. Svi koji su pisali o njemu slažu se pri konstataciji da je Husein Bašić, jedan od najznačajnijih bošnjačkih pisaca, ostavio iza sebe vrsne pjesme, priče i romane koji odražavaju sudbinu njegovih sunarodnika, a u svojim antologijama sabrao i prezentirao svijetu kulturnu baštinu svoga naroda koja se svojim umjetničkim dometima uklapa u kulturnu baštinu svjetske civilizacije.

Sticajem okolnosti, uoči 2004. godine (27. 12. 2003) godine, kako sam zapisao u svom dnevniku, susreo sam se i preveo oko pet sati sa Huseinom Bašićem u zlatarskoj radnji, naučnika i kritičara mr. Redžepa Škrijelja u Novom Pazaru, u kojoj je bio i književnik Omer Turković. Pored mojih i Husovih evociranja uspomena - kada smo, kao srednjoškolci, zajedno stanovali u Novom Pazaru, dijeleći komad hljeba, hladnu đačku sobicu i na česmi Grlici točeći vodu u testiće za piće, pokazivali jedan drugome napisane pjesme i priče.

Bašić nam je tad pričao o posljedicama svog pada sa krova u djetinjstvu, a mi smo ga hrabrili sjećanjima iz mladosti i značajem njegovih knjiga kojima je osvjedočio vrijednost svoga postojanja.

Razgovor Huseina Bašića u centru za kulturu Rožaje sa književnicima i radnicima u kulturi poslije promocije Azemovićeve knjige: *Tajnovid*. S lijeva na desno: Husein Bašić, Zaim Azemović, Osman Kurpejović, dr. Ljubiša Rajković, Branko Adrović, Ibiš Kujević i Safet Kurpejović - Rožaje, 1994. godina

Faksimil-fotokopija rukopisa Huseina Bašića: Pismo Azemoviću iz 1958. godine i opaske Huseina Bašića o značaju izučavanja usmenog narodnog stvaralaštva Bošnjaka / muslimana na primjerku knjige: San i pola života, poslate Azemoviću.

Podsjetio sam Huseina i na našu prepisku kada smo bili razdvojeni, da još čuvam njegova pisma koja mi je, 1958. godine, pisao sa studija iz Banje Luke, zatim pisma iz vojske iz Leskovca 1962. godine, a da mi se potom povremeno javljao kao profesor i predsjednik opštine iz Plava i pomoćnik ministra kulture iz Podgorice, a - bogme - nekad me u njima nazivao „priatelju“, nekad „druže“, a nekad „pobratime“, ali smo mi tada, mladi književnici iz

regionala Sandžaka svih nacionalnih struktura, redovno Huseina obilazili i na radnom mjestu i kod kuće, gdje nas je gostoprимno sretao i ispraćao kao pravu braću. On nije samo kao čovjek pokazivao svoju plemenitost i dobrotu, već i kao pisac; svojim britkim natpisima i toplim riječima pozdravljaо je svaku knjigu u kojoj je nazreo dar i talenat, pa

kako se i iz njegove bibliografije vidi, i o mojim knjigama proze i poezije napisao je nekoliko darovitiх eseja i učestvovao u promociji moje zbirke poezije: *Sijevak* i romana: *Tajnovid* (o kome je u novopazarskom „Mak“-u, br. 5-6, 1995, objavio svoj prikaz).

A čime smo mogli mi da mu vratimo tu plemenitost? Sjećam se da sam pokušavao u svom kraju da prodam nekoliko primjeraka Bašićevog romana *Tuđe gnijezdo*, ali moji zemljaci, bogme, ni tada ni sada još nisu bili dostigli nivo ostalih prosvijećenih naroda u ljubavi prema knjizi, ili se ja varam - možda je kod njih uvijek preće

Dragom Željmu Šćekoviću,
u svak rođendan 2+84 -
čuvane sedmice koji su
objavili ovu knjigu.
Srdčno
Husein Bašić

bilo da se kupi hljeb nego knjiga. Ipak se sjećam da je jedan mladi biznismen iz Rožaja Nusret (H)ECO pomogao izdanje Husovih romana, što bi trebalo da bude uzor svim bošnjačkim biznismenima, koji mogu da pomognu temeljna izdanja svoje kulturne baštine, da to ubuduće čine, jer siromašni talentovani stvaraoci malih naroda, koji nemaju svoje institucije, nemaju drugog načina da objelodane svoje stvaralaštvo.

Kako su govorili stari mudraci, Stvoritelj svakom narodu, svakom kraju u raznim vremenima šalje darovite ljude koji ukazuju generacijama razliku između lijepog i ružnog, dobra i zla, pravde i nepravde, pa kada njihova riječ dopre do srca i razuma ljudi, mijenjaće se i oni nabolje, a i ljudski napredak teći brže. Iz djela Huseina Bašića, slavuju iz plavskog gnijezda, izviru takve plemenite poruke.

TRADICIONALNA USMENA KNJIŽEVNOST MUSLIMANA - BOŠNJAKA IZ CRNE GORE I SRBIJE

ODABRAO I PRIREDIO HUSEIN BAŠIĆ

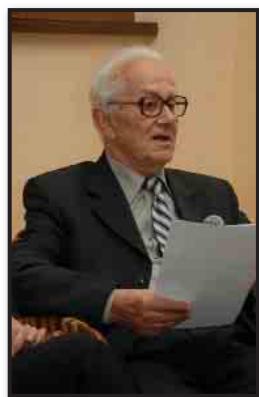
Znate,

Poslije srege, što je tave preferelo.
Muđgo više i bolje je preselilo na
čljet. Radnju se ono ovakve kujile
brdu vata puto koja se ulazi u
mošu zaboravljeni kucu.

1996., Husein

1996.

Akademik, Alija Džogović

Bošnjački "bog Mars"

(O novoj knjizi Mevljude Melajac: Amanet)

Nizom svojih romana koje je do sada objavila, Mevljuda Melajac, najeminentnija sandžačka romansijerka, a može se reći i jedna od boljih bošnjačkih spisiteljica danas, objavila je novi roman o Bošnjacima, kompletirajući ciklus od nekoliko romana o životu, ljubavima, historiji i muhadžirluku, o rasulu i tragedijama jednog evropskog naroda čije je ime postalo pojam etničkih drama, etničkih čišćenja i genocida, koji su, po sili zakona i mržnje, više od tri stotine godina euforično izvodile one mračne krstaške armije i sa njima oni "ustanici" i "uskoci" radi plijena ovaca, bakrača i bijelih bula, motivisani lažnim poetskim čojsvom i junaštvom, i "neprestanom borbom" za one nečasne simbole, koje su i bogumili izbjegavali, a sa njima i oni "dobri Bošnjani" još od najstarijih vremena.

Tako se to dogodilo, po Evropi, a prvenstveno na Balkanu, pod zastavama "svete alijanse" koja je smislila najstrašniju zamku u historiji, tzv. **istragu**, sve do snova o nekakvoj ponovljenoj Vizantiji od Egeja do Podunavlja. Zatajene turske, austrijske, mađarske, italijanske sluge i priklonici izvukli su "nože iz potaje" i uletjeli u konfuziju ratova od onog Bečkog rata (1683) pa sve do ove današnje **srebreničke epopeje**. Šta im je to bivalo da se tako ostve!? Kada su bivali age i

veziri, paše i subaše, kadije i carski zetovi! Kada su dobijali na prćiju sablje i kese dukata, kada su pod sultanovom zastavom razgonili dahije oko ada i ritova, mađarske vojvode i mletačke duždeve! Izgleda, najprije će biti da su bili sluge svima, još od dolaska na Balkan i prodora do Soluna, Aja Sofije, Srednje Grčke i Epira. Sve na sluganski način, po čemu i dobiše ono ime od kojeg, po smislu euforije, od pežorativa napraviše amblem junaštva i "časti". Davno, čudili su se i bogumili, kako se to ljudi mogu klanjati simbolu načinjenom od stuba srama! Zato, i ti bogumili nestadoše u "bartolomejskim noćima" čiji su protagonisti bili "svete alijanse", savezi za prodom *nach Östen*, i svi drugi razlozi sve do onih da Bošnjake, i još neke po sudbini slične narode, treba prebaciti preko visokih planina i preko Bosfora, pod uslovom da neko i pretekne.

Iz ovog mutnog i zlog nauma nastala je ona strašna riječ **muhadžir // muhadžer**, kao najčešća i najteža riječ u jeziku koji se naziva **bosanski**, ili, kako ga drugi imenuju **bošnjački** – po sudbini.

Kaže se: po sudbini, ali Bošnjaci nikada nisu izazivali sudbinu, no su im je drugi stavljali na vrat, onako kao što je lukavi Odisej, pljačkaš i prevarant, optužio Trojance za ono što je lijepa Helena, motivisana srcem i slobodom, učinila. Trojancima je taj Odisej poturio ono drveno čudovište, a oni bijahu naivni i znatiželjni, pa ih taj sindrom košta opstanka. Ovako, može se napraviti i poređenje sa Bošnjacima, sa onom riječju koja se naziva **merhamet**, a koja je sadržana i u onoj najstrašnijoj riječi **muhadžir**, dakle Troja, pa i u sin-

NOVE KNJIGE

tagmi **dobri Bošnjanin**, pa sve do ove današnje varke koju zovu **tolerancija**, koju nam tutnuše zapadnjaci, a naši susjedi to širokoruko prihvatiše i rekoše nam: "Hajde da se izmirimo." A mi njima: "Hoćemo, ali šta ćemo sa onolikim **Srebrenicama** koje su nas pratile od Bečkog rata do Galicije, do Čanakale, do Alepa, pa i do Staljinograda, i kuda ne sve..."

Tako je naš **bošnjački rječnik** obogaćen najstrašnijim riječima i sintagmama: **muhadžir, istraga poturica, đurumlije, tvrdoglav Bošnjo, turska krivica, vjera pravedovska, posjeci, zakolji, Niškić, Stari Kolašin, Šahoviće, Omarska, Keraterm, Foča, raška oblast...** Sve teme za najsrašniju historiju jednoga naroda čiji su korijeni dublji na Balkanu i u Evropi od mnogih drugih rasada i "letećih" народа. Tačno je, jer su Bošnjaci onaj najstariji sloj civilizacije, onaj koji je od rimskih osvajanja pa do najnovije historije ostajao na svojim zemljama, a mijenjao samo ono što mu je historija namještala silom i naravno ono iz konteksta sociokulture koja se uklapala u antropološke i onomastičke sisteme i resurse, opstajući kao tradicija i etimonsko obilježje. Rječnik Bošnjaka je prihvatio sve one prirodne resurse iz svoje jezičke historije, i one iz jezičkih kontakata, pa čak i one najstrašnije lekseme po kojima se Bošnjaci prepoznaju kao narod. Ako se Stari Grci prepoznaju po tragici u svojem korpusu, Bošnjaci se prepoznaju po tragici koju su im drugi upisivali mačem i plamenom u historiju.

Ako sve ovo shvatimo kao **Uvod u razgovor** o romanima Mevljude Melajac, onda će to biti znak da smo pročitali njene romane, da poznajemo bošnjačku historiju, da poznajemo dubinu značenja riječi **muhadžir, Bošnjak, izbjeglica, tuđa zemlja, đurumlija...** Jer sve su ovo lajt motivi, i

"udarne" teme književnog opusa Bošnjakinje Mevljude Melajac. U tom kontekstu, ovaj *Uvod* nije slučajan, niti retorika bez razloga. Ovo pričanje je otvaranje razgovora o djelu književnice Mevljude, odnosno o njenom novom djelu, o novom romanu o Bošnjacima i o njihovom natprirodnom biću da stupaju u đurumljske redove i da ginu za tuđe otadžbine. A zašto? **Imaju li Bošnjaci otadžbinu i da li ijedan bošnjački pjesnik ima srca da napiše patriotsku pjesmu, ili da bošnjački školarac određituje pjesmu o otadžbini koju je napisao njegov bošnjački pjesnik!** Dobro se sjećam svega: recito-

baš i atentatori – za obraz i slobodu tuđih domovina. Ali i to se prekriva i drugačije pokazuje na spomenicima **neznanim junacima i patriotama**. U historiji je sve izvrnuto, dopisana je samo ona optužujuća "krivica", "korijeni // korenii", vraćanje u krilo matere čiji je simbolapsurd.

Za historičara, za lingvistu, za pisca riječi **Bošnjak i muhadžir** su velike teme. Uvijek su aktuelne i za usmenu i za pisano komunikaciju. U njima su smješteni veliki sadržaji, drame, epovi, priče, pa čak i onaj bošnjački sevdah za koga se tvrdi da je motivisan samo ljubavnim čemerom, a ja velim da nije samo tim. To je poetika Bošnjaka koji su odlazili u đurumluk a u domu i zavičaju ostavljali ljubu, majku, sestre, djecu, njivu, ognjište, čak i ono cvijeće koje su sadili po baščama i po kojem se prepoznaće bošnjačka kultura i odnos prema zavičaju. **Poštovani čitači, putnici, pjesnici – kada prođete kroz neki vilajet, ako tamo zateknete cvijeće u baščama, i u šumama, znajte da tu žive Bošnjaci.**

Tako je to i u knjigama Mevljude Melajac. To su priče o bošnjačkoj odiseji, o muhadžirluku, o stratištima; ima i tema o pticama koje u krošnji jorgovana pred kućnim vratima grade gnijezda za svoje ptice. Eto kakvi su Bošnjaci, eto koje teme nalazimo i kod onih koji bježe od zla, pa za tili čas negdje zastanu i naprave kućicu, sa obaveznom bašticom okolo i zasade drvo – da bi neka lastavica u povratku napravila gnijezdo i da bi Bošnjaku snovala cvrkute, da mu vrati ljudsko samopouzdanje, kuvet, i ono što se modernim jezikom naziva **optimizam**, i za to da Bošnjak nije sam.

Mevljuda Melajac, bošnjačka pjesnikinja, je zaista po odnosu prema opredijeljenosti da bude pisac, već formirana poetesa kojoj je u stvaralačkoj kreaciji predmet

vali smo ono "pojte mu pojte" i ono "onam' 'namo" – a ništa nismo razumjeli, niti osjećali ljepotu pjesme. Nažalost, tako je i danas: škole nam "nose" teška bremena prošlosti, nose imena isposnika i raspusnika, nose tuđe historijske datume; biblioteke takođe, ulice i sokaci – sve tuđe i ponižavajuće. Jedino što nam je odgovarala ona recitacija "**Siroče**" koje se još niti odričemo niti oslobođamo – makar u glavi i u srcu. A mogli bismo, da nam nisu mozak pritisli jeftini profiti i servilnost do blata.

Pročitali smo negdje, da su Bošnjaci obilježeni kao **neznani junaci** ove ili one monarhije, herojskojevci i heroji-komsomolci, bom-

epski diskurs, ali sa visokim lirskim prilazima velikim epopejama – bošnjačkim, muhadžirskim, historijskim... Epske teme u kontekstu njene kreacije obavezno su motivisane i praćene lirskim sentimentom ličnog sluha i doživljaja, ali i onog bola koji se može formulisati kao zajednička, svebošnjačka lira (možda elegija silnija od one pindarovske ili one koju čitamo na glinenim pločicama iz doba Starog Vavilona).

Molitva na frontu u Galiciji, Državni arhiv Beč

Mevljuda je tu da opisuje, da pripovijeda, kao oni stari rapsodi i aedi, da gradi i pjesmu, i romanep, i historiju. Tako je izabrala i **historijski žanr**, metod pisanja historijskog romana. I za veliko čudo, priča kao Homer, priča kao slavni Huso Husović, kao Avdo Međedović. Eto Bošnjaka i Bošnjačkinja, eto Umihane Čuvidine, eto Meše. A meki, popustljivi Bošnjaci ni mukaet. Drugi im otimaju epohе, sevdalinke, balade (čak i "Hasanaginu" i onu o Omeru i Merimi – pa je veće čudo što im ne promjeniše imena, kao onoj Fati u Katu, i sl., i sl.). Vele da je Meša neko drugi, a nije, no je ono što su mu bili babo i nana. Za Husa i Avda čute, ali njihovu veličinu slavi Harvard, isto onoliko koliko i Homera, i **Pjesmu nad pjesmama**.

Nemam namjeru da uzveličam ni Avda, ni Husa, ni Mešu, pa ni Murata Baltića, ni Husa Bašića, ni Mevljudu Melajac. Učinili su to oni sami – svojim djelom.

Rečeno je da je osnovna i jedinstvena velika tema u romanima Mevljude Melajac **bošnjačka historija**, ne samo ona sandžačka, već i ona u širem kontekstu, društvenom i egzistencijalnom, sa dvije epske komponente: muhadžirluk i đurumluk. Cijela romaneskna materija je muhadžirska drama, muhadžirska sudbina, borba za opstanak pa makar i "na mjesecu" kako zapisa u jednoj pjesmici Rifat Burdžović; a u ovom egzistencijalnom i literarnom krugu je i đurumluk, ne onaj za svoju odbranu od zla, već onaj za tuđe interes, za šta se dobijalo odlikovanje sa ukrštenim mačevima, sa četiri S, pa čak i k u k a s t i m krstovima – i ništa više. Tema je, dakle, socijalna i društvena drama

ne jedne bošnjačke epohе, već one koja obuhvata više vjekova, naraštaja, svih bošnjačkih zemalja, koje su im otete, a na njima porušeno sve što podsjeća na Bošnjake, kao što su do temelja porušene džamije u Foči i Banjaluci.

Teme svih romana Mevljude Melajac su socijalno osmišljene, lično preživljavane i autorski transponovane priče i istina o jednom narodu u Evropi, i danas rasijanom po toj Evropi, te po Aziji i Australiji. Eto koliki su Bošnjaci, i dokle sežu njihove etničke granice!

Mevljuda je napisala dva romana o velikoj temi "**đurumlja**." Jedan sa istim leksičkim i semantičkim znakom, a drugi na temu "**zlo vrijeme**", koji je inače i predmet ove eseističke diskusije. U jednom blic razgovoru, Mevljuda je saopštila da već počinje da piše i treći roman na temu "Bošnjaci, muhadžiri, đurumlje" i time uspostavlja jedan **ciklus romana** po strukturi trilogije. Aferim, Mevlju-

da! Pa, iako se može nešto reći o ovim romanima, sa aspekta teorije književnosti i nastanka književnog djela, ipak aferim! Mevljuda se opredijelila za one teme koje su se smatrале muškim. Od nje se je moglaочекivati lirika, sentimentalna poezija, laki i nježni ženski tonovi, a ona se, evo, uhvatila pera da oslikava velike ratne pohode, da slika kretanje armija i ratne tehnike gore-dolje po brdima i gudurama Balkana, po Karpatima i Galiciji, da se druži sa Bošnjacima koji odlaže na ratišta, da im daje zamotuljke hljeba u mendilju kada ih ispraćaju iz Novog Pazara, iz Pljevalja, iz Sarajeva... Da ide za njima od rova do rova, da sa njima uskače u dugačke i blatnjave trenšeje i izvlači poginule i ranjene. Da se bavi *ratnom strategijom* kao iskusni oficir, da u improvizovanim bolnicama liječi ranjenike. Pitalo sam je, gdje je izučavala tu ratnu strategiju, a ona je rekla: tu, u životu Bošnjaka. Jer je to stara i vječita bošnjačka tema, svaki je Bošnjak zna dobro, u njoj je učestvovao njegov pradjeda, djed, otac, brat, komšija. **Ova tema je jedino što muhadžiri sa sobom mogu da ponesu u tuđinu.** Drugo ništa, čak ni one umrle, no ostaju po bespućima, po bihorima i kurilima, po vitačama i lever-tarama, po Trakiji i u rogovima Galicije i Čanakalea... A nemaju pravo da te zemlje nazovu **svetim**, ili bar za desetak godina **svojim**. Vele im: sve je tuđe. Da nemaju jezik, tradiciju, vjeru, okućnicu da posiju žito... Pjesmu već dugo nemaju. **A kakva je ta muhadžirska, ta đurumljska pjesma!** Zna se, čuje se, vidi se! **I pjesma može da se vidi, njen zvuk i njena boja, njen miris i njena svjetlost...**

Mevljuda je za sve svoje književne radnje izabrala socijalne teme velikog obima i društvenog značaja. **One krležijanske, tolstojevske, šolohovljevske...** Ali drugačije od svih, jer su one bošnjačke, balkanske, prvenstveno epske po shvatanju narodnih pjevača, kojih

je u Sandžaku uvijek bilo, a bilo je i pjevačica – onih koje su uz gusle znale da lijepo pjevaju o bošnjačkim junacima. Ragip Sijarić je dobro pimijetio: „*Guslama u Sandžaku broja ne traži*“. Svaka ih kuća ima. Kada musafir dođe u nečiju kuću, onda ga ponude lijepim riječima, kahvom i pruže mu gusle da zapjeva. Eto, takva je sandžačka viteška sredina – epska, homerovska – i danas. Takvi su i epovi-romani Mevljude Melajac. Takav je njen epski govor, njen dijalog, i njeni opisi. Sve se može transformisati u stihovanu strukturu, i biće epopeja. Bošnjačka epopeja. Njeni romani zahvataju sve slojeve i strukture bošnjačkog društva, bošnjačke historije i sociokulture. Tipični su za sve sredine: seosku i gradsku, zanatlijsku i begovsku, vojničku i civilnu, za vlast i za one koji su meta te vlasti – tuđinske ili one improvizovano-bošnjačke, one površne i u službi raznih prolaznih osvajača, političkih zavrzlama i lažnih zaštitnika ili boraca za ljudska prava, o kojima se ovdje najviše govorи, a ona su baš tu najviše ugrožena.

Novi roman Mevljude Melajac, po nejnoj osmišljenosti, imao je radni naslov „Hendek“. Bio je to, sa jednog aspekta, dobar znak da se u njemu događa rovovska bitka, velika bitka suludog ratovanja, onoga bez razloga da se tolike vojske sudare i izginu, da se tolika vojna tehnika i tehnologija ratovanja pokrenu i istroše za nekolika mjeseci, a godine su bile potrebne da se sve to proizvede. **Osnovna ideja** ovog uzaludnog hendekovanja (zakopavanja u rovove i zasipanja topovskim salvama) bila je **antiratna**. Pisac je bio na borbenoj liniji, ali sa porukom da je rat užaludan, da će se vojske razmaći jedna od druge – u grobljima, a oni koji prežive u bolnicama ili kao socijalni faktor za prosjački štap. Dalje, **roman je u osnovi ratni**. Međutim, njegova su tema i sadržaj velika bošnjačka drama, ve-

lika bošnjačka radnja koja je zahvatila cijelo bošnjačko polje života za nekolike generacije. Bilo je to veliko **zlo vrijeme** – tako na kraju zaključuje Mevljuda. Zato je i roman preimenovan **iz hendeka** u šire historijsko-socijalno polje, u **roman o opštem zlu**. Pored volontera, dakle **đurumlija**, njegovi su akteri vojnici iz redovnog sastava i pripadnici raznih naroda: Nijemci, Turci, Rusi, Bošnjaci, Austrijanci, Mađari, Slovenci, Česi, Poljaci, Ukrajinci, Bugari, Rumuni, Grci, Englezi, Francuzi; sve religije i ubjedenja; muškarci i žene; bogati i siromašni; učeni i nedoučeni; lopovi, razbojnici, kukavice i strašljivci. Čak i djeca, kao žrtve. Sve je u pokretu, sve nosi broj o vratu, sve se pokriva zemljom. To je rat, zvali ga svjetski ili lokalni – to je rat,

Srebranice, Drina voda, Keraterm, Sarajevski parkovi – mezaristani, Mostovi na Neretvi i Drini (Foča, Mostar) – mostovi za sjeću i za navodni grijeh zvani „turska krivica“. A nije je bilo, već je genocidna izmišljotina onih koji misle da leti, a strmoglave se u sopstvenu kaljugu i samoubistvo – ono najgore, neljudsko, biološko.

Ovaj novi roman Mevljude Melajac nosi sa sobom veliku antiratnu ideju. To znaju i oni koji pucaju iz rova da bi ubili onoga drugoga, tamo. A to zna i onaj s one druge strane. Braća su, a ubijaju se.

Ja već kao da prepričavam ovaj Mevljudin roman, iako to nemam namjeru. Želim da ga čitaoci sami tumače i da učestvuju u njenoj antiratnoj ideji i transparentnosti, da daju glas protiv ratova, da se udru-

Ako se Stari Grci prepoznaju po tragici u svojem korpusu, Bošnjaci se prepoznaju po tragici koju su im drugi upisivali mačem i plamenom u historiju.

kojim neko komanduje iz daljine, sa daljinskim upravljačem, rečeno savremenim jezičkim sredstvom.

Putujući prema Ukrajini, prema Čopu u Ukrajini, na granici ove zemlje sa Mađarskom, vidi se jedno veliko ratničko groblje, sa nekolika turbeta. To je galicijsko groblje, a mnogo ih je u Ukrajini, u Mađarskoj – na cijeloj liniji Galicijskog fronta. Tamo su negdje i oni hrvatski (Krlezini) domobrani, mađarski husari, a tamo je i cvijet Bošnjaka – oni koji su odlazili u đurumluk da pomognu sultana i Tursku carevinu, i onih koji su pomagali Austro-Ugarsku Monarhiju, da bi Beč na Plavom Dunavu blistao i da bi oko dvorca u Šenbrunu cvjetalo cvijeće. I cvjeta, eno ga i danas, bijele i crvene boje. Ona crvena, vele, da je đurumljska krv. A Bošnjake i danas tjeraju po Evropi, podižu im gradove tipa

že sa čitačima drugih naroda koji takođe sude ratovima i provokatorima. Stop ratovima – to je i ideja naše spisateljice. **Nije junaštvo umrijeti u ratu, već je časno umrijeti u svojem domu, čestito. Potrebno je oboriti tezu o junačkoj smrti stojeći, ubijajući druge. To je logika primitivnih sredina, civilizacija Zub za Zub, oko za oko, pljačkaških pohoda i hordi tipa balkanskih vikendaša i boraca "za čast" olijenu u drvetu očebrsnutom sa stuba srama.**

Ono Galicijsko groblje bilo je motivacija Mevljudi da napiše novi roman o ratu, o bošnjačkim đurumljama, o bošnjačkoj viševjekovnoj drami i historiji koju su drugi rezali po svojem aršinu. I Mevljuda je uspjela, napravila je veliki roman o Bošnjacima, roman čija radnja počinje negdje oko Kolašina i u Kolašinu krajem osam-

naestog vijeka, pa se ta radnja pomjera ka sjeveru Sandžaka, ka Sjenici i Novom Pazaru, gdje se odvijaju mnoge životne bošnjačke storiјe tragicnog spleta, a zatim se radnja širi dalje prema istoku i sjeveroistoku – prema Bosforu i

Džamija u Harji (Galicija)

prema Galiciji. Svuda su Bošnjaci dosezali, ali kao branioci tuđih carevina, monarhija, rajhova, čak i kao proleteri za tuđu matušku – za nekakvu staruhu ili nekakvu frau sa nerazumljivim imenom i njenim potrebama.

Po cijeloj Galiciji naseljavali su se Bošnjaci, cvjet Bošnjaka, kako su ih nazivali i mnogi Hrvati u posljednjim ratovima, sve dok su im bili potrebni. A zatim: Marš preko Drine! Ovamo su borile borijale: Marš na Drinu! Bošnjacima je ostajalo da skaču u Drinu. Ona je postala bošnjački mezarishtan, kao Srebrenica, kao more naspram Krfa gdje su grčki nacionalisti potapali brodove sa Bošnjačkim muhadžirima koji su iz Crne Gore plovili prema Turskoj i Siriji (prema Ismiru i Alepu).

Ja ovdje ništa nisam izmislio, to je bošnjačka historija, vele i bošnjačke sudbine, a tako pripovijeda i Mevljuda Melajac. U romanu je

bilo sve tako, sve do 1917. godine kada su se ruski mužici pridružili Lenjinu, napustili Galicijski front, vratili se u matušku da ruše onaj gnušni kalakolj u Kremlju. Mužicima se više isplatilo da po Sibиру jure Romanove nego da svi izginu na Galiciji. Preživjeli Bošnjaci prvo su se vratili, bez nogu ili bez nekog drugog dijela svoje đovde, u bolnice u Panoniji, a zatim i svojim kućama, ako su ih u Sandžaku imali. Neki su se toliko s ratom srodili, da su otišli na sirijsko-tursko ratište i na Bosfor da tu brane Carevinu od pobunjenih Arapa, od lukavih Engleza i Francuza, i od agresivnih i osvjetničkih Odis-ejevih nasljednika (Grka), te od Bugara i Rumelijaca. Rusi su odustali od Bosfora i Aja Sofije, jer im je u carevom dvoru bilo toplije nego u Sibiru. Samo su belogardejci stigli u Stambol, zamolili za milost i transport do Pariza i Londona.

Sve je ovo široko tematsko platno romana o zlom vremenu. I bilo je zlo vrijeme. I nikada da prestane. A od njega su najviše stradanja doživljavali baš Bošnjaci. Ne samo Fazlija i Jakup, već i oni starci, starice, i djeca. Sve što je bošnjačko.

"Amanet" Mevljude Melajac je

i Mevljuda Melajac je, kao pisac od iskustva, uspjela da ovu veliku historijsku temu transformiše u literarnu i romanesknu strukturu, da bi uspješno oformila jedno djelo koje obuhvata i onu materiju koja je izvan činjenica za koje se interesuje historija kao naučna disciplina. Govoreći o događajima manirom historičara, odabirajući događaje i radnje, uvodeći ličnosti u tokove historije i dajući im šlagvort da oni pričaju, da pripovijedaju, da iznose ono što su vidjeli i osjetili, te da i sami učestvuju u radnjama i događajima, dakle da budu očevici. U ovom kontekstu **Mevljuda je pisala onako kako je bilo**, kako se sve događalo u Sandžaku, u muhadžirluku, u tuđini, na ratištima, komponujući u ovu veliku romanesknu materiju i velike ljudske drame, kolektivne i **one lične, unutrašnje, psihološke, i tako stvarajući roman historijskih činjenica i roman psihološkog žanra**. Ove dvije komponente su izmiješane, spontane, ukrštaju se u proznim sekvencama po redoslijedu događanja historijskog i *po toku i nivou svijesti glavnih, ali i onih sekundarnih ličnosti*, koje po miljeu bošnjačke naivnosti, merhameta, snađenosti,

Mevljuda je tu da opisuje, da pripovijeda, kao oni stari rapsodi i aedi, da gradi i pjesmu, i roman-ep, i historiju. Tako je izabrala i historijski žanr, metod pisanja historijskog romana. I za veliko čudo, priča kao Homer, priča kao slavni Huso Husović, kao Avdo Međedović. Eto Bošnjaka i Bošnjakinja, eto Umihane Čuvidine, eto Meše.

A meki, popustljivi Bošnjaci ni mukaet. Drugi im otimaju epohе, sevdalinke, balade (čak i "Hasanaginicu" i onu o Omeru i Merimi – pa je veće čudo što im ne promjeniše imena, kao onoj Fati u Katu, i sl., i sl.).

roman o Bošnjacima, u najširem smislu, ali njegova tematika zahvata cijelo bošnjačko biće na balkanskim prostorima, jer su Bošnjaci kao etnički korpus rasuti po cijelom Balkanu, i dalje od njega – po svijetu. Ova tema je historijska

dobrote i plemenitosti pripovijedaju o sebi i o drugima. **Oni o ratu pričaju čak i bajkovito, kao o starom poznaniku koji ih prati stoljećima po nepoznatim zemljama**, da ih tako uporno vodi iz rata u rat za svaku crkvinju, za velike

NOVE KNJIGE

carevine, za besmislice i tuđe interese. Bošnjak je vrlo važan učesnik u tim ratovima, po ustaljenoj narodnoj kovanici "topovsko meso", kao onaj koji je uvijek u prvoj liniji na ratištu. On je onaj koji iskače iz rova i juriša na onoga tamo, u drugom rovu, pa ako preživi, to je okolnost sreće, a ako ga nečiji bajoneti izbodu ili ako ga raznese topovska granata – onda ništa. Niko ga neće ožaliti. A njegovi kod kuće neće o njemu ništa znati. Ne znaju da o tome nešto kažu ni oni koji su se vratili, izgubili su sjećanje, zaboravili su, čute. Njegovi su se takođe izgubili negdje na putovima preko Trakije, negdje u nekoj drugoj oluji.

Ovaj roman historijske osmisljenosti i psihološke poetike pokazuje i svoje dramske karakteristike, možda kao samonastajuće u ovoj prozi, a možda i po stvaralačkoj zamisli književnice Mevljude. Roman ima i svoje latentne dramske činove, radnje i motive grupisane oko posebnih tema, oko događaja koji čine zasebnost i priču o događanju na drugom mjestu i sa drugim likovima. To su dramske cjeline koje se, spontano, mobilišu oko velikog događaja i koje sa njim čine veliko sinematsko platno – od početka romana, od rečenice glavnog junaka Fazlije Djedića. "Ne znam zašto sam počeo sada da mislim...", pa sve do one na kraju djela "Tamo nas odavno očekivahu." Motivisan sam da tvrdim da je ovaj roman u izvjesnom smislu više psihološka proza a iza toga historijska priča. Ipak, neće biti samo to, jer je ovo djelo zaista historijskog smisla, čak i prava realistična proza, priča po modelu "bilo je tako". Međutim, ona je pričana po modelu "ich forme", dakle u prvom licu, po modelu "ja doživljavam, vidim, čujem, osjećam, mislim, postupam". Zato se psihološkim manjom priča historija i učešće u radnji.

Ovaj roman je velika bošnjačka historija, kolektivna i nacionalna.

Nalazili smo je i kod drugih pisaca, kao kod Zaima Azemovića, Husa Bašića, Murata Baltića, Redžepa Nurovića, Muhameda Abdagića, ali u drugačijoj mjeri i formi. Suprotno ovima, da kažem hrabrim, bošnjački "stvaraoci" nisu smjeli da se bave ovim temama, nisu za to hajali, već su se bavili tuđim mitovima i "prioritetima", tuđom vjerom i patriotikom, euforično se smještali u tabore onih koji su po Sandžaku sijali strah i trepet. Kao da oni za to nisu ni čuli i kao da je sve bivalo kako treba: vratiti Bošnjake u krilo stare vjere, one "pradovedske" – po zlu čuvene još od vremena onih "Dobrih Bošnjana".

Mevljuda je napisala i historijski i psihološki roman u jednom kontekstu. Smislila je da ličnosti same pričaju o svojoj i bošnjačkoj drami, o sudbinama kao o nečemu što je za Bošnjake rezervisano. I jeste, Bošnjak je od rođenja opterećen fenomenom sudbine, on u nju vjeruje i ona mu se događa, ne može da je mimoide. I ako mimoide jednu, a ono mu se oko nogu zapletu mnoge druge, još teže i zlige. Bošnjak ih dobro tuvi, nosi breme sudbina po svijetu, razgovara sam sa sobom, a on to misli da razgovara sa sudbinom. Neko

sila, onih nečastivih iz sibirskih zamkova Dostojevskog ili onih nevidljivih pratilaca iz kamenoloma Franca Kafke. Od svih po malo, ali za Bošnjaka premnogo. On je uvijek u paklu koji mu je neko smislio: u Sandžaku, u Bosni, na muhadžirskoj putanji, na frontovima u Galiciji, na Bosforu, u Siriji... I tamo oko Kolašina, Lever Tare, Nikšića, Šahovića, Bihora... Plava i Gusinja... Bošnjak je u paklu zločina, laži, etničkih čišćenja. On ovako razmišlja, o onome što su mu drugi upisivali u palimpseste sudbine: "Laž je predstavljalala kao istinu, a nepravdu kao pravdu. Bivali su sve agresivniji, a pravi ljudi su se povlačili i čekali da prođe zlo vrijeme. A ono nikako da prođe. Ponekad se čini da čaršijom šetaju gluhi i nijemi ljudi. Svi oni do čijeg ti je mišljenja stalo postali su gluhi i nijemi i ne znaš ko je ko. Ne znaš da li ispravno misli. Najgore od svega bi ponašanje"... Tako razmišlja, i pripovijeda stari Rušit-aga, praveći priču u priči. I ovo je jedna romaneskna tehnologija u "Amanetu". Priče u prčama. Priča ih Fazlija Djedić, retrospektivno, perfektom, a onda o sebi prezentom. On u svoju priču utkiva i pređu drugih likova, druge radnje, druge sudbine. One o Jakupu, o Bibi, o

Ono Galicijsko groblje bilo je motivacija Mevljudi da napiše novi roman o ratu, o bošnjačkim đurumlijama, o bošnjačkoj viševjekovnoj drami i historiji koju su drugi rezali po svojem aršinu.

reče: "Sudbinu ne treba izazivati". Jeste, Bošnjak je ne izaziva, već mu je drugi upisuju u životnu storiju, na čelo, na putu pod nogama, na dlanovima, a što je još gore – u svijesti.

Bošnjak se mora oslobođiti fame sudbine, jer po analogiji – svaki čovjek ima svoj put, svoju brazdu, svoju sudbinu. Kod svakog je ona apelativnog smisla, a kod Bošnjaka je dio njegove misli, nekakvo nadbiće iz panteona zlih

Štefi, i o onoj blijedoj sjenci zvanoj Esma. Priča stari Rušit-aga, priča Tufik-efendija svoje nedaeće i one oko spletira njegove sudbine, pa priča Fejzaga Kalić o hrabrom bratstvu Kalića – priča epski, da se iz njegovog epskog deseterca zapamti poruka, amanet. Epski se pominju Jusuf Mehonić, i Feriz Salković... Pričaju i drugi Bošnjaci, i sve kao da ostavljaju poruku nekome. A poruka ima mnogo, za sadašnjost, i za budućnost. Ove poruke su latentne,

ali prepoznatljive, i čini se da ih svaki Bošnjak ostavlja nekome, da ih žrtva ostavlja. A kome? Gdje je taj koji će "osvetiti" žrtvu, koji će zaustaviti nasilje, koji će donijeti pravdu?! Sve postaje fikcija, nada se pretvara u prah koji ostaje kao zapis u zemlji u kojoj je mezar na galicijskom mezaristanu ili negdje neki krajputaš, kao onaj u Sebečevu ispod kojeg, po predanju, leži "Dobri Bošnjanin" i pjevač Huso Husović.

Kolik je taj bošnjački amanet?! Kolika je njegova tuga? Koliko je dugačak njegov muhadžirske put? Na ova pitanja se može dati jedan zajednički odgovor. **I taj amanet, i taj put, i ta tuga - dugački su vjekove.** Bošnjaci su postali poz-

tupno je izlagala glavne događaje i njihove epizode, po metodu logične razuđenosti i po metodu relevantnih **stilske formacije**. Kompozicija i tema su kompaktibilne, integralne, usklađene sa idejnim smislim, angažovane da romanu daju cjelovitu književnu, a u okviru historije i naučnu dimenziju. Iz te kompleksnosti uzdiže se **jedinstvena ideja** koja se formuliše kao borba za opstanak, ideja-feniks, ideja Bošnjaštvo, ideja "Dobri Bošnjanin". Ove su odrednice etimon bošnjačkog bića. **Identitet Bošnjaka ne treba tražiti u apsurdu**, u oslanjanju na druge principi i izvore, već u sažetoj ideji koja se nalazi u središnjem polju

nose glavnu radnju i sadržaje, oni tzv. sporednji u kontaktu sa glavnim likovima, te i oni koji su osvijetljeni onoliko koliko je potrebno da bi bili u funkciji radnje romana. No, ipak, ovdje se može govoriti i o tzv. **kolektivnom liku**, o narodu, o Bošnjacima, vojnicima i nevoljniciima angažovanim na frontovima. **Centralni tok pripada Bošnjacima.** Ova rijeka teče po klancima Sandžaka, po njegovim kasabama, teče prema Istoku – da bi se, na kraju, ulila u Crno more ili u Egejsko more (koje oni Bugari još i danas nazivaju Bijelo more, a i ono je crno, jer se i u njega slila bošnjačka sudbina).

Jesu Fazlija, Jakup, Dina, Štefi upečatljivi likovi, ali je onaj **kolektivni Bošnjak** najupečatljiviji, najpostojaniji, grandiozan.

Stil romana "Amanet" pripada onoj stilskoj varijanti i formaciji koja je tipična za historijski roman. Ovaj stil ima nešto i od one boje kojom se prepoznaće **bošnjački govorni sistem u Sandžaku**, dakle on je blizak narodnom govoru Bošnjaka, odnosno dijalekatskoj mapi bosanskog jezika koja se formirala u Sandžaku sa svim svojim historijskojezičkim formulama, distinkcijama, epskim eksponatima – ono što ga čini **sandžačkim dijalekatskim sistemom**.

U kontekstu **stilistike ovoga romana** "živo i čulno mjesto" imaju opisi, Mevljudini opisi događaja, ratišta, prirodnih krajolika, juriša prsa u prsa... Ovi opisi su dinamični, živi, realistični.

Takođe, kao **stilska kategorija, živi su dijalozi i monolozi**. Monolog je dominantno zastupljen, dijalog samo onda kada treba da je u funkciji razmjene mišljenja i nužnih kontakata likova. Inače je radnja stavljen u formu monologa, što ovaj roman čini i psihološkim, a njegove mnoge epizode monodramama, uvezanim u glavni misaoni i idejni tok, odnosno u djelo jedinstveno po kompoziciji, značenju, strukturi i jeziku.

Mevljuda je napisala i historijski i psihološki roman u jednom kontekstu. Smislila je da ličnosti same pričaju o svojoj i bošnjačkoj drami, o sudbinama kao o nečemu što je za Bošnjake rezervisano.

nati po svim biljezima, to je njihov identitet. To breme nikada da skinu sa svojih ramena, nikada da se ujednače sa drugim narodima svijeta. Tako mjere vrijeme Fazlija i Jakup, a po **tipičnosti** kao kategoriji teorije o književnosti, tako ga mjere i oni Bošnjaci izvan romana, izvan knjige – oni po Sandžaku, i oni zatureni u svijetu.

Mevljuda je imala hrabrosti da preuzme odgovornost za tako veliku temu kao što je bošnjačka odiseja upletena u velike događaje i ratove u Panoniji, na galicijskom i karpatskom lancu, oko Crnog Mora i po Bliskom Istoku, gdje su se sudarale vojske najvećih carevina i imperija, a osobito one koje čine Prvi svjetski rat. Za ovako veliki historijski materijal, za velike događaje bila je potrebna i velika literarna, romaneskna kompozicija. A Mevljuda je ovu teorijsku komponentu radila po svim zakonima historijskog romana, pos-

lekseme Bošnjak. U romanu "Amanet" ta ideja vrhuni. "Ako nema vrha, nema ništa", kaže Ferid Muhić, Bošnjak do dna i do vrha. Dakle, Mevljuda je Bošnjaka, ona je onaj Tolstojev kapetan Tušin koji se zanio u bitku i ne haje što granate padaju oko njegovog borbenog položaja. Ima se utisak da i Mevljuda hoda po hendecima, komanduje i razrađuje pravce udara po onoj drugoj strani. Također, ima se utisak da je sve ovo ona doživljavala. **A doživljaj** radnje, sadržaja, likova u nekom djelu je najjača **književno-estetska vrijednost** toga djela. Najviši stepen emocija i osjećanja koje to djelo pokreće da se razumije, doživi. **Doživljene pjesničke slike** vrednuju umjetnički reljef djela. A slike koje je improvizovala Mevljuda u ovom romanu su upečatljive, bliske, jasne, žive.

Likovnost romana je, također, na visokoj književnoj razini. Likovi su motivisani po razlozima koji

Sulejman Muftarević-Heman

Kroz staru Sjenicu ČARŠIJA KOJA JE IMALA DUŠU

Kulturnim i zabavnim zbijanjima između dva rata snažan pečat dala su dva društva: „Njegoš“ i „Gajret“

Veoma malo tragova danas je ostalo od stare Sjenice, ali ona i danas živi u sjećanjima najstarijih žitelja ovoga grada. Najstariji nađeni zapis o Sjenici datira iz 1253. godine, kao mjesto gdje su Dubrovčani pristajali i plaćali carinu. Grad je imao procvat u doba Nemanjića, u kome su vladari i bogata vlastela podizali dvorce i letnjikovce, a car Uroš je tu, 1360. godine, Dubrovčanima darovao povelju kojom ih oslobođa nekih novouvedenih dažbina u cilju uspješnije trgovine.

Početkom XVIII vijeka neki dubrovački putopisci pominju Sjenicu kao „Šarampov“ ili „Palanka Sjenica“ sa izrazito lijepim kućama i džamijama. U starim pjesmama nosi naziv „Stara Palanka“. U vrijeme Turaka Sjenica dobija konture izrazito lijepe kasabe u kojoj,

čarenja. Baš tih prvih dana u novoj državi grupa naprednih omladinaca muslimanske i srpske nacionalnosti okuplja se da ponekad razbije „dert“, razočaranji zbog onoga što nisu mogli ostvariti u novoj kraljevskoj državi. Tih prvih godina, odnosno 1921. godine, u Sjenici je osnovano prvo kulturno umjetničko društvo pod nazivom *Prosvetno društvo sjeničke mladeži „Njegoš“*. Njegov statut je odobren tek 07. 06. 1926. godine aktom Ministarstva prosvete (br. 13816).

U toku dvadeset godina djelovanja, na čelu društva „Njegoš“ se izmijenjalo više uglednih Sjeničaka. Prvi predsjednik je bio Jovo Novović - sreški pisar, zatim Drago Tubić - policijski pisar. Registrovanjem pravila Društva, septembra 1928. godine, za predsjednika društva bio je imenovan doktor

Najstariji nađeni zapis o Sjenici datira iz 1253. godine, kao mjesto gdje su Dubrovčani pristajali i plaćali carinu. Grad je imao procvat u doba Nemanjića, u kome su vladari i bogata vlastela podizali dvorce i letnjikovce, a car Uroš je tu, 1360. godine, Dubrovčanima darovao povelju kojom ih oslobođa nekih novouvedenih dažbina u cilju uspješnije trgovine.

kraj vitkih minara nekoliko džamija, dominira tvrđava sa svojim kulama. U ovoj maloj kasabi, između dva svjetska rata dešava se niz kulturnih događaja kojima su mogli da pozavide i mnogo razvijenije sredine. Ratni vihor nije imao ni Sjenicu, a nova vlast nove zajedničke države (Kraljevine), nakon Prvog svjetskog rata, donosi nova razo-

čas Slav Babić, po porijeklu Leskovčanin, dok je za sekretara imenovan Slobo Pavićević. Poslije njih Društvom rukovode penzionisani učitelj Sterđo Stavrić (predsjednik) i Ratko Vuković (sekretar), koji su se najduže zadržali na čelu uprave. Inače, njegovi prvi članovi bili su (prema kazivanju Ahmeta Muftarevića i Diše Vojinovića, 1983.

god.): Vlajko Sekulić, Jovanka i Gojko Pavićević, Milisav Đurić, Panto Babić, Murat Nalović, Milišav Karličić, Bane Partaljević, Racko Bukumirović, Suljo Čosović, Jela Sarić (sestra glumca Ratka Sarića), Anto Avramović, Ahmet Muftarević, Ratomir Karamarković, Osmo Pećanin, Jova Popović-Điđa, Sveta Nešković i drugi. Bila je to sjenička mladež svih profesija od opštinskih pisara pa do učitelja, stolara, konobara, obućara i domaćica.

Društvo „Njegoš“ je imalo svoju prostoriju u Čingića kafani, koja je bila iznajmljena za potrebe društva. U toj prostoriji biće smještena i prva gradska knjižnica, dok su pozorišne predstave i druge zabave ovog društva organizovane u kafanama Racka Bukumirovića, Sreta Živanovića, Panta Babića, Stajke Petrović i drugih. Za ovu namjenu pravljene su improvizovane pozornice ili podijumi za orkestar. Sjeničani su brzo zavoljeli pozorišne predstave i počeli se navikavati na njih. Pripremane su različite predstave, počev od „Hasanaginice“ do Nušićevih komedija. Osim

igrom i druženjem. Na osnovu kazivanja hroničara grada, Društvo je sa predstavom „Hasanaginica“ na gostovanju u Bijelom Polju ostalo tri dana. Ulogu Hasanage je vrlo uspješno tumačio Božo Karličić, a Hasanaginicu Mica Pavićević. Njihovi prijatelji su kasnije pričali da su povjerene uloge igrali kao profesionalci. Slično je bilo i prilikom gostovanja u Novoj Varoši. Tih dana su na izborima pobijedili demokrate, a većina njih je bila za tu partiju.

čku radničku partiju i bio pun naprednih ideja (strijeljan je u Nikšiću 1943. godine, dok su mu sina Vasu i čerku Jelu, 1944. godine, zaklali četnici), koje su neki članovi društva brzo prihvatali.

U ljeto 1925. godine, u Sjenici su gostovali članovi pozorišta iz Bitolja. U sali sreza (današnja zgrada Ustanove za sport i kulturu), između bioskopa i Opštine, gosti iz Bitolja su prikazali pet predstava: „Telefon bez žica“, „Put oko svijeta“, „Zenifa“, „Ha-

1921. godine, u Sjenici je osnovano prvo kulturno umjetničko društvo pod nazivom Prosvetno društvo sjeničke mlađeži „Njegoš“. Njegov statut je odobren tek 07. 06.

1926. godine aktom Ministarstva prosvete (br. 13816)

Ova pobjeda je proslavljena zajednički i pored toga što žandarmima nije bilo po volji zajedničko druženje i pjevanje Novovarošana i Sjeničana. U društvu je bilo veoma dobrih muzičara. Jedan od njih je bio stolar Murat Nalović, koji je skoro svakodnevno vježbao na primu ili tamburici. A kad se Murat oženio, cijelo društvo mu je

sanaginica“ i „Kaplar Miloje“. Građani Sjenice su bili oduševljeni predstavama, sala je bila puna. Ovo gostovanje imalo je značajan uticaj na dalji razvoj pozorišnog života u Sjenici, jer su kasnije i „Njegoš“ i „Gajret“ intenzivnije radili na pripremanju pozorišnih predstava. Članstvo Prosvetnog društva sjeničke omladine „Njegoš“ su u početku činili uglavnom građani srpske nacionalnosti, ali je tokom vremena u njegovo članstvo ušao i određeni broj Bošnjaka - najprije muzičara, a kasnije i glumaca. Bilo je i onih Bošnjaka koji su bili i u „Njegošu“ i u „Gajretu“, što je jasan pokazatelj njihovog djelovanja na sveukupnom zbližavanju Srba i Muslimana.

Rad „Gajreta“ u Sjenici

Istovremeno sa početkom rada „Njegoša“ obnavlja se i djelovanje „Gajreta“. Gajret je, kao prvo kulturno-prosvjetno društvo Bošnjaka, osnovan u Sarajevu 1903. godine. U Sjenici je počeo da djeli 1921. godine posredstvom svojih povjereništava (Gajretovi konvikt), pomažući školovanje siromašnih Bošnjaka u srednjim i višim školama.

Članstvo Prosvetnog društva sjeničke omladine „Njegoš“

dramskog stvaralaštva društvo je imalo i tamburašku sekciju, koja je veoma dobro radila. Ono što u tim teškim vremenima nisu imali, nadoknađivali su pjesmom,

kupilo poklone. Igralo se i pjevalo do zore. U društvu je često navraćao i Milorad Jovanović, koji je za vrijeme rata bio u francuskom Alžиру. Često je pominjao Socijalisti-

Prvo njegovo djelovanje na kulturno-prosvjetnom planu u Sjenici počelo je 1928. godine formiranjem pododbora sa Mehmedom Česovićem - na mjestu predsjednika i Ramom Honićem - na mjestu sekretara. Pored njih u pododbor su ušli Jusuf i Šućro Gu-

knjižnica sa skromnim knjižnim fondom koji je bio dostupan svim građanima. U ovoj su prostoriji, u večernjim časovima, obavljane probe tamburaškog orkestra kojeg su sačinjavali: Murat Nalović - stolar i Muharem Bećiragić - diplomirani pravnik. U orkestru

tarević, Huso Hadžiomerović, Čamil Kuburović, Juso Lakota, Murat Nalović, Latif Vrcić, Osmo Česović, Avdo Bajrović, Čamil Selmanović, Osmo Pećanin, Santo Montije, Murat Hadžerić, Halil Bajrović, Šefko Ćatović, Hako Gičević, Ramiz Bajrović, Suljo Čosović, Hako Jusufović, Nusret Fijuljanin, Šaćir Nalović, Nedžib Hubanić.

Pored navedenih, kroz različite aktivnosti "Gajretovih" sekcija prošao je još veliki broj Sjeničana. Interesantno je napomenuti da su oba društva sa svojim tamburaškim orkestrima više puta zajedno nastupali. Mnogi Gajretovci bili su dobri recitatori. Znali su napamet neke pjesme Jesenjina, Safvet-bega Bašagića, Osmana Đikića, pa čak i španskog pjesnika i revolucionara Lorke.

„Negdje u ljeto 1938. godine, na stotu godišnjicu Ivaničke crkve gostovali smo u tom gradu“ – pričao je jedan od prvih Gajretovaca Huso Hadžiomerović (piscu ovih redova, 1987. Godine). „U Ivanjici smo se predstavili pozorišnim komadom *Zenifa*. Publika je bila oduševljena. Morali smo i sutradan ostati da ponovimo pred-

Članovi kulturnog-prosvjetnog društva Bošnjaka "Gajret"

zonjić, Čamil Selmanović, Latif Prašović, Džemo Gargović i drugi. Iste godine „Gajret“ formira svoju dramsku sekciju, koja se predstavila sjeničkoj pozorišnoj publici svojim prvencem, predstavom „Hadži Lojo“ (od Branislava Nušića). Kasnije pozorišne predstave „Gajreta“ pripremala je Veselinka Glišović, koja je bila jedina žena u „Gajretu“, zbog čega su ženske uloge u predstavama igrali muškarci. Tradicija i patrijhalne stege nisu dozvoljavale uključivanje muslimanske ženske omladine u društveni život izvan porodice.

U sjećanju Gajretovih članova, kojih više nema, najčešće ženske uloge su igrali: Hajro Đakovac, Avdo Bajrović, Nedžib Hubanić i drugi. U takvom sastavu gostovalo se u Ivanjici, Novoj Varoši, Bijelom Polju, Pljevljima, Priboju i drugim mjestima. „Gajret“ je imao svoje stalne prostorije u iznajmljenoj vakufskoj kahvi (sadašnja lokacija male zgrade bivše „Invest banke“ u ulici Kralja Petra – prije Maršala Tita). Tu je bila i

su još bili: Šaćir Honić, Hako Kučević, Ramiz Bajrović, Nusret Fijuljanin, Šefko Ćatović, Šaćir Nalović, Ibro Saračević. Zabave u gradu su bile sadržajne, a narod je volio da gleda pozorište i sluša tamburaše.

Gajret je, kao prvo kulturno-prosvjetno društvo Bošnjaka, osnovan u Sarajevu 1903. godine. U Sjenici je počeo da djeluje 1921. godine posredstvom svojih povjereništava (Gajretovi konvikt), pomažući školovanje siromašnih Bošnjaka u srednjim i višim školama.

Među utemeljivačima „Gajreta“ nalazio se znatan broj uglednih domaćina sa seoskog područja, poput Hadžage Bajrovića iz Kanjvine. Na osnovu evidencije i sjećanja starih članova, u Gajretu su aktivno djelovali: Mehmed Česović, Šućro Čingić, Omer Čingić, Šućro Guzonjić, Jusuf Guzonjić, Murat Čišić, Čemal Ljumić, Džemo Gargović, Ramo Honić, Šaćir Honić, Hajro i Sulejman Džakovac, Latif Prašović, Muharem Bećiragić, Ahmet i Mehmed Muf-

stavu. Bilo je mnogo svijeta obje večeri. Pred sam polazak za Sjenicu zapjevali smo *Marseljezu*. Narod je plakao i uzvikivao: ‘Bravo Sjeničani!’“

Koliki su značaj Sjeničani pridavali muzičkom životu pokazuje činjenica da su 1927. i 1928. godine članovi društva „Njegoš“ i „Gajret“ dobili instruktora za muziku - nekog Savu iz Doboja, čiji je uticaj na organizovanje rada dvaju orkestra nesumnjiv. Zbog takvog kadrovskog potencijala,

muzički život u gradu je u ono vrijeme bio na zavidnoj visini. Priređivane su različite zabave, naročito povodom vjerskih praznika, strukovnih esnafa kao što su: pekarska zabava, veče krojača, opančarsko veče. Tada su Sjeničani učili narodna kola, pa čak i moderne plesove (valcer, tango, lambfolk itd.). Uobičajeni su bili izleti sa tamburašima „Gajreta“ na Vapi, prilikom „plavljenja riba“, a muzika je bila prisutna i na teferidžima u selu Breza, na Uvcu i drugim divnim izletištima, na koje su dolazili i mnogi žitelji susjednih gradova. Česta viđena slika bila je da lijepo odjeveni mlađići, u predvečernje sate, na gitarama sviraju sjeničkim ulicama, dok ih skrivenе djevojke iza zavjesa slušaju i posmatraju. Bile su to sjeničke serenade. U tom periodu bilo je raznih zabavnih sadržaja, kao što su: šaljiva pošta, lutrija, izbor najljepšeg plesnog para, izbor kraljice večeri, izbor najljepše haljine itd. Septembra 1940. godine, u kafani Srete Živanovića održana je zabava posvećena danu „Gajreta“.

Profesor Latif Prašo, jedan od utemeljivača „Gajreta“, u istoimenom listu opisuje proslavu dvadesete godišnjice društva kao rijetko viđenu predstavu, u kojoj domaćini Bošnjaci ukazuju čast gospodi Nadeždi Purić, supruzi sreskog ljekara, birajući je za kraljicu sijela. Na ovoj zabavi učešće su uzele: Gora Jovanović, Ranka Radulović, Zora Rvović i Razija Čičić, koje su prodavale karte šaljive pošte. Uz prigodan govor povjerenika, profesora Praša, nastavljena je zabava uz tamburaški orkestar. Pored okupljenih prigodnih „Gajretovih“ značaka, koje su važile kao ulaznice, „Gajretu“ su priloge darovali: Abdulla ef. Abdagić (100 dinara), hafiz Smail ef. Bećiragić (40 dinara), dr. Purić i M. Bosović (po 20 dinara), i još neki sa manjom sumom.

Važan uticaj na napredno dje-

lovanje ovog društva od 1935. godine imali su beogradski studenti, među kojima se isticao Muhamed Abdagić, jedan od najvećih intelektualaca ovoga kraja. Skoro iste godine kad je „Gajret“ radio punom parom, osnovan je i fudbalski klub „Sloga“.

Prvi „balun“ je donio neki Božo Kurdžubić. Važan doprinos sjeničkoj čaršiji davali su u to vrijeme i „sokolci“.

Sadrija Bihorac, Hamdo Zimonjić, Safet Mujagić, Ruža Miletić, Reuf Nalović, Istra Jusufović, Rizo Toković, Izo Pećanin, Veroslav Partaljević, Kimica Abdulahović, Mijo Jovanović, Džemko Čolović, Heman Muftarević, Nata Moković, Mladen Tripković, Dragica Marković, Smajo Hrkalović, Sabahudin Selmanović, Mirsad Hadžiomerović, Edo Mašović i mnogi drugi.

Sjenica, dio stare varoši sa tvrđavom

Teške godine Drugog svjetskog rata prekinule su rad ovih društava. U oslobođenoj Sjenici, 1944. godine, iz partizanskih kulturnih grupa rađa se novo kulturno-umjetničko društvo - „Jedinstvo“. Na scenu su u to doba stupili legendarni Murat Nalović i Mišo Trmčić. Njima se pridružuje Hakija Jusufović, prvi predsjednik, kojeg kasnije zamjenjuje Drago Partaljević. Tu su još bili: Ahmet Muftarević, Nuho Nišić, Dona Babić-Partaljević jedna od najboljih glumaca-amatera koju je društvo ikada imalo. Za njima se redaju imena: Hanefija Bajrović, Rade Partaljević, Gora Jovanović, Milja Babić, Hanefija Sinanović, Halem Mašović, Ničko Čolović, Hajro Zećović, Husno Malićević, Miro Džagarević, Asim Vrcić, Nada Čopić, Mujo Mujović, Mustafa Ćučević, Fikreta Hadžajlić, Selmo Abdagić, Remzija Šehović,

Može se slobodno kazati da je stub društva u posljednjih trideset godina bio Asim Vrcić, koji je - kao veliki glumac, reditelj i organizator - doprinio snažnoj afirmaciji ovog društva u Sandžaku i cijeloj bivšoj Jugoslaviji. Danas pod veoma teškim uvjetima njegovim stopama korača sjenički akter i režiser Edo Mašović, koji se grčevito bori da društvu povrati stari sjaj.

Literatura:

- Zapis iz sjećanja moga oca Ahmeta Muftarevića i usmena kazivanja Miša Trmčića i Husa Hadžiomerovića

- Sulejman Muftarević, tekst u listu *Bratstvo*, 1. maj 1987. god.

- Asim Vrcić, Kulturno-zabavni život Sjenice između dva rata i aktivnost društva „Njegoš“ i „Gajret“, u *Zbornik Sjenice*, br. 3/4, Sjenica 1988. god.

Dr. Zlatan Čolaković

PJEVAČ IZNAD PRIĆA

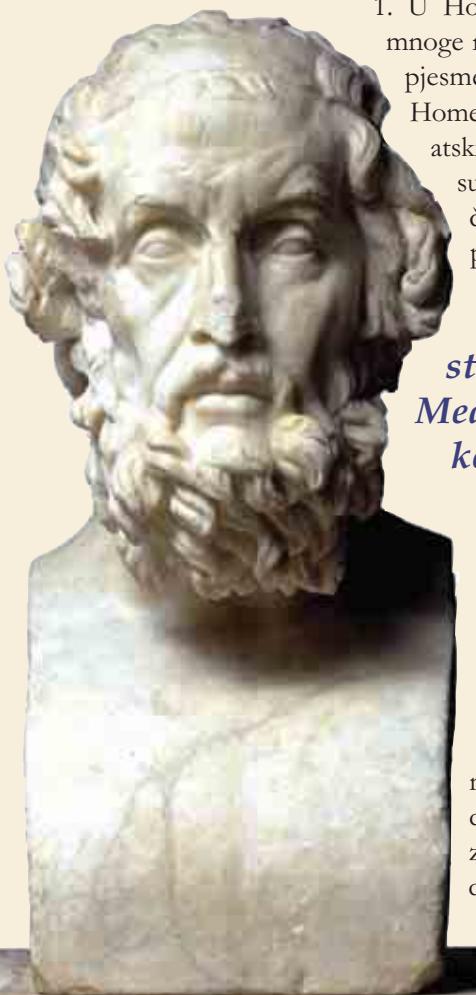
HOMER - MEĐEDOVIĆ I TRADICIJSKA EPIKA (II)

Dr. Zlatan Čolaković

Utekstu koji slijedi ukazat ćemo na svoje uvide bitnih razlika između tradicijskih i post-tradicijskih izvođača i pjesnika, s primjerima i ilustracijama preuzetih kako iz naših analiza, tako i iz literature o Homeru i bošnjačkim izvođačima/pjesnicima. Iznijet ćemo 24 argumenta o Homerovoj i Međedovićevoj post-tradicionalnosti:

1. U Homerovim epovima nalaze se mnoge referencije na druge tradicijske pjesme i priče. Također, postoje Homerove referencije na razini tematskih i formularnih iskaza. Takve su referencije prisutne i u bošnjačkoj epici. One se mogu pronaći putem pažljivog proučavanja

Epski post-tradicijski antički pjevač
Homer (8. st. p.n.e.) (bista iz britanskog muzeja)

mnogih pjesama koje je kreirao dobar individualni pjevač (a zatim, putem proučavanja drugih epskih pjesama zabilježenih u njegovoj regiji).

Referencije na druge pjesme i priče su rijetke i izbjegavaju se unutar pjesama bošnjačkih tradicijskih

pjevača-priča. U svojoj knjizi *The Singer of Tales*, str. 159, A. B. Lord eksplisitno izjavljuje da nije primijetio homersku referencijsku usmeno tradiciju. S druge strane, referencije su obilne i naglašavaju se u epskim pjesmama Avda Međedovića. Milman Parry bio je prvi i, koliko znam, jedini američki znanstvenik koji je primijetio homersku referencijsku usmeno tradiciju u Međedovićevim pjesmama (u svome neobjavljenom rukopisu koji sadrži pitanja za Međedovića, naslovljenom: *Pitanja u Bijelom Polju*). Ova ključna analogija između Međedovića i Homera, i druge analogije koje slijede, dovele su me do zaključka da Homer i Međedović nisu tradicijski usmeni pjesnici, nego post-tradicijski usmeni pjesnici.

Milman Parry bio je prvi i jedini američki znanstvenik koji je primijetio homersku referencijsku usmeno tradiciju u Međedovićevim pjesmama (u svome neobjavljenom rukopisu koji sadrži pitanja za Međedovića, naslovljenom: "Pitanja u Bijelom Polju"). Ova ključna analogija između Međedovića i Homera, i druge analogije koje slijede, dovele su me do zaključka da Homer i Međedović nisu tradicijski usmeni pjesnici, nego post-tradicijski usmeni pjesnici.

2. Međedović tvori značajno dulje pjesme u odnosu na duljinu tradicijskih pjesama pjevača iz njegove regije, kao što je to najvjerojatnije činio i Homer. Homerovi epovi bili su, kao što saznajemo iz starogrčkih izvora, najmanje dva do tri puta dulji od cikličkih epova (pretpostavljam da su ciklički epovi proizšli iz ranijih starogrčkih usmenih tradicijskih epova). Duljina Međedovićevih

epova, u odnosu na bošnjačke tradicijske epove, tome je analogna. Međutim, nije samo iznimna duljina epskih poema ono što čini Homera i Međedovića post-tradicijskim usmenim pjesnicima, nego njihov osebujni umjetnički način tvorbe usmene epike.

3. Međedović strukturira svoje zaplete, dijaloge, likove, teme i scene tako majstorski da ponekad njegovo umijeće podsjeća na Homerovu virtuoznost. On unosi mnoge dijelove drugih individualnih pjesama u svoju jedinstvenu individualnu pjesmu. To nije dozvoljen postupak u izvornoj bošnjačkoj usmenoj tradiciji (Vlahovljakov primjer "kutije cigareta"). Neoadalisti (Kakridis, Pestalozzi, Schadewaldt, Kullmann i drugi) pokazali su da je to činio i Homer.

Međedovićevi zapleti postali su ne samo razvijenje strukturirani no što su zapleti tradicijskih pjevača, nego isto tako dramatičniji i ponekad tragični. Upravni govor postao je dominantan u njegovim epovima.

U pjesama bošnjačkih tradicijskih pjevača-priča postotak upravnog govora iznosi između 40-60%, a u pjesmama najboljih među njima dostiže otprilike 65%. Međutim, u Međedovićevim pjesmama cjelokupni postotak upravnog govora iznosi oko 75% i ponekad se rasteže u 100% tokom više stotina stihova, kada lik čini digresiju ili daje svoj detaljni izvještaj, kao što to čini i Odisej u Homerovoj *Odiseji*. U svojim najduljim pjesmama Međedović koristi upravni govor u postotku koji je otprilike ekvivalentan postotku upravnog govora u Homerovim epovima. I Platon u svojoj *Državi* i Aristotel u *Poetici* sagledali su pretežnost «mimetičnog» upravnog govora u Homera (pjesnik "govori kroz usta" svojih likova), kao *differentia specifica* Homera u odnosu na "manje mimetičnu" naraciju u drugim epskim pjesmama.

4. Međedović, kao i Homer, koristi u strukturiranju svojih pjesama flashback tehniku, epizodičnost, retardaciju, digresiju, duplikaciju, paralelizam, duge opise i kataloge, teihoskopiju i ekfrazu, kao i anticipaciju budućih događaja i elaborirani rasplet (dovršetak zapleta). Međedović i Homer racionaliziraju naslijedene zaplete i tvore izvanredne "romane" u stihu.

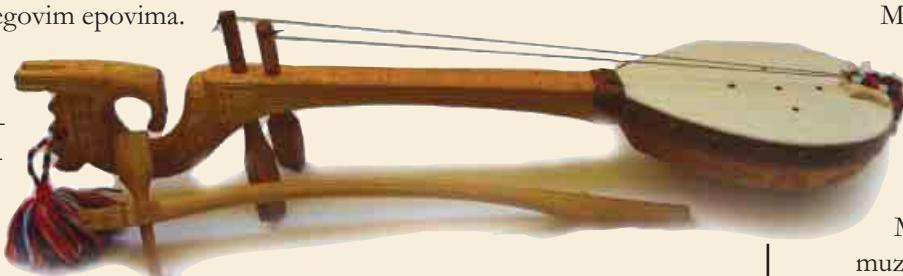
Homer je bio Cervantes stare Grčke. Cervantes je ismijavao popularne herojske i pastoralne novele. Tim postupkom on je stvorio moderni roman. Unutar svoga monumentalnog Epa, Homer je kreirao novi *Weltanschauung*. On je razgolitio nedostatke tradicijskog herojskog gledanja na svijet i njegovog poimanja časti i slave, kakvi su bili izraženi u tradicijskim epskim pjesmama, i time je utro put tragediji. Na sličan način, u svom paradigmatski post-tradicijskom epu *Smrt Ličkog Mustajbega*, Međedović opisuje nepravedno postupanje sa ženama u

jući njegovog autora i sadržaj; Odisej, koji se u *Odiseji* referira na *Ilijadu* i na posljedice *Razorenja Troje*; Međedovićevi junaci, koji čine to isto u drugome dijelu spomenutog monumentalnog epa. Neki od glavnih likova iz prvoga dijela u svim navedenim djelima igraju značajne uloge u drugome, komplementarnom dijelu. Glavni junaci su obuzeti u svim ovim djelima, i umjetnici opisuju njihovu strastvenu zaluđenost.

5. Post-tradicijski pjevači razvijaju svoju osebujnu tehniku "tvorbe u izvedbi" (creation-in-performance), koja se duboko razlikuje od tipične usmene tradicijske tehnike. Možemo samo nagađati je li to bio slučaj sa Homerom, ali to je vjerojatno. Hteli bismo time reći da pjevač nu-no nasljeđuje načine i okolnosti uobičajenih izvedbi. Ukoliko njegova tvorba u izvedbi zahtijeva više vremena, jer je njegova priča dulja, njegova tehnika izvedbe mora se razlikovati od uobičajjene.

Međedović je razvio svoju vlastitu *recitacijsku tehniku*, ili ponajviše *deklamaciju*, umjesto da pjeva. Dajemo sugestiju da je Homer koristio sličnu tehniku.

Međedović je transformirao muziku, ritam i melodiju tradicijskog pjevanog stiha u recitirani stih. Kroz njegovu tehniku deklamacije, ta muzika, ritam i melodija nastanili su se u njegove velikom brzinom izgovorene stihove. To se jasno vidi u zabilježenoj transkripciji stihova tradicijskih i post-tradicijskih pjevača. Dok se ispjevani stihovi čine čitatelju "manje pjesnički uspjeli", kada nisu praćeni muzikom i kada se sagledavaju izvan konteksta izvedbe, to nije slučaj sa deklamiranim stihom, koji zadobiva "više književne" i pjesničke vrijednosti. Svi koji su imali sreću da budu svjedoci ova načina izvedbe, složit će se sa mnom da je izvedba dobrog tradicijskog pjevača-priča daleko zanimljivija za gledanje i da daje utisak daleko veće autentičnosti negoli izvedba post-tradicijskog pjevača. Izvedba post-tradicijskog pjevača zanimljivija je za slušanje i čitanje jer posjeduje mnogo bogatiju i finiju dikciju.

herojskom društvu, te oslikava svoj glavni lik, jednog od najslavljenijih junaka bošnjačke tradicijske epike, kao nemoralnog prestupnika. Tragično je, tvrdi Međedović, da je taj i takav junak "lik nas samih i naše ogledalo". Hibrističnost glavnog bošnjačkog junaka uzrok je porazu bošnjačke vojske, a njen zapovjednik, koji je nekad bio "najbolji među Bošnjacima", prije nego što je postao izluđen ljubavlju i strastvenom seksualnom požudom, pravedno gubi svoju glavu u herojskom dvoboju s kršćanskim junakom. Međedović je zaplet strukturirao, kao u starogrčkoj tragediji, na postepenom "ispunjenu proročanstva" i "pravedenom kažnjavanju hibrističnog junaka".

Daljnju podršku mom stavu daju sami likovi: Don Quijote, koji se referira na prvu knjigu svojih pustolovina u drugome dijelu romana, kritizira-

A. B. Lord je u svom već citiranom tekstu "Avdo Međedović" akuratno opisao Međedovićevu izvedbu: "Njegovo pjevanje bježalo je ispred njegovih prstiju na instrumentu; misli i riječi žurile su k iskazivanju u njegovom duhu, i često se dešavalo da bi on samo polako vukao gudalo nazad i naprijed preko struna, dok je izljevao munjevitom brzinom svoju priču kao da se radi o prozi, ali je to bio stih. On nije bio muzičar, nego pjesnik i pjevač-priča."

Lord je, uistinu, opisao tehniku post-tradicijanskog pjesnika. Tradicijski pjevač-priča podsjeća na reproduktivnog muzičara, a ne na pjesnika.

U staroj bosanskoj tradiciji najveći broj pjevača mogao je dovršiti pjevanje individualne pjesme tokom jedne noći. Međutim, najbolji pjevači, poput

dovićevog regiji običavali tvoriti prosječno 12-17 stihova u minuti, a Međedović prosječno 20-25 stihova.

Avdo Međedović (1875-1955), svjetski post-tradicijanski guslar

U odnosu na bošnjačku tradiciju, Međedovićeva izvedba individualne epske pjesme trajala je daleko dulje nego izvedba drugih pjevača. Štaviše, on je u jednakom vremenskom razdoblju tvorio gotovo dvostruko više stihova nego drugi pjevači.

Međedovića, "ostavili" bi svoju pjesmu nedovršenu nakon pjevanja tokom cjelokupne noći, te bi dovršili svoju tvorbu slijedeće noći. Štaviše, Međedović je u nekim svojim pjesmama preuredio događaje u dva korespondentna dijela, a u jednom je slučaju "izumio" razdvajanje jedinstvene tradicijske pjesme u dvije pjesme! (Suvremenici naratolozi nalaze u Homerovim epovima trodjelnost, a dvodjelnost i trodjelnost zapleta itekako su očigledni i unutar nekih individualnih starogrčkih tragedija.)

6. U odnosu na bošnjačku tradiciju, Međedovićeva izvedba individualne epske pjesme trajala je daleko dulje nego izvedba drugih pjevača. Štaviše, on je u jednakom vremenskom razdoblju tvorio gotovo dvostruko više stihova nego drugi pjevači. Drugi su pjevači običavali koristiti duge i brojne stanke, i pjevali su daleko polaganije. Brzina tvorbe stihova varira od pjevača do pjevača, ali se može sa sigurnošću tvrditi da su tradicijski pjevači u Međe-

đovićevu regiji običavali tvoriti prosječno 12-17 stihova u minuti, a Međedović prosječno 20-25 stihova.

7. Promjene u okolnostima izvedbe ključne su za razvoj post-tradicijanskih pjesnika, koji su profesionalci ili poluprofessionalci. Sa sigurnošću znamo da se nova moda javnog pjevanja u kahvanama tokom trideset noći Ramazana uvela u Međedovićevu regiju početkom XX stoljeća. Pjevač je mogao zaraditi sasvim znatnu svotu novca ako je bio dovoljno sposoban da ga uposli vlasnik kahvane i ako je mogao zabavljati goste iz noći u noć tokom čitavog mjeseca.

Kada je Parry sreo Međedovića tokom tridesetih godina XX stoljeća, on je bio polu-profesionalni pjevač već najmanje pet godina, a sama "tradicija" pjevanja u kahvanama bila je relativno nova. Sasvim je moguće da je on tokom mjesec dana Ramazana tvorio 90.000-130.000 stihova ili, otprilike, oko 4.000 stihova svake noći! Može se slobodno tvrditi da je on pjevao gotovo svakoga dana i tokom drugih mjeseci u godini. Njegova je pjevačka karijera trajala preko šezdeset godina.

8. Ne znamo u kojim je okolnostima Homer mogao izvoditi svoje duge priče. Moguće je da ih Homer nikada nije izvodio u njihovoj cjelokupnosti i u obliku i duljini u kojima ih mi poznamo. Pretpostavka da su panhelenski festivali pružili takvu priliku, po prvi put mogla bi biti tačna. Nama se čini razumnom pretpostavka da su *Ilijadu* moglo izvesti u tri dana, a *Odiseju* u samo dva dana. Međutim, brzina izvedbe teksta *Odiseje* mogla je biti polakša, a brzina izvedbe *Ilijade* mnogo ubrzanija. Analogija sa Međedovićevom i Kurtagićevom vrtoglavo brzom izvedbom opisa borbi i dvoboja, i njihovom tvorbom kataloga i herojskih utrki, pokazuje da su se takvi dijelovi Homerovih epova mogli izvoditi upravo nevjerojatnom brzinom (ponekad oko 25 do 30 desetaraca u minuti, kao u Međedovićevu izvedbi).

9. Post-tradicijanski pjevači uvode nove teme, nove motive i novu dikciju u svoje pjesme, koje nisu naučili niti ikada čuli od drugih pjevača, nego "iznašli iz moje glave..., iz moga srca..., iz moga droba" (Međedovićeve izjave). Također se čini da je to slučaj i sa Homerom (u većoj mjeri u njegovoj *Odiseji*, negoli u *Ilijadi*).

U bošnjačkoj tradiciji postoji posebni fenomen unošenja u epsku pjesmu priče, koja je dotad služila kao "komentar epskoj pjesmi". Naime, zaplet nekih epskih pjesama sadržavao je ne samo "epski sadržaj", koji je ispejevavan u izvedbi, nego i neke dijelove koji nisu pjevani. Nakon pjevanja takvih epskih pjesama pjevači su

običavali nadodati, kao priču, svoje "komentare" pjesme (*pričanje*), te nastavak i pozadinu zapleta (*tumačenje*). Kada sam o tom fenomenu upitao mog pjevača Murata Kurtagića, na primjeru jedne pjesme kojoj je nužno trebao pjevačev komentar u obliku pričanja priče, on mi je odgovorio: "To se tumači, ali ja mogu to da ispjевam. Mogu da sklopim u stihove" (razgovor snimljen u Zagrebu 8. septembra 1989. godine). Snimio sam ovu pjesmu ("Đerđelez Alija i Vuk Jačanik"), i "komentar", ispjivan u odličnim stihovima, doista je postao integralni dio epske pjesme. Po našem mišljenju, ovaj primjer objašnjava kako su se sadržaji tradicijskih priča, prvočno odvojeni od epskih pjesama, unijeli u epske pjesme. Čini nam se da je Homer koristio sličnu tehniku, posebno u *Odiseji*. Opisivanje herojevih putovanja moglo je pripadati području pričanja priča (a neki dijelovi *Argonautima*), a Homer ga je unio u svoj ep jednostavno tako što ga je ispričao u heksametru i u obliku digresije "herojevog izvještaja". Čor-Huso, Avdo Međedović, Murat Kurtagić i drugi veliki bošnjački epski pjevači bili su i izvanredni pričatelji priča.

Međedovićeva dikcija je mnogo bogatija i poetičnija u usporedbi s dikcijom tradicijskih pjevača. On isto tako oživljava već istrošene "okoštale" tradicijske teme, koje se uglavnom pojavljuju u gotovo istovjetnom obliku, "riječ-za-riječ" fiksiranom, u pjesmama tradicijskih pjevača (naprimjer: u opisima borbi i dvoboja). Čini se da je isto to činio i Homer, posebno u *Ilijadi* (ovo "oživljavanje" često je uzrok što neke važne tradicijske teme gube svoje duboko tradicijsko značenje u post-tradicijskim pjesmama).

Međedović je namjerno i inovativno koristio tradicijska pjesnička sredstva (kao što su tematska duplikacija i paralelizam, retardacija, digresija, repeticija), tradicijsku dikciju i tradicijske teme na neočekivanim mjestima unutar svojih zapleta, gdje ta sredstva, dikcija i teme ne pripadaju unutar tradicije. Na taj način on im je pridao novo značenje, doista iznenadno i ne-tradicijsko. Nama se čini da je Homer iznimno vješto koristio analognu post-

tradiciju tehniku. Sirene koriste stihove iz *Ilijade* da k sebi namame Odiseja, stihove koji se pojavljuju u *Ilijadi* u

U bošnjačkoj epskoj tradiciji zvuk gusalja je uz petrolejku lambu odjekivao do zore

10. Međedović pristupa svojoj tradiciji s ironijom. Ponekad, nasuprot usmenim tradicijskim pjevačima, on ismijava svoju tradiciju. On se često ne slaže s konzervativnim tradicijski uspostavljenim smislom i daje do znanja da ne prihvata njegovu površnost. Vjerujemo da je to sama bit Homerovog nenačina odnosa spram naivnosti njegove tradicije. I Međedović i Homer izbjegavaju opise čudesa i nadnaravnog. Oni oboje ismijavaju neke esencijalne, pa čak i svete tradicijske motive i teme (naprimjer: Homer u temi: "Teomahije" i u svojoj obradi motiva: "Smrt dvojnika", a Međedović u obradi teme: "Brat koji se sprema da ubije vlastitog brata" i motiva: "Odsutnost svetoga heroja").

Međedovićeva dikcija je mnogo bogatija i poetičnija u usporedbi s dikcijom tradicijskih pjevača. On isto tako oživljava već istrošene "okoštale" tradicijske teme, koje se uglavnom pojavljuju u gotovo istovjetnom obliku, "riječ-za-riječ" fiksiranom, u pjesmama tradicijskih pjevača (naprimjer: u opisima borbi i dvoboja). Čini se da je isto to činio i Homer, posebno u Ilijadi (ovo "oživljavanje" često je uzrok što neke važne tradicijske teme gube svoje duboko tradicijsko značenje u post-tradicijskim pjesmama).

različitom kontekstu, što je primijetio Robert Fitzgerald. Odisej susreće svoju majku, već umrlu, u podzemnom svijetu, premda, unutar tradicije herojeva majka umire kad prepozna svog sina, koji se vratio iz svijeta mrtvih. Stoga, "herojev susret s majkom" jest tradicijska tema, ali je kontekst u kom se ta tema koristi u Homera ne-tradicijski i izvrnut (inverted). Heroj često govori svome konju, i to je tradicijska tema kako kod starih Grka, tako i u bošnjačkoj epici, ali kada konj progovara Ahileju, to je nešto ne-tradicijsko i preokrenuto (reversed). Tetida ritualnom žalopojkom oplakuje Patroklovo mrtvo tijelo, premda je tradicijski Ahilejeva majka žalopojkom oplakivala mrtvo tijelo svoga sina (u Etiopiji).

11. I Međedović i Homer karakteriziraju svoje likove slijedeći tradicijske načine njihovog opisivanja, ali tako da to čine na ekstremni način, to jest pretjerujući. Oni koriste post-tradicijsku tehniku pretjerane karakterizacije (over-characterization) i time tvore jedinstvene i žive likove, čije se tradicijske vrline ponekad prevrću u njihove mane (naprimjer: "prekomjerno-grnjevni" Ahilej, "suvišegovorljivi" Nestor i "pre-sumnjičava" Penelopa). No, njihova je talentiranost i humanost tolika da poneki likovi čak govore "svojim jezikom" (Adam Parry) i djeluju slijedeći svoj karakter. Likovi ponekad razvijaju svoju osobnost tokom epa. Razvijena karakterizacija, a posebno realistična karakterizacija, jesu post-tradicijski fenomen.

U skladu s "pretjeranom karakterizacijom", Homer i Međedović također, ekstremno napuhavaju i do krajnje mjere uzveličavaju događaje (overdoing) unutar tradicijski naslijedenih zapleta. Dok to čine, oni slobodno apsorbiraju mnoge druge individualne pjesme, ili neke od njihovih tema, u hibridnu pjesmu koju tvore, i time umanjuju različitost između tradicijskih pjesama.

U Međedovića, glavni junak Smailagić Mehо postao je *alajbeg*, zapovjednik bosanske vojske, premdа je unutar bošnjačke tradicije Mehо bio samo *buljukbaša*, odnosno vođа stotinu bošnjačkih ratnika. Mladi Mehо u njegovoj tvorbi zadobiva atributе koji

Guslar u tradicionalnoj nošnji

I Međedović i Homer karakteriziraju svoje likove slijedeći tradicijske načine njihovog opisivanja, ali tako da to čine na ekstremni način, to jest pretjerujući. Oni koriste post-tradicijsku tehniku pretjerane karakterizacije (over-characterization), i time tvore jedinstvene i žive likove, čije se tradicijske vrline ponekad prevrću u njihove mane (naprimjer: "prekomjerno-gnjevni" Ahilej, "suviše-govorljivi" Nestor i "pre-sumnjičava" Penelopa).

se tradicijski pridaju samo svetim herojima. Međedović slobodno pridružuje vojski sve junake "koji su živjeli u to doba", ali mnogi među njima u tiskanom izvoru, iz kog je Međedović naučio svoj ep, nisu sudjelovali u tom ratu.³⁸ Premdа nije lako ovo pretjerivanje dokazati na primjeru *Ilijade i Odiseje*, nama se to čini vrlo moguće.³⁹ *Ilijada i Odiseja* zadobile su u Homerovoj obradi "kozmičke" proporcije. Unutar bošnjačke tradicije, muž koji se vraća najčešće ubija jednog prosca, koji je došao u njegov dvor sa svatovima, ili se "miri" s njim. Poznata tema, preko stotinu prosaca "najljepše žene" (to jest Helene) jest tradicijska, i ona se pojavljuje i u bošnjačkoj tradiciji, ali ona je pripadala *Kipriji* a ne tradicijskom obliku *Odiseje*. Uz to, nama se ne čini tradicijskim ubijanje svih prosaca, uključujući i sve nevjerne sluge.

12. Post-tradicijski pjevači usavršili su svoju tehniku epske tvorbe i svoju diktiju daleko iznad sposobnosti tradicijskih pjevača-priča. Oni su bili u punoj mjeri toga svjesni, sve do hibričnog gospodarenja nad samom tradicijom. Oni su osjećali da samo dobar pjevač može tvoriti dobar ep, a da slab pjevač stvara lošu epsku pjesmu, čak i iz najbolje epske pjesme koju je naučio od najboljeg pjevača. Premdа se ovo nama može činiti sasvim jasno, takav stav suprotstavlja se konzervativnoj logici tradicije, jer je uspostavio pjevača iznad priča. Priča post-tradicijskog pjevača nije tradicijska, nego hibrid tradicije i inovacije; ovo rezultira činjenicom da takav pjevač ne može biti tradicijski. To je razlog zašto su bošnjački tradicijski pjevači osjećali neprijateljstvo spram Međedovića.

13. Nabrojene činjenice, kao i mnoge druge, doprinijele su našem zaključku da je jedan jedinstveni, sjajni, post-tradicijski

pjevač skladao svoje epove *Ilijadu i Odiseju*. Stoga, Homer nije bio tradicijski usmeni pjevač-priča, niti su njegovi epovi tradicijski, kao što se naširoko prihvata u suvremenoj znanosti. Usporedba bošnjačke usmene tradicije s Međedovićem i sa Homerom te analogija Međedovića i Homera ukazuju na nemogućnost da je Homer bio tradicijski usmeni pjevač.

Svjesni smo da se ovoj našoj tezi suprostavlja oprečni pogled, naime sagledavanje Homera *kao dijela tradicije*. Prema Gregory Nagyu, Homerova je umjetnost tradicijska i u svojoj diktiji i u svojim temama; staviše, Homerovo mišljenje regulira tradicija, i on nema intenciju da iskaže ista ne-tradicijsko. Ali ovaj stav, koji Nagy najčvršće brani, ne može se primjeniti ni na Međedovića ni na neke druge bošnjačke pjevače, niti se može primijeniti na Homera, kao što smo pokazali.

14. Ova razmatranja zahtijevaju pitanje o Homerovom odnosu spram njegove tradicije, i navode nas na promišljanje izvora njegovih tekstova. Post-tradicijski pjevači pojavili su se unutar bošnjačke tradicije u krizno doba, kada tiskane usmene epske pjesme prodiru u njihovu zajednicu. Značajno je da se post-tradicijski pjevači pojavljuju onda kad se pjesme drugih pjevača skupljaju, zapisuju, nepravilno editiraju i tiskaju, te tako postaju njima pristupačne u pisanim oblicima. U skladu s tim, nije pismenost ono što je uništilo tradiciju (ona je živjela stoljećima među pjevačima, pismenim kao i nepismenim, u mnogim zajednicama koje su poznavale pismo, a živi i danas u Crnoj Gori), nego ne-tradicijsko učenje pjesama iz pisanih izvora.

Čini se da su Homerovi tekstovi nastali u dosta sličnim okolnostima. Njihova hibridna priroda i nevjerljivna izvanrednost čini se da su ugasili, ili radije transformirali starogrčku tradiciju usmenog epskog pjevanja u tolikoj mjeri da Platon i Aristotel nisu imali pojma o Homerovim korjenima u tradicijskom usmenom epskom pjevanju. Aristotel nije mogao doći do zamisli da su Homerovi stihovi, koje su recitirali izvođači-glumci u njegovom dobu, bili izvorno pjevani uz instrumentalnu pratnju.

(nastavit će se)

Prof. dr. Hasnija Muratagić-Tuna

O nekim stilskim osobenostima LEGENDE O ALI-PAŠI Envera Čolakovića (II)

Enver Čolaković

Unatoč svim manjkavostima, Čolaković pruža čitaocu zadovoljstvo, radost, oduševljenje. U romanu se sve preobražava za račun humanog. Legendu o Ali-paši treba često citati - ne bi li na svijetu bilo više poštenih Alija.

Krnji perfekat (ili kraći, skraćeni, perfekat bez pomognućnih glagola) ima izražen stilistički potencijal. Njegove stilističke mogućnosti su vrlo velike. Ovaj glagolski oblik ima tri osnovna semantička elementa: relativnost, rezultativnost i ekspresivnost.¹ Njegova stilematičnost nastaje uslijed toga što se radnja iznosi više u statičnom nego u dinamičnom aspektu, čime se skreće i zaustavlja pažnja na vršenju ili izvršenju radnje, ali ne i preteritalnosti.² Prošla radnja se prikazuje u njenom rezultatu, statično, kao slika stvorena ranijom radnjom, kao odslikavanje gotovih prizora. U konstrukcijama s krnjim perfektom osjeća se nepovezanost s ranijim kazivanjem, pričanje se zaustavlja i na određeni sadržaj stavlja akcenat, glagolska radnja se naglašava:

"Negdje u Turskoj bio hadžija koji je svoj imetak zaradio kao mljekar. Imao je, vele, desetak krava, ali je ipak miješao mljeko s vodom. Bio mu drag haram, bila mu draga haram para." – "Tog proljeća umro stari fra Grgo, a fra Petar i fra Anto odlučili da ne prolaze više zorom u šeher."

V. Tošović tvrdi da imperativ nema veliku frekvenciju u književnoumjetničkom stilu. Međutim, kako je *Legenda o Ali-paši* roman koji ima pretežno dijaloski karakter, imperativ je često prisutan. Priroda teksta ustvari i uvjetuje upotrebu imperativa u umjetničkim djelima - poput ovog romana. Čolaković imperativ upotrebljava u pripovijedanju (pripovje-

dački / narativni imperativ). Njime se postiže živost kazivanja i događaj se slikovitije opisuje. U ovom romanu posebno su interesantni imperativi u kojima se potencira trajanje radnje:

"Voli je, sinko! Voli je! Misli na nju! I placi u potaji za njom! I kada dođe ljeto opet se izvali na ledinu i sanjaj o njoj budan. I sanjaj nju onaku kakvu je zamišljaš! I voli je i tepaj joj! Tepaj joj gledajući u sunce! (...)" - "I budi sretan, digni glavu, smij se, jer su te tvoj bol i neispunjena čežnja uzdigli do blizine evlijaluka, pa ako Bog da..."

E. Čolaković se veoma često služi i slikovitim izražajnim sredstvima.

Slikovita sredstva (tropi) i izražajna sredstva (figure), ili jednostavno figure, ostvaruju se primjenom različitih postupaka, te nastaju figure kvaliteta, kvantiteta i kontinuiteta. Prve su tropi, odnosno figure kvaliteta, druge - figure kvantiteta, odnosno oduzimanja i dodavanja, a treće - figure kontinuiteta, tj. one koje su zasnovane na promjeni redoslijeda i na premještanju. Njima se postiže svježina, uvjerljivost, živost, izražajnost ili ekspresivnost. Svi ovi efekti svode se na djelovanje, na perlukciju.

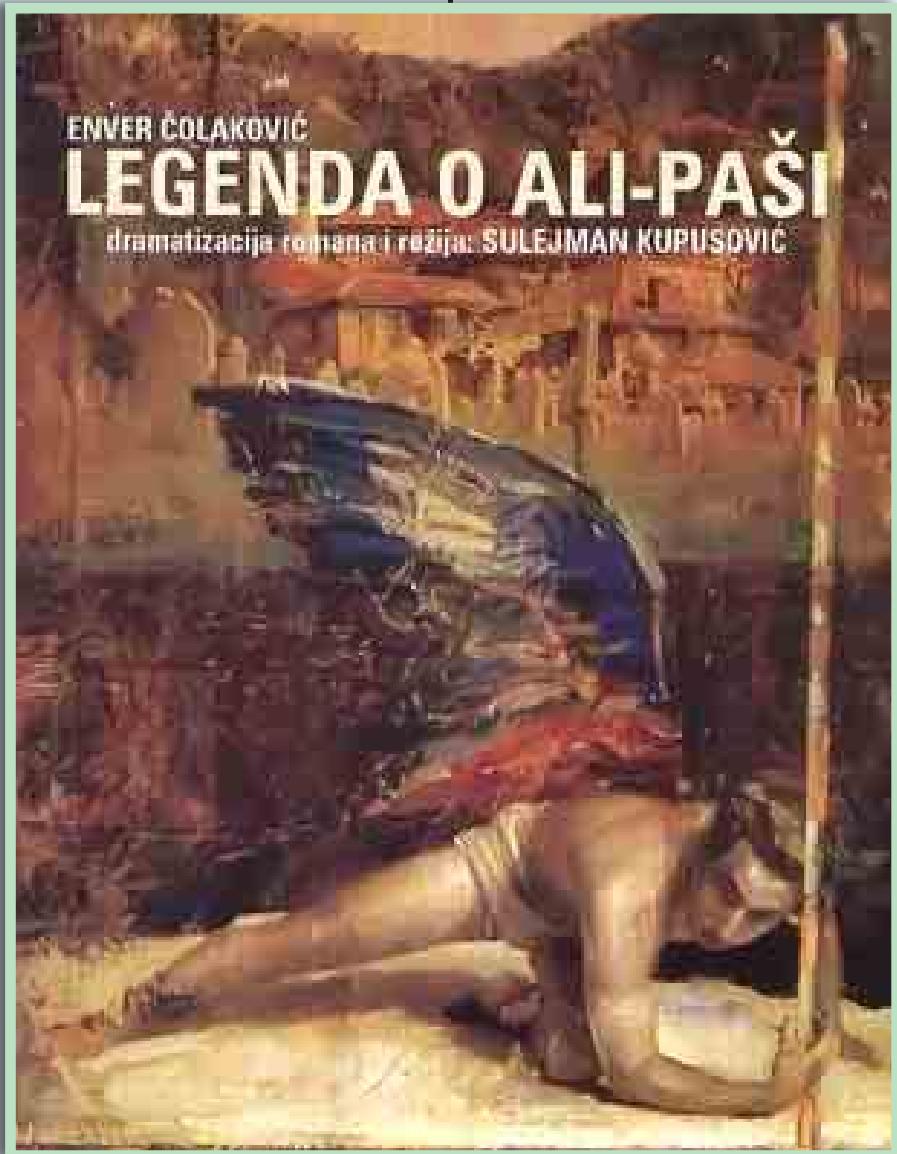
U *Legendi o Ali-paši*, bar na prvi pogled (prvim čitanjem), uspostavljena je ravnoteža između redundancije i ekonomije, odnosno između proširivanja i skraćivanja književnog teksta. Naime, u romanu ima dosta ponavljanja, ali i dosta sažimanja i izostavljanja. Reći ćemo najprije nešto o redundanciji.

U romanu ima i pozitivne i negativne redundancije. Negativna je nastala raznoraznim nepotrebnim, nesvjesnim i neestetskim ponavljanjem istih riječi, izraza, konstrukcija. Takvim smatramo ponavljanja tipa *on, Ali-paša*. Ali, u cilju potenciranja semantičke informacije i radi jačanja pouzdanosti komunikacijskog procesa, Čolaković svjesno ponavlja određene sadržaje gdje dolazi do pozitivne redundancije.

Enver Čolaković u *Legendi o Ali-paši* najčešće se služi figurama ponavljanja. Posebno je interesantno tzv. epsko ponavljanje (ponavljanje jednog te istog opisa). Tako se u romanu san glavnog lika ponavlja više puta.

Interesantni su i drugi oblici ponavljanja. Čolaković vrlo često ponavlja istu jezičku jedinicu na početku više rečenica jednog odlomka (anafora). Takvim ponavljanjem potencira značenje ponovljenej edinice:

"Šta čini čovjeka sretnim i zadovoljnim - mislio je, dok je dorat pod njim rzao - šta mu daje životu milinu i smisao? *Vjera....* Čvrsto uvjerenje da je život prolazan, da je na zemlji samo 'musafir za nekoliko godina'. *Vjera*, koja mu na svako pitanje daje odgovor: Bog sve određuje. I pokret zvijezda i broj plodonosnih jajašaca u žabokrečini. *Vjera*, koja ga uči da će svako zlo biti kažnjeno, a da nikoga bez grijeha nema, koja uči da će svako dobro biti nagrađeno, ali tek na onom svijetu. *Vjera*, koja govori: Kaj se, ako osjećaš grijeh kako te mori, kaj se i bit ćeš spašen (...) *Vjera*, u kojoj je sve veličanstveno i nedokučivo ... Ne, zaključio je Alija, *vjera* ne daje životu milinu i smisao, *vjera* ne čini čovjeka sretnijim za ovaj život! Ona mu daje nadu, ona ga drži udaljena od grijeha i zla, ali ona nije svrha života, nego je, naprotiv, život svrha vjeri. Jer bez života nema *vjere*. Mrtvo čeljade ne vjeruje. *Vjera* samo zauzdava prekomjernu slast, a sladi pretešku gorčinu."

Ne, zaključio je Alija, vjera ne daje životu milinu i smisao, vjera ne čini čovjeka sretnijim za ovaj život! Ona mu daje nadu, ona ga drži udaljena od grijeha i zla, ali ona nije svrha života, nego je, naprotiv, život svrha vjeri. Jer bez života nema vjere. Mrtvo čeljade ne vjeruje. Vjera samo zauzdava prekomjernu slast, a sladi pretešku gorčinu.

Anafora može dolaziti i u formi ponavljanja sa diskontinuitetom koju pravi neka zavisna ili umetnuta rečenica.

Čolaković često upotrebljava jednake sintaksičke konstrukcije zasnovane na simetriji, paralelizmu jezičkih jedinica, iako se paralelizam više upotrebljava u poeziji:

"*Hvala ti, Bože, što si stvorio nebo i njegovu beskrajnu modrinu, jer samo*

pod tim i takvim nebom može hodati ljerota kao što je njezina. Nvala ti, Bože, što si stvorio sunce, jer samo zrake tako velikog i tako sjajnog sunca tog šarati sjenčice na njezinu krasnom licu. Hvala ti, Bože, što si stvorio ružu, jer je samo tako mirisna i nježna ruža dosta dosta da kiti njezinu kosu. Hvala ti, Bože, što si stvorio noć i mjesecinu, povjetarac i slavu, jer samo oni mi, Bože, pomognuće da se približim njezinu srcu!"

Pokatkad tvori i prsten, odnosno istu riječ ponavlja na početku i na kraju sintaksičke cjeline: "Tko bi starca pazio? Ja! Tko bi se za njega brinuo? Ja. Tko bi mu hećime dovodio? Ja. Tko, na kraju krajeva, zna za njegovo skrovište blaga? Ja, i opet ja, i samo ja." - "Sve bi ja za nju bio kadar učiniti, babo, sve..."

Ponekad istu riječ stavlja na kraj prve sintaksičke cjeline i na početak druge. Na taj način obrazuje anadiplozu ili kompozicioni spoj:

"Zar nije bio Alija sretan? Sretan sa svojim užetom, sirotinjom i bezbrižnošću, s čvrstom vjerom i svojim suncem." - "Voljela ga, kao

nepotrebnih ponavljanja, jer kao dobar pisac zna da su nepotrebna ponavljanja jedna od najizražajnijih antiestetskih pojava. On ih neutralizira, eliminira, prije svega sinonimima. U romanu se pojavljuju sve moguće vrste sinonima, najčešće neutralni, ali i oni stilski obojeni. Stilski obojeni sinonimi pripadaju aktivnom, a još i češće pasivnom sloju. Najviše je arhaizama i historizama.

Smatra se da je "izbor koji pjesnik izvrši uspješan ... u onoj mjeri u kojoj izabrani izraz ne dopušta nikakvu zamjenu".³ Čolaković se leksičkim sinonimima služi da izbjegne suvišna ponavljanja:

"Govore da je Manda onda bila

Ovaj pisac vrlo lijepo nijansira lekseme: *vatra, oganj, jangija*, onda kada opisuje kako je planuo *požar* u čaršiji, kako je izgorio Mehagin dućan i dućančić fukare hadži-Idriza. Ali-hodža i Mehaga zaboravili su na razgrnuti žar, to je izazvalo *požar*, kaže pisac, a onda slijedi: *vatra* je nesmotreno harala. Kada su žutocrveni plameni jezici dostigli visinu munare baščarskih džamije, kada je crni dim zagrljio crnilo noćnog neba, pokušali su ugasiiti *oganj*. Sasvim naknadno pisac ubacuje poslovice o vatri koje šapuću okupljeni ljudi: "*Jangija najluči kadja; Jangija šejtanska kandžija*". Ponovo se Čolaković vraća *vatri*, pa *plamenu*. Na kraju, dok *vatra* bjesni, osamdesetogodišnji hadži-Idriz, koji je pedesetak godina kuckao u ibrike i topio kalaj, stekao tek toliko da ode na hadž i kupi kućicu, šapuće: "Eh tako, nek ono samo goril... *Jangija...* šejtanska kandžija!... I *jangiju* bog daje!... Šta hadži-Idriz pošteno zaradi, s halalom steće, neće izgorjeti!"

Čolaković dalje opisuje čaršinlige koji govore o vatri neutralno, a kad god uključi hadži-Idriza, onda upotrebljava riječ *jangija*: "*Jangija* čisti mal. Ona ga, znate, braćo, opere od pohlepe, kojom je stjecan, ima ljudi, pa pravo zećata ne dijele, vele, puno je od četeres groša jedan, a *jangija* im onda uzme sve, *jangija* je i mjerilo sabura."

U daljem tekstu pisac nastavlja neutralno: "Do pred samu zoru *vatra* je buktala (...) i krov hadži-Idrizova dućana zahvati *vatra*", pa da se ne bi ponavlja, Čolaković nijansira: "Mehaga bakal za *požar* nije čuo sve do osvita."

Uključivši Mehagu u radnju, mnogo mlađeg od hadži-Idriza, dolazi do promjene, mal i obraz mlađeg dućandžije spaljuju dvije *vatre*. Dakle, napravljena je diferencijacija u govoru: starijeg hadži-Idriza, koji upotrebljava, kao i svi stariji, uobičajeniju tursku riječ, i mlađeg Mehage, koji upotrebljava riječ na svom jeziku.

što tica voli proljeće. A on? ... On mi je lagao! On me je trebao samo za zabavu, za lijek."

Raznorazna ponavljanja predstavljaju važno sredstvo emocionalnog djelovanja na recipijenta, to su sredstva ekspresivnosti i izražajnosti. Negativna redundancija u romanu je minimalna, a pozitivna maksimalna.

Da bi naglasio važnost nekog strukturnog elementa, Čolaković objašnjava izraz radi isticanja značaja pojma, primjenjuje amplifikaciju:

"Alaga odlazi u Stambol. Odlazi da odnese blago. Odlazi preko svijeta, odlazi u novi, veliki svijet veselja i pomame, harema i vezira... Odlazi u drugi petak."

Čolaković gotovo da nema

lijepa djevojka i jedra kao nabujala i sokovima prepunjena breskva, da je voljela mladog Turčina Enesa, vojnika iz vezirove straže. *Govore* po Travniku o toj ljubavi, pogotovo za vrijeme dugih zimskih sijela. *Govore* i muslimani i kršćani. Pričaju tiho i pobožno."

Bogati Hasan-dedo živi u *sobici*, a samo stranicu niže Čolaković - piše: "Oblaci prašine dizali su se po toj *odajici* bez uličnih prozora."

Čolaković će ponekad upotrijebiti sinonim da bi nešto preciznije odredio ili naknadno objasnio. Tako je Manda znala za Konstantinopolj, današnji *Stambol*, a vidjela je *djevicu, blaženu gospu, hazreti Mejremu*.

Nekada se sinonimima izražava različit intenzitet. Tako se Mara tuži na spahiju koji je htio na obraz udariti, pa veli: "Sram ga i stid bilo. Enes je Mandu htio povesti sa sobom u mrak u noć u grijeh. Tri nevaljalca (...) tri razbojnika (ulivali su strah)."

Pomoću sinonimije Čolaković se izražava na raznovrsne načine. On samo s razlogom ponavlja određene riječi, oblike i konstrukcije. Nema jednoličnog kazivanja. Maksimalno se koristi leksičkim blagom našega jezika. Služi se sinonimizacijom kao osnovnim sredstvom za stvaranje raznovrsnosti. Ponekada su tu i sinonimi koji pripadaju različitim vrstama riječi.

Očito je Čolaković vodio računa o raznolikostima. To se može vidjeti na brojnim primjerima distantne sinonimije, kao pri upotrebi riječi: *ugao, kut, čošak; tavanica, strop* itd. Služi se i akumulativnom sinonimijom, često nagomilava riječi istog ili sličnog značenja. Nalazimo i primjere gradacione sinonimije; najčešće niže riječi kojima pojačava intenzitet: "Kadija ga je čak i uvrijedio u dno duše kada mu je kazao u njegovoј vlastitoj magazi da je nepošten, da je *lopo*, *varalica*, *crna duša, haramija i pogonac*."

Radi se o koreferencijalnim riječima, tj. onim koje pripadaju različitim vrstama riječi. U stvaranju estetskih vrijednosti važnu ulogu imaju sintagmatski antonimijski odnosi koje nalazimo u romanu: "Grozan, bolestan, nенараван krik, smjesa *smijeha* i *plača, ljudskog i životinjskog*, razliježe se podzemljem..." - "Već je mrak spustio svoj *crni* plašt na *bijelu* u snijeg zaognutu zemlju." - "Ismete, ti si moj muž. Pitam te: što si me dovodio u ovu kuću? Što si mi obećavao *cvijeće i slasti*, a dao *snijeg, zimu i led...*" - "Eto, lijepa crvena jabuka, ali unutra, u srcu, u džigerici-truhlo."

Radi izražajnijeg kazivanja pisac

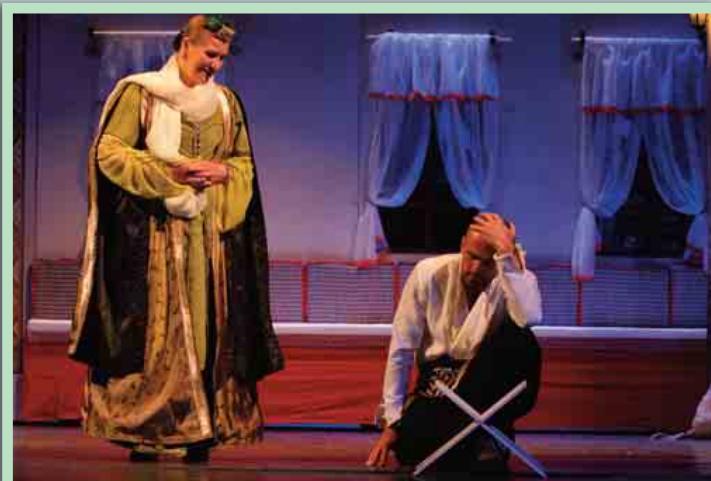
stavlja riječi suprotnog značenja na bliskom rastojanju, a, kao što vidimo, kontrast ostvaruje i kontekstualnim antonimima (rijecima koje samo u datom kontekstu obrazuju antonimijski par). Inače, mogli bismo reći da je cijeli roman u znaku suprotnosti. Čolaković kontrastira Aliju hamalina s Alijom pašom; Aliju siromašku s Almasom, kćerkom bogatog bakalina; Hasandedu sa samim sobom, bogatim siromahom; Mehagu u sjećanjima na selo i život u gradu; lopove koji pljačkaju, ali i ponešto ostavljaju, jer su poštenja, ipak, imali, itd.

Pošto je u romanu dominantan dijalog, sasvim je normalno prisustvo brojnih figura dikcije. Dom i n i r a

kontrakcija (sažimanje dvaju ili triju vokala u jedan), tu je i afereza (otpadanje početnog g l a s a), a pokopa (otpadanje vokala na kraju riječi), sinkopa (ispada nje

vokala između suglasnika) i druge. Dakle, u romanu nalazimo brojne metaplavme, transformirane oblike etalona. Čolaković često normativne jezičke jedinice, odnosno jedinice standardnojezičkog tipa mijenja. Dodaje, oduzima, umeće, širi, zbijja, mijenja ili prebacuje neke elemente riječi. Jednostavno narušava normu. Stvara poseban odnos na relaciji etalon (protoplazma) i modifikacija (metaplazma). Struktorna pomjeranja nisu posljedica nepoznavanja ili neshvatanja standardnojezičke norme, već Čolaković takvim promjenama teži posebnom efektu, aktualizaciji, odnosno zaustavljanju recipijentove pažnje, s ciljem da stvori utisak i izazove reakciju.

Metaplavme postaju vrsta otežale forme, jer svako dodavanje ili oduzimanje usložnjava proces dekodiranja. Metaplazma uvijek nosi dopunsku informaciju, jer je markirani konotativni oblik. Etalon je nemarkirani, neutralni oblik. Čolaković stvara metaforme koje čitalac može lahko dešifrovati, jer se narušava samo signalna, a ne semantička organizacija. U romanu su prisutnije restriktivne metaplavme, tj. one koje se zasnivaju na minus-postupku. Nisu rijetke ni prostriktivne metaplavme, tj. one koje se zasnivaju na plus-postupku. Nalazimo dvije forme ovih metaplavmi: anforske i epiforske. Anaforski plus-postupak obrazuje

tako što početku etalona dodaje neki element, proteze.

Pojava metaplavmi stvara šum u komunikacijskom kanalu, a on se u procesu dekodiranja mora prevazići. Ovakve metaforme dovode do narušavanja predviđljivosti, zato se na njima fiksira primaočeva pažnja, jer je sukcesivni signal narušen. Destrukcije ovakve vrste ne povećavaju semantičku informaciju, već dopunsku - stilističku. Defektne forme vode efektu koji izaziva afekat. Metaplavme pojačavaju stilsku informaciju teksta samo ako se upotrebljavaju svjesno i svršishodno. Metaplazma je u suštini implicitna pojava. Riječ je o specifičnoj vrsti aktualizacije, isticanja i fokusiranja.

Za Čolakovićev roman karakteristične su fonometaplazme. Njima Čolaković karakterizira govor likova. A oni često skraćuju, kako je to uobičajeno u govoru Sarajeva, infinitiv, radni glagolski pridjev, imperativ, glagolski prilog sadašnji, nekad mijenjaju osnovu i nastavak: "br'te, rek'o, ozeb'o, nos'o, stenj'o, doš'o, grij'o, bit, moć, trovat, otić, ostat, kazat, ić, dvanaes, četeres, Sarajevo, jes (= jesti), ne'š, ho'š, vak, oklen, ovdeka, vođka, testa, brezdušnici, šći, ščedi (= sjedi), međedi, đe, mrazli, biserli, kakvije, njakve, tica.

U Čolakovićevom romanu ima primjera gdje isti lik naporedno upotrebljava meta-plazmu i njen etalon. Ovdje se može govoriti o tome da su etaloni jednostavno promakli pažnji pisca. Tako ćemo u govoru Hasan-dede naći: "Alija, sinko, znaš, kako je, svijet k'o svijet! Nego, kako bi bilo, ovaj, da ti pregledaš džepove. Ne, nemoj misliti, ne daj Bože, da ja... Jok, brate! Nego nekako je bolje i za te..." - "Jok, sine Alaga! Oklen bih ja to! Znaš da ne zarađujem. A tko ne radi, ne smije, br'te, mnogo ni jesti."

Enver Čolaković, kao mnogi drugi pisci, unosi u svoj roman svjesni šum. Na taj način percipiranje izbacuje iz automatizma i stvara efekat. Svjestan šum nastaje primjenom različitih postupaka, ali je u romanu najčešći onaj koji Čolaković uspostavlja u formi intencionalnih pogrešaka. Svjesni šum može dovesti do potpunog nerazumijevanja teksta. Međutim, Čolaković ne ide tako daleko. Svjesnim šumom Čolaković upućuje na individualne osobine izgovora govornog subjekta, kao naprimjer Ješue, Solomona. Pisac kaže: "Ješua je govorio nategnuto, naglašavajući posljednji slog i pjevajući pri govoru." To je bila jezična osobina svih španjolskih Židova. Oni su se razlikovali izgovorom

glasova, oblika riječi ili upotrebom cijelih konstrukcija karakterističnih za sarajevske Jevreje. Oni nisu dovoljno usvojili izgovorne osobine nematernog jezika. Jednostavno, poistovjećuju glasovni sistem maternog jezika s glasovnim sistemom nematernog. Služe se neodgovarajućim ozнакama riječi, remete red riječi itd.

U kojoj mjeri je Čolaković uspio može pokazati znalac njihovog jezika. Međutim, ovakav govor ima stilsku funkciju. Vrlo je ekspresivan. Poseban stilski efekat Čolaković postiže kada za gov-

ornu karakterizaciju likova uvodi elemente drugog prirodnog jezika. Naročito je interesantno miješanje dva ili tri strana jezika u iskazima jednog lika. Tako, Ješua govorci djelimično naški, djelimično turski, djelimično španski. Diskurs s elementima rarličitih jezika percipira se deautomatizirano. Na njemu se čitalac neminovno mora zadržati, analizirati ga, prevesti i smjestiti u određeni kontekst. On ima funkciju začudnosti. Ponekad i komičan efekat:

"Jes ga taku. I ja znaji. Škrto stvorenju je naša deduko. Al itaji raras, puno paras ! ... Sve pravi dukatos (...)!" - "Ne zmrzne se deduko!

Njega griji njegova škrtos ... Biu je ovdi hodža Misirli, pila kot meni kafa. Kazalo ti ideš na Travniku."

Individualne osobine izgovora govornog subjekta, koje ovom književniku služe za psihofizičko portretiranje junaka, vrlo su različite. Bolesni i uzbudjeni nisu u stanju da izgovaraju riječi kao celine, već ih dijele na slogove. Ovaj postupak je karakterističan za govor Hasan-dede, koji u bolesti ili od straha da mu ko ne otme blago, šapuće tihim i isprekidanim glasom, kao i za govor bolesnog i izgibljenog lsmeta:

"Le... pi... re... ho... di... Le...", ili kad bunca: "Pet... pet... o... ka... tri... jun... jin... ge... eee...." Sve do smrti, i kad nikog nije prepoznavao, doziva Aliji, a najjezivije onda kada umire glasom koji je i tom času bio jeziviji nego ikad, nekako zvonkiji, neljudskiji, natprirodni i strašniji: "Ali-ja... Ali...ja..." - "Jok. Znaš... ovaj... ja... starac imam, eto, nešto malo... To sam, vjeruj, sve od usta sa odvajao (...) pa... ovaj (...)!" - "Ovaj... sinko... znaš da te... biva... ovaj... uvedem u kuću... pa, ovaj... i u magazu... da mi... ovaj, ama... znaš...."

"... Ona ne smije patiti toliko... Ona mora... Moj babo... da ti kratko reknem."

Čolaković se vrlo efektno povrgrava jezikom (ludička funkcija), prikazujući gluhog starca, koji sve pogrešno razumi. Tako će starac umjesto *evet* cuti *devet*, i sl.

U određenom broju primjera Čolaković je nastojao da pokaže razlike u govoru pripadnika različitih konfesija. Mara će reći: "Tako mi moje *pokojne majke*", a Omeraga šapuće kad je dedo umro: *Alarahmetejled*. Za pravoslavce je karakteristična zamjena suglasnika *f* suglasnikom *v*, zato Mrgud kaže *vratar* umjesto *fratar*. Međutim, Čolaković ovdje nije dosljedan. Dovoljno je navesti samo jedan primjer. Markova jedinica Borka pita: "Noćemo 1',

KNJIŽEVNOST

babo, moć do *sabaha u šeher*", ali njen otac Marinko, ulazeći u han, pozdravlja: *Pomaže bog i akšam ha-jrola*, da bi pozdravio sve prisutne.

Nađe se u romanu i poneka fonetska figura, uglavnom asonanca ili aliteracija. Mada mislimo da su prije slučajne, ne-namjerne, intuitivne, nego svjesne Čolakovićeve tvorevine:

"(Alija snažno udara nogama vrata, da bi pomogao fra Petru) da ona zasvičaše, zaškripaše, zatresoše se i prašina odvaljene žbuke uz kutove posu ranjenog fratra." - "Brzo su previli ranu na ramenu ranjenika ujaka." - "Njegov konj je jurio kroz čaršiju k mešćemi, tako da su mu iz kopita frcale iskre." - "Kao da se čuje zvezket dukata u onome što govori Ješua: 'Tres kesos dukatos.'"

Sasvim je jasno da je Čolaković, kao i drugi pisci, nastojao da upečatljivo predstavi ono što opisuje, svjestan da književnoumetnički tekst treba da ima izraženu estetsku funkciju i funkciju djelovanja. Zato je za ovaj roman karakteristično izražavanje u obliku slikovitih predstava i boja. To postiže posebnim sredstvima, a prije svega tropima, jer se radi slikovitog kazivanja upotrebljavaju riječi u prenesenom značenju: Dedin podrum je za Aliju *džehenem*; Hilmi-efendija za svoju ženu kaže da je *zlatna alma iz dženetskije vrtova*; "Sarajevo je šuplji kazan", kaže jedan lik; Almasa je majci *najljepši nakit*, itd.

U Legendi o Ali-paši nalazimo metaforizaciju riječi koje se odnose na neke prirodne pojave. Tako Lepira sunce *peče*, *miluje*, ono je njegov *ahbab*, njegov *vladar*.

Značajnu metaforičku skupinu čine zoologizmi. Njima Čolaković slikovito izražava različite osobine svojih junaka: Alija za sebe kaže da je *sijedi magarac*; za Zehru, Ismetovu majku, Almasa je *zmija*; Marko, vlasnik kafane, je *kukavica*; Almasa i Ismet, dok su se voljeli, bili su *golub i golubica*.

Čolaković se često služi i per-

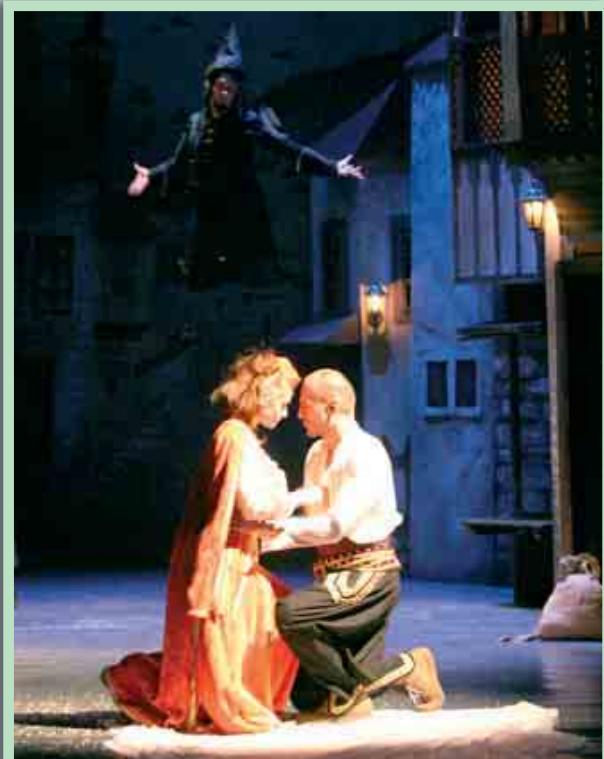
sonifikacijom, gdje prenosi svojstva živog na neživu prirodu i apstraktne pojmove. Oživljava mrtve predmete - oni se tako kreću, raduju, vesele, patе. Naročito ih rabi u onim dijelovima romana kada opisuje prirodu: "Milo i čeznutljivo je *zakucalo proljeće*." - "(Mjesec) *toči mljijeko*." - "San i java se *rukaju* i pomalo *gledaju*, kao dva *zaljubljena bića*, a mjesec ih *miluje po obrazima*." - "Zvijezde na nebu počeše se *ljubiti*." - "Aškipendžeri *vire u sokak*."

Zapazili smo mnogobrojna i vrlo interesantna poređenja. Čolaković oponira dvije pojave radi preciziranja jedne od njih. Dominiraju poređenja s kopulom *kao*:

"Lijepa je to djevojka bila. Jedra, kao iz bjelaškog kamena isklesana. Zdrava kao ona uvijek svježa voda u jezeretu više sela." - "(Begova džamija je) te večeri, obučena u bijelo ruho, smrznutog snijega na kupoli i po harem, izgledala kao veličanstvena čuvarica zaspalog šehera." - "(Hilmi-efendija puže) kao Sejfulahov pas za komadićem pite." - "(Ali-hodža objašnjava Almasi kako se ljubav rađa): Rađa se kao sunce na istoku, i promalja svoje zrake da obasja srećom bregove i vode... Rađa se kao molitva u čistom srcu, kao miris u jorgovanu, kao pjesma miline u duši pjesnika..." - "(Almasin glasić) odzvanja i plovi zrakom kao pjesma hurija."

U romanu je zastupljena i sinegdoha, trop koji je zasnovan na suodnosu jednine i množine, dijela i cjeline, tj. figura čija je egzistencija uvjetovana nečim od gramatičke upotrebe, a ne isključivo njenim leksičkim značenjem.⁴ Kao i sve druge leksičke figure, i sinegdoha je izraz natopljen afektivnošću; rečenicu čini emocionalnom i impresivnom: "Begova džamija (...) veličanstvena čuvarica zaspalog šehera." - "Tako uljuljkana varoš probudi se iz sna. I sijeda brada voli ljubav."

Čolaković se postojano služi i inverzijom kao postupkom ekspresivne sintakse. Riječ je o figuri koja se gradi promjenom normalnog reda riječi. Tim postupkom tekst oneobičava, ali i ritmizira: "Omeraga je sve svoje - štono vele - stekao u znoju lica svoga i sa svojih deset prstiju." - "Ključeve, efendum, podajte mu." - "A Omeragu je Adil-čauš najviše volio u čarsiji."

"Ali-hodža objašnjava Almasi kako se ljubav rađa)
- Rađa se kao sunce na istoku, i promalja svoje zrake da obasja srećom bregove i vode... Rađa se kao molitva u čistom srcu, kao miris u jorgovanu, kao pjesma miline u duši pjesnika..."

Pregnacija je, također, sredstvo kojim se služi Enver Čolaković u svom romanu. Čolaković elidira onaj član koji je semantički slabiji, pa on svoju semantiku prenosi na jači član. Iskaz postaje pomjeren tako što formalno nedostaje glagol. Radi se o postupku deglagolizacije. Sljedeće Čolakovićeve rečenice ne sadrže nijedan glagol: "... Sarajlje... čafiri... Pas im trag!" - "Žensko samo u odaji s muškarcem. 'Zlata i al-mase! Dukate! Dukate, žute, krupne dukate..." - "Rakije, vin!" - "Zatim opet mir, i mrak, i vлага."

Posljednjom rečenicom stvorena je statična slika, radnja je ukočena, to je pejzaž u kojem se ništa ne dešava.

Glagol ima dominantnu poziciju u sistemu vrsta riječi. Zajedno sa imenicom ima centralnu ulogu u gramatičkom sistemu. Njegovim izostavljanjem iz rečenice dobija se specifičan umjetnički postupak. Deglagolizacija ima za posljedicu nedorečenost poruke, ali se zato pojačava asocijativnost, od primaoca poruke se traži da uloži napor kako bi poruku razumio. Deglagolizirani jezički izraz je usložnjen, a percepcija se izvodi iz automatizma. Tekst bez glagola je nekonvencionalan, originalan i svjež. Rečenica može imati veliki broj retroplazmi.

Čolakovićevi junaci ponekad naglo prekidaju rečenicu (figura reticence). Prekid rečenice je začudan, zahtijeva napor adresata da uspostavi kraj rečenice. Elementi koji nedostaju mogu se nadograditi vrlo različito, sve zavisi od inventivnosti samih recipijenata:

- Ded' mi, Salihaga, dina ti, ispričaj nešto... Kako je vani?... Je l' lijep snijeg? Ima li djece po sokacima? Gruđaju li se?... Ima li... - ... Sokaci su tih i pusti... A kasnije?... - Silni Alahu, veliki milosniče, daj joj sreću. Nek' uz svog Ismeta bude sretna i bogata... - Baš je bezdušan korio sebe, kako je mogao. Samog bi sebe... - Meazalah, ama nisam ja tvoj akran, ti

ulema, a ja... - Pun šeher hrsuza, a svi ti oni prave se janjci. Na oči ti... ahbab i ulizice, a za leđima... - Ali ako ovaj đozbojadžija, ovaj vještac, njega nekud odvede i... Ah to su crna posla! - Eh, svak pogriješi, ali zato je kadija tu da... - Riječ sam dedi dao da... - Ali ako ti je toliko draga da je pustiti ne moreš, onda... onda... - Mehaga, a ja nju volim. Volim je više nego...

U romanu nalazimo i rečenice u kojima dolazi do pucanja među elementima koji bi normalno morali biti povezani. Moglo bi se reći da dolazi do iščašenja (parcelacije). Prinuđeni smo da u cilju identifikacije izdvojene dijelove gramatičke strukture povezujemo u jedinstvenu rečeničnu strukturu. To se može učiniti bez ikakvog napora. Ali pisac ih namjerno stavlja iza pauze. Lomi smisaonu cjelinu, čime neminovno zatalasava i intonacijsku liniju. Tako postaju istaknutiji, odnosno postaju izrazito jaka mjesta govorne organizacije:

"Došao sam da ti istabirim san. Plaho zanovijetan." - "A on to neće učuniti!... Nipošto." - "Zar ti nisam dala sebe? Za lijek." - "Ti si vjenčana.

proširuje pojedine dijelove iskaza, reduplicira brojne sintakističke konstituente ili rečenice. Sve se one opažaju kao stilogene. Čolaković gomila detalje, brojne pojedinosti. Vrlo često postupkom kumulacije realizira gradaciju:

"Izvana, iz mahale, čula je zanosnu pjesmu momaka o noći, o mjesecu, o srcu, o ljubavi..." - "Vrati se onda, Marinko, i selo, pa im javi da sutra stiže u Saraj'vo Lepir Ali-paša, veliki pobjednik, carski vezir i naš novi valija. Pravedni i dobri naš otac, naša dika i hvala." - "Obuzeše je strah i radost... Kako je samo tako brzo zaboravila na nesretnog Ismet-efendiju! Kao da ga nije nikad ni bilo! Kao da nikad nije ni šapnuo lijepu riječ?! Kao da ona nikad nije ni osjetila milovanje njegovih tankih bolesnih prstiju!... A sad?... Sada dolazi njezin najmiliji, njezin jedini... njezin Alaga, Ali-beg, Ali-paša, njezin Lepir; da siše sokove rascvale ljubavi, mirisne mladosti njezine. Dolazi onaj koga je najčešće snila, onaj koga voli i čeka, onaj koji će joj svjet uljepšati, onaj za koga je rođena i po čitabima Ali-hodže Misirlije određena već od kalu bela demberu..."

Čini se ponekad da se Čo-

"Obuzeše je strah i radost... Kako je samo tako brzo zaboravila na nesretnog Ismet-efendiju! Kao da ga nije nikad ni bilo! Kao da nikad nije ni šapnuo lijepu riječ?!"

Kao da ona nikad nije ni osjetila milovanje njegovih tankih bolesnih prstiju!... A sad?... Sada dolazi njezin najmiliji, njezin jedini... njezin Alaga, Ali-beg, Ali-paša, njezin Lepir; da siše sokove rascvale ljubavi, mirisne mladosti njezine. Dolazi onaj koga je najčešće snila, onaj koga voli i čeka, onaj koji će joj svjet uljepšati, onaj za koga je rođena i po čitabima Ali-hodže Misirlije određena već od kalu bela demberu..."

Pred Bogom i pred ljudita." - "Sve je to dolje u podrumu... Dobro sakriveno..." - "Ja ne selim, ja bježim. Od nje, od sebe..." - "I Mehaga je plakao. I to pred ženom i pred kćeri..." - "Biraderi... Gledajte... Na ovoj sablji... gledajte... Krv... Krv!"

Legenda o Ali-paši sadrži brojne figure dodavanja. Najčešća je kumulacija. Kumulacijom Čolaković

laković ne umije zaustaviti, čak ni onda kada sadržaj istorodnih jezičkih jedinica sublimira općim zamjenicama *sav, sve*:

"Zar ti ne osjećaš da ja ovdje ostavljam sve. Sve. Babin grob, svoje ognjište, kuću svoju i imetak, koje sam prodao onom jehudiji... Sve, mladost, nade, komad svog ukravavljenog srca, Almasu..."

Jezik cijelog romana Čolaković je podredio karakterizaciji likova, prikazivanju njihovih emocija itd. Stoga je u romanu prisutan živi narodni govor, pa i živa narodna frazeologija. Sasvim je uobičajena fraza okrenuti cipele, ali Čolaković ima sličnu - *okrenuti čizmu*, (dedo) *ni beknuti ko insan ne može, dobar kao kruh, mehak ko pamuk*, (Mitar) *mijenja žene ko košulje*, (Lepir daje) *šakom i kapom, pojeo vuk magarca*). Vrlo je stilogena fraza: *krst krstu, a dženet muslimanima; Bog dao, Bog uezio; povući riječ*.

Razgovornom frazeologijom pisac nastoji da vjerno dočara govor običnih ljudi, ljudi iz naroda. Zato neprekidno insistira na osobinama živoga govora. Otuda u romanu i prisustvo kletvi. Tako Mehaga kune: "Prokleta neka je i ona dekika, kada te je, Ismet-efendija, ona ugledala", a Zehra hanuma kaže Mehagi: "Sram ga bilo. Onaki čovjek, a kakvu je zmiju na svijet rodio i odgojio. Bog mu platio! Izgorio, da Bog da!" Bivša Mehagina djevojka, Muniba, još djevojkom klela je Mehagu: "Ako ti odeš, ako ti odeš... otići ćeš bez mene i, Mehane, ne'š imat sreće... Neš'... Ni u malu, ni u evladu." Puno je i kletvi poput: *pas ti se mesa najeo*.

pričaju, žene imaju oči ljepše od dragog kamena, i usta slađa od meda i šećera."

Ne samo elemente narodne pjesme već čitave strofe nalazimo u romanu. Alija presretan pjeva "novu kajdu":

*Sunce grije iz Tebe - Maso moja!
Zanese me i stara - ljubav Tvoja...
Maso moja, Maso, moje blago,
Na te mislit, ah, što je to drago!..*

Vidjeli smo, roman je impregniran velikim brojem nedovršenih ili eliptičnih rečenica, a naročito retardacijom. Brojnim prekidima oslikavaju se burne emocije likova. Nepotpune i eliptične rečenice karakteristične su u kolokvijalnom diskursu. Čolaković preuzima elemente razgovornog stila, tj. pribjegava preregistraciji. Njima se Čolaković služi prilikom prikazivanja jakih emocija svojih junaka. Ali, u romanu se mogu naći i elementi drugih funkcionalnih stilova, naprimjer: administrativnog i religijskog. Navest ćemo primjer za ovaj posljednji:

"Bože, daj mi snage da se popravim, daj mi oslonca, dokaza da mi otvaraš Teobe kapiju, ne uzimaj mi moje najmilije dijete! Allahu, dragi milosniče!..."

U književnoumjetničkom tek-

Bivša Mehagina djevojka, Muniba, još djevojkom klela je Mehagu: "Ako ti odeš, ako ti odeš... otići ćeš bez mene i, Mehane, ne'š imat sreće... Neš'... Ni u malu, ni u evladu."

Elementi narodne poezije, također, su prisutni: "Nemoj, po Bogu si brat!" - "Majko, nesretna sam i žalosna." A kad Ali-hodža tješi Almasu, govori joj da će Alija doći: "Doći će on, kćeri, da oblijeće oko tebe, ko oko đula što su ga bili opsjeli osovi, da ti pjeva obnoć o mjesecini i šarenilu svijeta, pa da te ponese na svojim krilima pod dženetske kapije." Almasa govori Lepiru: "Pa ti ode u Stambol, a tamo,

stu izdvajaju se dva tipa govora: autorski govor i govor likova. U Legendi o Ali-paši ima se utisak da je autorski govor rjeđi. Autorski glas se gubi u korist govora likova. U romanu se često smjenjuju replike likova, a njihov dijalog nije uvijek propraćen autorskим kontekstom. Pisac dosljedno prenosi sadržinu u formi izraza likova, ništa ne komentira, niti ob-

jašnjava karakteristike iskaza, tj. ne daje pojedinosti koje bi se jedino mogle uočiti ako ih on objasni, i nikako drugačije. Dijalog u Legendi o Ali-paši sličan je, zato, dramskom dijalogu, poprima njegove osobine. Na taj način Čolaković u prozu uvodi dramske elemente, što je, također, jedan vid preregistracije:

*"Ja sam Alija." - "Mašalah!
Otkud ti u ovo doba?" - "Eto... lutam." - "Hajd' kući, sinko. Lezi... Jah! Alah mubareć olsun! Čuo sam:
Kuću si kupio."*

Pod perom talentiranog Envera Čolakovića prirodni jezik pretvoren je u umjetnost. Čolaković je napisao roman osebujnog stila, specifičnih jezičkih svojstava, snažnog izraza. Stil ovog romana je bogat, raznovrstan, estetski dotjeran, ali, moramo priznati, nije uvijek i uzoran. Čolaković je dosta vodio računa o jezičkom izrazu, ali ima i primjera koji svjedoče o tome da su Čolakoviću neke pojave izmicale kontroli. Mislimo, prije svega, na one jezičke pojave kojima je nastojao da karakterizira govor svojih junaka. Ali, unatoč svim manjkavostima, Čolaković pruža čitaocu zadovoljstvo, radost, oduševljenje. Roman je lijep i harmoničan. Roman je vrijedan u prvom redu zbog toga što je u njemu prisutna težnja za humaniziranjem svijeta, odnosno za stvaranjem jedne nove realnosti, kojom on osmišljava najprije sebe, a potom i ambijent u kojem živi. U njemu se sve preobražava za račun humanog.

Na pravednost i grijeh ljudi treba stalno podsjećati, zato riječ legenda, prisutnu u naslovu, treba razumjeti u prvobitnom značenju - tekst što se svakodnevno čita na službi božijoj. Legendu o Ali-paši treba često čitati - ne bi li na svjetu bilo više poštenih Alija.

1. I. Grickat, O perfektu bez pomoćnih glagola u srpskohrvatskom jeziku i srodnim sintaksičkim pojavama, Radovi, Odjeljenja literaturе i jezika SANU, Beograd, V, hr. 1, 167, 203.

2. I. Grickat, n. d., 77.

3. R. Simić, Uvod u filozofiju stila, Lingvistika i poetika, Sarajevo, 1970, str. 274.

4. I. Grickat, Stilske figure u svetu jezičkih analima, Naš jezik, n. s. XVI, sv. 4, str. 222.

Derviš Ahmed Gurbi (rad akademskog slikara Mehmeda Slezovića)

Gurbi o Bosni i bošnjačkom Jeni Pazaru

„Znaj da je Bosna domovina moja
Novi Pazar rodni grad je moj

Narod gazija i ljudi ponosnih,
Boga jednog znaju, namaž ne puštaju

Narod naš, grad, djedovinu našu,
Uz dopust Gospodara ovo zborim:

Allah nek' sačuva tren ja ovaj želim
Da od tuge svake naraštaj zaštiti...

Zemlja Bosna žavičaj je moj
svi ljudi svijeta ovo ime znaju

Gazija središte, to je
Kad' mast prelige, sablja vodu pij...

Šeher moj sred Novog Pažara je
K'o u đulistanu bulbul žasjeli je

K'o pupoљak neprovali
U sparini takvoj na mah ja ožednih

K'o voda bistra što spokojno stoji
Sa mnogo dana u godini snježnih

Hal moj u stvaranju neobičan posta
Bolnom ti se čini, i zdravi da jeći

Tok vremena najžad, trenutku je jamač
Vlasnik uspravljeni sam na svom vatanu.“¹

Mr. Redžep Škrijelj

Derviš Ahmed Gurbi (1698/9 -1771/2)

Apstrakt: Priložena studija pruža kraći osvrt na život i pjesnički opus velikog novopazarskog pjesnika, sufije, mistika i šejha bektašijskog, ali i nakšibendijskog tarikata (pravca), Derviš Ahmed Gurbi Babe, o kome danas najviše doznajemo iz jednog od rijetkih sačuvanih primjeraka Divana (zbirke pjesama). Svojim izvanrednim pjesničkim talentom, Derviš Ahmed Gurbi obezbjeđuje zasluženo mjesto među plejadom vrsnih divanskih pjesnika koji su u periodu između XV i XIX vijeka djelovali u Novom Pazaru. Njegovi stihovi govore o snazi duha, domoljublju, dubokom misticizmu, vjerskoj orijentiranosti i književnoj grandioznosti jednog od prvih mislilaca koje je Novi Pazar iznjedrio. U studiji po prvi put objelodanjujemo tačnu godinu rođenja i smrti ovog velikog osmanlijsko-bošnjačkog divanskog pjesnika. Studiju podupire naš duževremenski istraživački postupak koji zasnovamo na originalnim izvorima i najznačajnijem sačuvanom djelu Ahmeda Gurbija-Divanu.

Ključne riječi: Derviš Ahmed Gurbi, Novi Pazar, Divan, Bektašije, Nakšibendije, Gazilar, Bosna, Bošnjaštvo....

Život i djelo Ahmed Gurbi Babe

Na listi naših starih divanskih pjesnika osmanlijskog perioda, posebno mjesto zauzima veliki šahir (tur. pjesnik) Derviš Ahmed Gurbi (دھاریور د یبرغ).

Istraživanja velikog broja osmanologa svjedoče da je riječ o književniku iz XVIII. vijeka (XII. po Hidžri), koji je poznat po svom pjesničkom imenu Gurbi ili Derviš Ahmed ili Šejh Ahmed El-Gurbi Baba rodom iz Novog Pazara.

Precizniji podatak o njegovoj biografiji nalazimo u njegovom Divanu, u kome tvrdi da je pisanje Divana otpočeo „u Bosni“ 1135. godine po Hidžri.

(1722), kada je imao 25 godina starosti, što navodi na siguran podatak da je rođen u Novom Pazaru 1698/99 (1110.H) godine.²

Poznato je da je ovaj veliki pjesnik bio pripadnik i šejh derviškog reda bektašija, ali i nakšibendija.³ Postoje mnoge legende i anegdote vezane za ime Ahmed Gurbi Babe koje mu pripisuju mističke osobenosti, kao i atribute sufiskog mislioca i filozofa, što potvrđuju stihovi iz njegove, vjerovatno jedine poetske zbirke DIVAN, objavljene u Jedrenu oko 1744. godine, u mjestu gdje je Ahmed Gurbi otišao na školovanje i u kome je duže boravio.

1. Derviš Ahmed Gurbi, Divan (transkripcija i prepjev, Redžep Škrijelj)

2. Podaci iz biografije Gurbija, sa godinom rođenja nudimo kao novinu, jer do sada nisu bili poznati. Podatke preuzimamo iz našeg eobjavljennog rukopisa (doktorske disertacije): "Divan Jenipazarli Derviš Ahmed Gurbija"

3. Gurbijevu opredjeljenje, odnosno tarikatski dualizam je zasnovan na njegovoj opsjednutosti islamskim tasavufom i zaljubljenosti u mističizam i učenje negovih pjesničkih uzora, Dželaludina Rumija (Mevlana) osnivača reda Mevlacija i njegovog najboljeg sljedbenika slavnog Junuza Emreja.

Zanimljivo je pomenuti podatak da mu je ubrzo poslije smrti supruge, negdje oko 1761/2. godine (1175. po Hidžri) preminuo i 16-to godišnji sin, tako da preostali dio života provodi sa ostatom porodice (drugi sin i kći), skupa suočeni sa velikim nevoljama i iskušenjima.

Ovi su događaji bili od velikog utjecaja na njegov poetski opus u Divanu koji sadrži i pjesme elegičkog sadržaja.

U Divanu, također, na nekoliko mesta pominje svoje impresije sa putovanja niz rijeku Dunav, dok u uvodnom dijelu napominje da se pisanjem počeo baviti od 1744. (1157. H.) godine. Svoju poeziju najčešće piše u već oprobanim stilovima (hedže vezn i aruz), što potvrđuje da je Ahmed Gurbija bio talentiran i kvalitetan pjesnik. Riječ je o silabičkoj i kvantitativnoj metriči, koja je u starijoj poeziji poznata kao razmjer pjevanja i stihovanja metodom »računanja na prste» i nalazi primjenu još od XI. (V. po H.) vijeka, sa raznolikim brojem, koji se kretao od 3 do 16 slogova. Ali je, obzirom na glavne elemente ovog vida poezije: broj, ritam, veličina i povezanost stihova, dužina od 7, 8, 11 i 14 slogova najčešće primjenjivana.

Ima, međutim, i nekoliko novih naučnih saznanja dobijenih u osmanlijskim izvorima koja su vezana za njegov životni put. Naime, u nekim dokumentima iz osmanskih perioda, tekija sagrađena u čast ovog velikog pjesnika, bila je uvrštena u rang malih vakufa (Küçük Evkaf) i pominje se pod imenom Azebi Ahmed Baba.⁴ Ovakav podatak ide u prilog njegovoje biografiji, jer sam naziv Azebi ili Azabi, objašnjava jedan dugačak hod kroz život pun muka, patnji i stradanja, ili u krajnjem slučaju opisuje njegovo potonje porodično stanje, naročito, ako se ima u vidu značenje riječi azeb (أَزْبَعْ) - (neženja, neoženjen, neženjeni, onaj koji nema ženu i slično).

Gurbiju u čast, njegovi sljedbenici su nakon njegove smrti iznad mezara podigli turbe (dergjah) u kome su se okupljali uz recital stihove iz Divana svog znamenitog bektašijskog i nakšibendijskog šejha. Na nišanu je kapa sa dvanaest kajasa ili podeoka koji svjedoče bektašijsku pripadnost Derviš Ahmed Gurbija Babe

Ime ovog velikog novopazarskog književnika, filozofa i mislioca se pominje u mnogim naučnim prilozima (Sadettin Nüzhet Ergün,⁵ Bursali Mehmed Tahir; Tihomir Đorđević; Hazim Šabanović⁶). Nekoliko priloga Ejupa Mušovića o Gurbiju Babi su parafraza i kompilacija samo jednog dijela pomenutih autora i ne mogu se uvrstiti u ozbiljnije naučne radeve koji bi doprinijeli razriješavanju brojnih

nepoznanica u vezi sa ovim zanimljivim pjesnikom i sufijom.

Turbe u čast Ahmed Gurbije izgrađeno na mezarju Gazilar (Gaziler) u Novom Pazaru je na osnovu urezanog tariha na mermernoj ploči ukopanoj na prednjem duvaru desno od glavnog ulaza vjerovatno godina njegove smrti (1185. prema Hidžri), odnosno 1771/2. godina, to jest, vrijeme početka podizanja ovog objekta.

Turbe dugo nije bilo registrirano, niti unijeto u osmansku vakufsku evidenciju i adekvatnu pravnu regulativu, da bi konačno 15. septembra 1801. godine bila sačinjena uredna evidencija o turbetarskoj službi u ovom značajnom objektu osmanske sakralne kulture.

Težnja nekih znanstvenika-osmanologa, da objasne motive i razloge pripadnosti pjesnika Derviš Ahmed Gurbije redu nakšibendija, nije dala očekivane rezultate, što i nije lako protumačiti, jer nisu poznati uzroci za ovakvu želju ili postupak ovog velikog novopazarskog divanskog pjesnika.

Sl. Natpis (tarih) na zidu (desno) turbeta podignutog u čast Derviš Ahmed Gurbije, sa godinom izgradnje 1771/2 (1185. H.), koja se poklapa sa godinom pjesnikove smrti. Sa lijeve strane je postavljena još jedna mermerna ploča sa natpisom. Na obije ploče je uz Gurbijevu urezano i ime: Derviš Abdulkadir, koji je najvjeroatnije jedan od prvih saradnika i sljedbenika ovog znamenitog divanskog pjesnika

4. Prema: Türk Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi, Osmanlı Arşivi Daire Bakanlığı, Fond/Dizi: Cevdet Tasnifi, Evkaf Kismı, Nu. 12752

5. Sadettin Nüzhet Ergün, Bektaşı Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1943., 1061-1069.?

6. Hazim Šabanović, Književnost muslimana na orijentalnim jezicima, Sarajevo ... 464-465.

7. Brusali Mehmed Tahir, Osmanlı Muelifleri, I-III, İstanbul 195...

Ovom prilikom saopštavamo (dvojezično) pjesmu iz Gurbijevog Divana (zbirke). Pjesma govori o Gurbanim pjesničkim kvalitetima, bogobojaznosti i predanosti pjesnika Božjem (Allahovom) putu:

*Ehl-i Hakkin nažarî herkese kimya gibidir
Gönülli kâmil olanın gynile derya gibidir
Kim ki sâbile varuþ ârifî bilâ ola
Hak hakîkatle olan sûret-i mâ'nâ gibidir
Her kim hizmetle müsâhib ola aşik olana
Sîdkille sadîk olan almale dana gibidir
Ehl-i nâzîm olan aranlar arasında "Gurbi"
Köşeler içinde ev bir bülbül gîyâ gibidir.⁷*

Prepjev:

*Pogledi svih pravovjernih, k'o alhemija su,
Onaj čija je ljubav potpuna, k'o more je
Onaj što do obale stiže mudar je
Put pravednih pred Bogom k'o san je
Ko se u besedi žalubi obavezan je
Pravedan i odan ko je k'o učenjak on je
Stihotvorac međ domaćim tražen, „Gurbi“
Međ budžake, ko s koprenom tiču je.*

Prema stihovima u Divanu, mogli bismo zaključiti da Derviš Ahmed Gurbija pripada pjesnicima dominantno bektašijske orijentacije. Njihovo se učenje sastoji u veličanju i slavljenju začetnika sufizma:

Sl. Turbe Gurbi Babe na mezaristanu Gazilar u Novom Pazaru. Pjesnik je ukopan u dergahu koji su zajedno sa nišanom podigli njegovi sljedbenici u Novom Pazaru. Na vidnom mjestu turbeta, postavljene su dve kamene ploče (tur. tarih) sa natpisom. Turbe je, prema pokazateljima, izgrađeno poslije pjesnikove smrti 1771/2 (1185.H), a obnovljeno 1907/8 (1325.H)

halife Alije i Hadži Bekataš Velija, utemeljivača derviškog bratstva ili reda Bektašija. Ipak, u Divanu ima nakšibendijskih, ali i pjesama s drugim prizvukom.⁸

*Ni trenutak ne dospijeva u društvo voljene
Ko ne prosipa vino-suže.
Znaj, da nikо ne može da vidi Ćabu
Ko svoje lice ne upravi na tom putu.
Ne može svako da niže kao perle riječi
I pravo reci, svako ne može otići kao Gurbi,
Niti može da pretvori u crat ruševine srca*

Onaj koji do temelja ne sruši vlast tijela.⁹

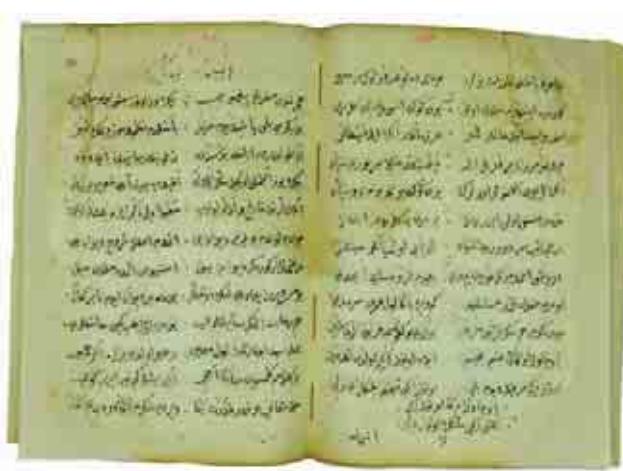
Vrlo je teško ustvrditi veze i razloge boravka Ahmeda Gurbija u gradu Edrene (Edirne). Pretpostavlja se da je bio spahijski i imao timar u okolini Edrena, pa je zbog toga sebe prozvao Gurbi (tuđin), spreman da i otud nostalgično poruči:

„Zemlja Bosna je moja otadžbina,
To ime znaju svi narodi svijeta...“

Naš poznati učenjak Samil Balić u „Kulturi Bošnjaka“ donosi sljedeće stihove Ahmeda Gurbija:

*Hodi i počuj. Bosna je moja zemlja,
a Novi Pazar boravište moje.
Junaci graničari su naši ljudi,
na braniku čoštva što stoje.
Svaki od njih za jednog Boga znađe,
i služi mu pun ponosa i nade.
Bož, koji si bogat javno i tajno,
štiti narod od žalosti u mojoj domaji.¹⁰*

Ima naznaka da i u Beču postoji rukopisni kodeks njegove pjesme koju je prepisivač naslovio Derviš Bekataši Gurbi Dede.¹¹

*Faksimil iz Divana bekataško-nakšibendijskog šejha Derviš Ahmed Gurbija,
u kom se otkrivaju svi umjetnički i duhovni kapaciteti Gurbija kao pjesnika i mistika*

8. V. Boškoy, Književnost Bosne i Hercegovine ... 142.

9. Džemal Čehajić, Vidovi stvaranja muslimanskih mistika porijeklom iz Bosne i drugih karajeva Jugoslavije od XV-XIX vijeka; u „Godišnjak odjeljenja za književnost Instituta za jezik i književnost, I-III, Sarajevo, 1975, str. 32-33.

10. Smail Balić, Kultura Bošnjaka, Zagreb-Tuzla 1994., 109-110;

11. Naši su mnogobrojni književnici iz tog doba, svojim su stihovima opjevali podvige Osmanlijske Imperije, primirje sa evropskim državama u Karlovcima, boj pod Banjom Lukom i podvig Hekimoglu (Hekimoğlu) Ali-paše nad Austrijancima: Abdulgafi, Muhsisi, Sejid Fevzi – Mostarac, Fejzi, Gurbija, Brusevi Ahmed Hasib-efendija (sarajevski kadija), pjesnik anonim, kao i Kantamari Abdulah-efendija. (Prema: Fehim Nametak, Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku, El Kalem, Sarajevo 1989., 185-187.

Mr. Esad Rahić

UTICAJ PRVOG SRPSKOG USTANKA NA BOŠNJAKE U SANDŽAKU (I)

Prostor Novopazarskog sandžaka, kao trans-ferzalne regije, nije nikako mogao biti zaobiđen zbivanjima u toku Prvog srpskog ustana, jer su i vođe ovog ustnaka bile svjesne da je upravo preko ove regije jedina veza Bosne i Hercegovine sa unutrašnjošću Osmanskog Carstva, te da jedino preko sandžačke teritorije srpski ustanici mogu doći u neposrednu vezu s Crnom Gorom i Brdima, kao i s Kosovom. To je shvatao i ambiciozni skadarski paša Mahmud Bušatlija, koji se zanosio mišlju da otme sultani cijelu evropsku Tursku, pa je u tom cilju privremeno zaposjeo Novi Pazar, Prijepolje, Sjenicu, i Novu Varoš¹. Slične političke tendencije koje su dolazile do izražaja u Smederevskom sandžaku (pogrešno nazivanim Beogradski pašaluk – niti je bio Beogradski, niti je bio pašaluk, već sandžak) i koje će kulminirati ustoličenjem na vlasti u Beogradu janjičarske vojne oligarhije, odraziće se i u Novopazarskom sandžaku aktivnim djelovanjem tarafa (stranke) vidinskog odmetnika Osmana Pazvanoglu, naročito u Novom Pazaru i Rožaju, tako da će i Novim Pazarem od 1801. godine zgodispariti njegovi emisari.²

Vođa Prvog srpskog ustanka Kardorđe Petrović je od početka imao zamisao da ustanak proširi i van granica Smedervskog sandžaka, i u tom cilju je već marta 1804. godine poslao u sjeveroistočnu Hercegovinu (Piva, Drobnjaci) i Brda (Vasojevići) i u Crnu Goru Damjana Milenkovića Kutišanca, preko kojeg je i vladiku Petra I i pomenuta plemena obavjestio o karakteru ustana, pozivajući ih na zajedničku borbu.³ Pozivi srpskih starješina na opšti ustanak su slijedili i tokom nadnih godina, kako hercegovačkim i brdskim plemenima, tako i Cetinju. Međutim, vladika Petar I je

zbog snažnog uticaja Rusije, kojoj je u tom periodu odgovarao mir na Balkanu, kao i zbog svog ratnog angažmana oko Boke i Dubrovnika protiv Napoleonove Francuske, uporno savjetovao plemena iz istočne Hercegovine i Brda da se ne upuštaju u ratne akcije.⁴

Pod uticajem ustaničkih događanja u Smederevskom sandžaku neminovno je dolazilo do povremenih oružanih akcija i u Novopazarskom sandžaku. Tako su na primjer tokom maja i početkom juna 1805. godine u središtu Starog Vlaha, ustanici opljačkali Užice i Novu Varoš. Osmanlijske vlasti su saznale da se u manastiru Sv. Trojice kod Pljevalja nalazi magacin baruta i đuladi, koji se čuvaju za buduće oružane akcije. Predviđajući u kom pravcu će ići predstojeći događaji, bosanski valija je bujuruldijom od 25. januara 1805. godine naredio zapovednicima i kadijama od Travnika do Novog Pazara da urede puteve, prokrče putne staze, poprave mostove i pripreme hranu po konacima.⁵

Zanimljivo je da su okolne paše na početku ustanka mirno posmatrale događaje, izvještavajući Portu da je to pokret raje uperen samo protiv dahija i janjičara, kao sultanovih odmetnika. To su bili Hadži Salihbeg u srebreničkom kraju, zatim Vidajići u Zvorniku, Bećir-paša u Bosni. Isto tako mirno su se držale i paše s juga, u Užicu i u Nišu, odakle su ustanici nesmetano dobijali olovo, barut i kremenje, koje su im trgovci iz ovih krajeva prodavalii.⁶

Znalo se da u eventualnom napadu na Novopazarski sandžak ustaničke trupe mogu nastupati ili preko Karanovca (Kraljeva) ka Studenici i Novom Pazaru ili preko Užica ia Nove Varoši. Ustanici su 1804. godine zauzeli cijeli Smederevski sandžak, osim Požeške, Užičke i Sokolske nahije, Šapca i gradova na Dunavu. Kada se

1. B. Hrabak, *Novi Pazar i dejstvo južnih suseda u Sandžaku 1600-1800*, Novopazarski zbornik XVIII, Novi Pazar 1994.

2. H. Šabanović, *Turski izvori o srpskoj reovoluciji*, Beograd 1956, 298.

3. M. Nenadović, *Memoari*, Beograd 1947, 149.

4. M. Dašić, *Uticaj Prvog srpskog ustanka na nacionalnooboljelički pokret u Vasojevićima i ostalim crnogorskim brdima (1804-1813)*; u: Istoriski značaj srpske revolucije 1804. godine (Zbornik), Beograd 1983, str.555.

5. S. Kemura, *Prvi srpski ustank*, Sarajevo 1916, 18-20.

6. M. Ristić, *Stari Vlah*, Beograd 1963, 235.

počeo stezati ustnički obruč oko Karanovaca, u pomoć braniteljima su pristigli Bošnjaci iz Novog Pazara i Brveničkog kadiluka. U Karanovcu je tada bilo preko 2.000 naoružanih muslimana. Inače ova kasaba je bila sjedište Požeške nahije i imala je tada oko 700 kuća s lijepim i prostanim vrtovima punim cvijeća i voća. U predustaničkom periodu to je bilo naselje od oko 4.000 stanovnika, a preko 90% su činili Bošnjaci i Albanci. Mjesto nije imalo kula i zidina, nego samo na jednoj strani veliko utvrđenje od zemlje, oivičeno širokim i dubokim jarkom. Povrh rova udareni su palisadi, kroz koje su bile podešene puškarnice. Bez jače artiljerije utvrđenje se nije moglo zauzeti, premda nije imalo topova. „Karanovac u lancu turskih tvrđava i palanki koje su sa južne strane opasavale nemirnu Šumadiju i valjevski kraj, bio je izlazna kapija Šumadije u pravcu Novoga Pazara, Kosova, Hercegovine i Makedonije“.⁷ Karanovački muslimani su se tada još uvijek nadali da se na ustanike spremaju veliki turska ofanziva iz Bosne, Niša i Vidina. Karanovac i okolinu nije od samog početka zahvatilo ustanički vihor s jedne strane zbog udaljenosti od ustaničkog centra, a s druge zbog blizine austrijske granice, odakle je dolazila pomoć u ljudima i naoružanju, ali i zbog blizine Novom Pazaru, u kojem se nalazila velika vojnička posada, s kojom ustanci nisu željeli da stupe u ratne okršaje. Pretežan dio muslimanskog življa iz krajeva koji su bili zahvaćeni ustankom, kao i iz cijele požeške nahije, slegao se u Karanovac, najbolje utvrđeni grad u ovom dijelu Smederevskog sandžaka. Već sredinom juna ustanički obruč oko Karanovca se stegao. Karanovac je napadala ustanička vojska koja je brojala oko 6.000 boraca, od kojih 1.000 konjanika. Napad i opsadu predvodio je kapetan Radič Petrović. Ustanici su najprije udarili na muslimanske straže i rasterali ih. Kada je ustanička vojska prelazila Moravu, Karanovčani predvođeni najvećim njihovim junakom Mehmed-agom Zgurom

Beograd u XIX vijeku

pokušali su da to sprječe iznenadnim napadom na prethodnicu. Ovaj pokušaj nije uspio, a Mehmed-aga je poginuo. Muslimanski živalj je napustio svoje kuće i imovinu i povukao se u zemljano utvrđenje, odakle su mogli duže da se brane, očekujući novu vojnu pomoć iz pravca Novog Pazara i Užica.

Saznavši da u utvrđenju ima naoružanih Sandžaklija, Karađorđe je 17. juna 1805. godine poslao pismo novopazarskom paši Ejubu Ferhatagiću, tražeći od njega da izvede svoje ljude iz Karanovca, jer nije mudro da se miješa u poslove drugog pašaluka. Napad na Karanovac je otpočeo u nedelju po podne 18. juna. U vezi ovih događaja Vuk Karadžić kaže: „Ne dočekavši odgovora na ovu knjigu (pismo), Srbi udare na Karanovac, no Turci ih uzbiju i tako razbiju, da se srpska vojska gotovo sva razbegne, i Karađorđe sam sobom otide u vrbovku (da diže novu vojsku), a onde s ono malo vojske što se nije razbeglo ostavi na druge starešine“.⁸

Pošto se muslimanski Karanovac sastojao pretežno od kuća od drvene građe, ustanici su odmah topovskom paljbom zapalili više kuća, koje su svojim plamenim buktinjama omogućavale da se borbe nastave i u toku noći. Borba je trajala do podne 19. juna. Tada je izvršen opšti juriš ustaničnika na karanovačko utvrđenje. Široki

i duboki rovovi oko utvrđenja i hrabrost branitelja natjerala je ustanike da se uz značajne gubitke povuku. Karađorđe, savjetujući se sa strešinama odluči da kapetan Radič Petrović s manjim dijelom ustnika i dalje drži Karanovac u opsadi, a on da ode u Topolu ne bi li otuda doterao još koji top, pošto sa jednim topom, koliko je tada bilo pod Karanovcem, nije bio u stanju uspješno da vojuje i razbije postavljeno muslimansko utvrđenje.

Karađorđe je otišao u Topolu 21. juna da uzme topove, da bi lakše osvojio Karanovac. U njegovom odsustvu borbe su se nastavile i opsada je trajala i dalje. Kapetan Radič je u međuvremenu utvrdio desnu obalu Ibra, a 23. juna naredio da se zapale sve muslimanske vodenice na Ibru.

U Karanovac je eć 24. juna stigao silahdar novopazarskog paše sa malom pratinjom, u kojoj je bio i brat novopazarskog vladike. Ferhatagić ih je poslao sa pisaanim dopuštenjem da što prije stupe u pregovore sa srpskim starješinama radi postizanja dogovora o mirnom napuštanju Karanovca.

Ustanici su osmanske predstavnika pregovore doveli van logora, odnosno van glavnog vojnog stana, kako pregovarači iz Novog Pazara ne bi primjetili stvarno stanje, koliko je malo ustaničke vojske ostalo kod Karanovca

7. Bogomil Hrabak, *Život u Karanovcu za vreme Prvog srpskog ustanka*, 80.

8. V. St. Karadžić, *Život i običaji naroda srpskog*, Druga godina srpskog vojevanja na dahije (odjeljak), Beograd 2005, 102.

i kakva je pometnja još uvijek bila prisutna u srpskoj vojsci nakon velikog poraza pod zidinama Karanovca. Srpski predstavnici saopštili su da je Karađorđe otiašao da dovede novu ustaničku vojsku i više velikih topova; da je veoma ljut zbog uplitanja novopazaraca u unutrašnje stvari Beogradskog pašaluka i da će, kad bude došao, potpuno uništiti Karanovac. To je ostavilo snažan utisak na neobavještene pašine predstavnike, pa je silahdar predložio ustaničkim vođama da odmah obavjeste Karađorđa da se vратi, jer su oni voljni da pregovaraju, da izvedu sve muslimane, i novopazarske i karanovačke, a Karanovac da ostave ustanicima. Srbima se dopao ovaj prijedlog, utoliko više što su namjeravali da krenu na Užice, a i zato što su iz Niša očekivali napad osmanske vojske pod komandom Hafiz-paše. Odmah su poslali glasnika po Karađorđu. I ne čekajući njegov povratak, već sutradan su javili Karanovčanima, da su voljni da ih s mirom propuste, ali da moraju sačekati da stigne Karađorđe.

Karađorđe je doveo sa sobom dva topa, dovoljno džebane, bajrak i doboš. Naročiti utisak je ostavio top – šestodulaš. Pošto su karanovački muslimani vidjeli da će ih napustiti novopazarci, a Karađorđe se spremi da ih još žešće napadne, i oni odluče da napuste Karanovac. Stoga upute nekoliko svojih ljudi s dvojicom novopazaraca da utanače uslove pod kojima bi ih Srbi propustili iz karanovačkog utvrđenja.

Dva dana, 26. i 27. juna vođeni su pregovori. Ustaničke vojvode su zahtevale da im muslimani daju 15 konja, što se nije moglo ispuniti jer ih Karanovčani jednostavno nisu imali; tražili su da im vrate Karađorđu veliku šešanu (vrsta duge puške) koju su ustanci ostavili povlačeći se u panici poslije neuspješno izvedenog napada na utvrđenje, i još na ime pomirenja da daju Karađorđu jednog ata. Jedino što su karanovčani isposlovali pregovaranjem bilo je da im se dozvoli napuštanje Karanovca, ali samo s imovinom koju sa

sobom mogu ponijeti. Dogovoren je i da ih 50 srpskih ustanika prati do Kurića. Također je sklopljen sporazum o nenapadanju na granicama Novopazarskog sandžaka. Sve je ovo definitivno dogovoreno 28. juna.⁹

Već sutradan, 29. juna 1805. godine, pošto su prethodno poslali Karađorđu vrlo lijepog kulašastog hata, pokrivenog crvenom čohom do kopita i obavili predaju utvrđenja, u pratnji 50 ustanika, novopazarci i karanovčani su napustili Karanovac. Oko 3.000 karanovačkih muslimana (Bošnjaka i Alabanaca) napustilo je svoj rodni grad u jednom danu da bi sačuvali žive glave. Od Kurića su nastavili sami putem za Novi Pszar. Jedna manja grupa otišla je u Niš.

Karađorđe je izdao naređenje da cijela vojska krene u Karanovac. Naselje je bilo pusto, nigdje žive duše. Ostalo je samo nekoliko Cigana i dvojica hodža. Stajali supored velike karanovačke kamene džamije i kada je Karađorđe pored njih prošao, molili su ga da njihovu džamiju ne zapali. Karađorđe im obeća da neće dirati džamiju. Ustanici su uvijek sa sobom nosili slame i pruća za potpalu. Karanovac je uskoro bio sav u plamenu. Za nekoliko časova od muslimanskog Karanovca je ostalo samo zgariste. Što nije moglo izgorjeti, porušeno je. Vojska se potom vratila ka Moravi. Karađorđe se sa grupom momaka povratio u Karanovac i zapalio džamiju. Ni za nju nije bilo milosti.

Novi Karanovac – današnje Kraljevo nije podignut na mjestu stare kasabe, nego malo više uz Ibar (na prostoru između sadašnje poljoprivredne škole i lijeve obale Ibra).¹⁰

Do pobune je došlo i u Drobnjacima. Pobunili su se Uskoci i dio plemena Nikšića, kao i dijelovi Morače i Rovaca, ali ne i ostala Brda. Da su pobunjenička vrenja pod uticajem ustanka u Srbiji veoma prisutna u ovom kraju pokazuje i pismo arhimandrita Moračkog manastira Avksentije Šundića od 7. jula 1804. godine, kada on u ime Nikšićana, Moračana, Drobnjaka i Piv-

ljana, kao i Hercegovaca koji se graniče s pomenutim plemenima preklinje Crnogorskog vladiku Petra I da u zajednici sa srpskim ustnicima povede borbu protiv Turaka. Slično pismo vladici su 20. juna uputili i Drobnjaci. Pismena obraćanja sa sličnim sadržajem slata su vladici i u jesen 1804. godine. Međutim ustanak će zahvatiti snažno samo Drobnjake i Moraču. Glavni cilj borbe je bio oslobođenje od osmanske vlasti. Drobnjaci su pripadali Pljevaljskom kadiluku. Drobnjaci su bili nezadovljeni i zbog ukidanja ranijih povlastica koje su imali u svojstvu vlasta i pokušaja da se svedu na status obične raje. Najuglednije ličnosti u Drobnjaku su bile pop Milutin Cerović i vojvoda Stojan Karađić. Ustanak u Drobnjacima je spreman cijele 1804. gdoine. U to doba vladika Petar I je uspijevao pod uticajem Rusije da primiri sva brdska i crnogorska plemena, izuzev Drobnjaka i Moračana, koji su bili pod jakom agitacijom srpskih ustanika. Prve oružane akcije u Drobnjacima počele su marta 1805. godine i to protiv osmanskih činovnika koji su došli da kupe dažbine. Drobnjacima je odmah u pomoć došlo 150 Moračana i Pivljana, a poslije sukoba dolaze i Rovčani i još više Moračana. Osmanske vlasti zadugo nisu pridavale veću važnost ovom ustanku. Ali Drobnjaci uporno nisu mirovali, pa u junu 1805. godine prelaze Taru i napadaju bošnjačka sela i osmanske posade u Pljevaljskom kadiluku. Potom se povlače preko Tare i logoruju u Jezerima, gdje se počinju okupljati Moračani, Rovčani i Uskoci. U avgustu su Moračani ponovo prešli Taru sa sličnim namjerama. Ovakvi su upadi u pljevaljskom kadiluku ugrožavali osmansku vlast u Sandžaku, a naročito u Starom Vlahu, tom osjetljivom području koje su držali bosanski feudalci. Veze između srpskih ustanika, Drobnjaka, Morače i Crne Gore mogle su se ostvariti samo preko Sandžaka, tj. Starog Vlahu. Preko istog područja je vodio put koji je spajao Bosnu sa Istambulom.¹¹

9. Prema: M. Vukićević, *Karađorđe II*, 270; isto: B.Hrabak, *Boj na Karanovcu*, Beograd 1954.

10. *Kraljevo i okolina* (monografija), Kraljevo 1966, 232-235.

11. N. Rakočević, *Odjek Prvog srpskog ustanka u Morači i nekim susjednim plemenima*, Naučni skup ‘Istorinski znacaj srpske revolucije 1804. godine

Duže egzistiranje ovog ustničkog jezgra povećavalo je opasnost da bi njemu mogli pružiti pomoć Crna Gora i ostala hercegovačka i brđanaska plemena, pa bi na taj način bili ugorženi ne samo bošnjički gradovi Nikšić, Kolašin, Spuž i Podgorica, nego i sama Bosna.

Osmanske vlasti su prvo pokušale da mirlnim putem smire ovaj ustanak, ali pošto na taj način nisu ništa mogli postići, preduzimaju vojne akcije. Bosanski valija po hitnom postupku postavlja za komandanta vojne ekspedicije Sulejmana-pašu Skopljaka 14. 10. 1805. godine, koji sa 3.000 vojnika kreće u Pljevlja da u tamošnjem kadiluku zavede red. Po ličnoj uviđavnosti mogao je mobilisati još 2.000 vojnika iz Istočne Bosne. Drobnijacu na sve strane traže pomoć, pa i od crnogorskog vladike. Nešto pomoći im je došlo iz okolnih krajeva, najviše iz Morače, ali to nije bilo dovoljno. Moračani im nisu mogli pružiti punu pomoć zato što su se morali osigurati prema bošnjačkom uporištu Kolašinu.¹²

Za razvoj događaja u Sandžaku od presudne važnosti je bila skupština ustaničkih vojvoda 1806. godine u Smederevu, na kojoj je donijeta odluka da se ustanak proširi i „na serbske nahije“ van Beogradskog pašaluka. U skladu sa ovom odlukom ustanak se proširuje i na područje Brveničkog kadiluka (Raški Ibar), Novog Pazara, Nove Varoši, Sjenice, Pijepolja, Bijelog Polja, Jeleča i Starog Vlaha na zapadu Srbije, kao i prema Kruševcu (Aladža Hisaru), Bosni i istočnoj Srbiji. Ustaničko rukovodstvo je donijelo ovakvu odluku u prvom redu pod pritiskom srpskih predstavnika iz krajeva koji su još uvijek bili pod osmanskom vlašću, kao i pod političkim uticajem carske Rusije, osobito ruskog kneza Prozorovskog, koji je dobriim dijelom i ideo-

log i strateg velike ustaničke ofanzive 1809. godine. Tako je već 1806. godine otvoren ustanički front prema Novom Pazaru, koji se protezao od Jeleča (Rogozne) pravcem Sočanice, Bijelog Brda (tamo i prema Vučitrnskom sandžaku), pa linijom Kopaonika na Rudno, Goliju, Stari Vlah i Javor.¹³

Osmanska vojska je već krajem 1805. godine ispraznila čitavo granično područje i povukla se u Novi Pazar i djelimično otišla da pomogne paši Skopljaku da auguši pobunu u drobnjacima. Samo su ponekada pojedine manje čete iskakale iz Novog Pazara dolazeći u oružani dodir sa srpskim pobunjenicima. Takav jedan oružani sukob odigrao se 1806. godine kod sela Biljanovca u dolini Raškog Ibra u kome je turksa vojna ekspedicija doživjela poraz.

Nahije pod osmanskom vlašću: studenička, jelečka, jošanička, podgorska i starovlaška već su imale dobrovoljačke mase koje su tražile oružje i uzražavale spremnost da učestvuju u borbama za likvidaciju osmanske vlasti. Podstaknut njihovim zahtnjima, Karađorđe je imenovao za glavnog komandanta ustaničkih snaga na ovom ratnom području Radiča Petrovića i bajraktara Tanaska Rajića. Ova ustanička formacija je krenula iz Karanovca preko planine Đakovo i došla do Studenice, gdje je locirala svoj ustanički štab i počela s prikupljanjem novih ustaničkih dobrovoljačkih snaga. Ustanak u dolini Ibra pomagali su studenički monasi, kojima je Praviteljstvujući sovjet u znak zahvalnosti uputio prijeko potrebnu džebanu.¹⁴

Među prvima su im se priključili studenički sveštenik pop Filip i arhimanadrit studenički Milentije Nikšić, zatim vojvoda jelečki Radoslav i vojvoda podgorske nahije Đura Brničanin. Ustaničke položaje prema Vučitrnskom

sandžaku držala su braća Dimitrije i Kosta Kujundžići, rodom iz Novog Pazara (iz sela Hotkova) i Pavle Cukić s dobrovoljcima sa Zapadne Morave.

Prema Karađoređevom planu, dobrovoljačke jedinice na području Rogozne i Jeleča su imale zadatku da zauzmu bogaze - prolaze i sprječe doturanje vojne pomoći osmanskoj vojsci u Novom Pazaru iz regiona Prištine, Peći i Prizrena, dok su ustaničke snage na Kopaoniku trebale sprječiti dolazak pomoći novopazarskom stanovništvu i garnizonu spahijske i albanske vojske iz regiona Leskovačkog kadiluka, Toplice, Goljaka i Vučitrna.

Ostale ustaničke snage trebale su poći ka Novom Pazaru sa sigurnom pozadinom i obezbjeđenim frontovskim krilima. Novi Pazar se našao u vrlo opasnoj situaciji. Nije bilo ozbiljnije vojne akcije iz pravca Bosne u ovom kraju, jer je bosanska vojska već bila anagažovana na ugušivanju ustanka u Drobnijacima, a osim toga Bosnu su potresale i unutrašnje trzavice. U međuvremenu Radič Petrović je došao u Novopazarski kraj i iz Deževe poslao proglašenje okolnim nahijama u kojem između ostalog stoji: „Ustanite za veru i zakon hrišćanski, svi - malo i veliko; ko ima pušku sa njom, a ko nema neka uzme sekiru i neka se ustremi na Turke.“¹⁵

Vrlo su bili povoljni uslovi da ustanici u području Novog Pazara izvedu uspešnu vojnu akciju. Milan Obrenović, polubrat Milošev, je na području Višegrada imao značajnije vojne uspjehu. Ustanici su navalili na Priboj, Višegrad, Rudo i Pljevlja. Priboj i Višegrad su zauzeti i popaljeni, a zatečena hrana i stoka opljačkani, dok su Pljevlja i Rudo držani pod opsadom. Intenzivirane su i ustaničke akcije u Starom Vlahu.¹⁶ Opisujući stanje u Pri-

12. N. Rakočević, *Odjek Prvog srpskog ustanka...* 508

13. T. D. Đorđević, *Prvi srpski ustanak u dolini Raškog Ibra*; u: „Raška“ br. 6-7, oktobar 1973, 18.

14. B. Hrabak, *Nekoliko srpskih pisama na frontu prema Novom Pazaru i Novoj Varoši iz 1806. godine*, Ogledi, knj. III, Beograd 1957, 75

15. Državni arhiv Republike Srbije, Knjaževa kancelarija, XIV – 143/1806.

16. M. Đorđević, *Srbija u ustanku 1804, 1813*, Beograd 1978, 162; R. Nikolić, *Zapis o ratnicima*, Zbornik radova Narođnog muzeja VI, Čačak 1975, 96.

boju u ovom periodu Alija Bejtić saopštava: „Priboj proživljuje burnu poviest. Češći okršaji između ustanika i bosanske vojske u Karađorđevu ustanku vode se neposredno oko Priboga, i tada, a i kasnije, Priboj postaje nekoliko puta žrtvom plamena, a njegovi stanovnici se raseljavaju, i od toga vremena je ovo mjesto počelo postepeno opadati. U zimu 1806. godine mnoštvo srpskih ustanika navalilo je u Polimlje, i porobiše i popališe u tom kraju Višegrad, Dobrun, Rudo i Priboj. U jednom arzuhalu (predstavci) narodnog vjeća iz Sarajeva, upućenom sultnu u Carigrad nešto iz togara haranja, veli se, da tada iz Priboga i drugih tamošnjih popaljenih mjesta „žene i nedužna malodobna djeca po velikoj zimi, goli i bosi, plačući i suze proljevaljući ovamo u varošice i sela pobjeđoše.“ Ustanici su za časovito vrijeme uskoro odbijeni od Priboga, ali je opet svaki čas prijetila opasnost. Tako su se i podkraj iduće 1807. godine nalazili ustanici u neposrednoj blizini Priboga i Rudog, pa vojnička posada, koja je bila određena da čuva ova mjesta, šalje o tom izvješće travničkom veziru Husrev Mehemed-paši i traži, da im pošalje barut i streljivo. Na to je vezir bujurulđijom od 17. ševala 1222. (18. XII. 1807.) naredio dizdaru sarajevske tvrđave, da odpremi u Priboj četiri, a u Rudo dva sanduka baruta, i streljiva.”¹⁷ Tursko-bosanska vojska bila je zauzeta ugušivanjem ustanka drobničkih i moraćkih plemena. Međutim, sve to nije iskorišćeno na vrijeme i odlučno. Po ugušenju pomenutog ustanka, Sulejman-paša Skopljak je krenuo s vojskom protiv Milana Obrenovića i potisnuo ga iz predjela Nove Varoši i Višegrada. Sjenička spahijska vojska sa albanskim bajracima iz Pešteri krenula je ka Novom Pazaru. Ustanici nisu uspjeli ni da zatvore „važne bogaze“ na Rogozni, što je i ovom prilikom imalo,

kako veli sam Karađorđe „veliku čkodu“ jer su i od Kosova mogle priteći u pomoć Novom Pazaru veće vojničke jedinice.

Ohrabrene osmanske jedinice u Novom Pazaru, osokoljene Skopljakovim uspjesima, napale su srpske položaje u području Deževe 6. aprila 1806. godine. Njima je uspjelo da razdvoje srpsku pješadiju od konjice, a onda jednu pa drugu potuku. Nešto jači otpor pružila je srpska pješadija, ali i ona je zbog strahovitog poraza bila prinuđena na anarhično povlačenje. Ustanici su izgubili oko 70 boraca. Petnaest dana kasnije odigrala se još jedna bitka na Budićima, selu blizu Deževe, gdje je između ostalih poginuo i vojvoda podgorski i ujedno Radičev bajraktar Đura Brničanin i vojvoda Kursula. Osmanska vojska je gonila ustanike sve do planine Đakovo iznad Karanovca, sjeverno od Studenice, gdje su se zadržali, poštujući ugovor sa Karađorđem iz 1805. godine da se neće na granicama napadati. Ranjeni Radič Petrović je jedva uspio da spasi živu glavu i uspaničeno bježeći tek je predahnuo na Đakovu. Također su se i ustaničke jedinice na Rogozni povukle u dolinu Ibra i na Kopaonik, gdje su nastojale da se utvrde.

Poslije neuspjeha kod Novog Pazara Karađorđe je povjerio komandu na ovom sektoru svome zetu Antoniju Ristiću-Pljakiću, koji će naredne godine uspjeti da formira vojnu jedinicu od 2.000 boraca i da se učvrsti na pozicijam prema Novom Pazaru, a sa osloncem na šančeve na planini Đakovu. Njegovi položaji su se protezali od Mučnja do Ibra. Pod njegovom komandom bili su i vojvoda jošanički Aćim i vojvoda studenički Filip.

Čitave 1807. i 1808. godine Raški Ibar je bio vojničko područje na kom nisu vodene veće bitke, ali su neprestano postoje manje oružane čarke. Sve je ovo imalo uticaja da ovo podru-

čje ekonomski strahovito osiromaši i da dođe do raseljavanja mjesnog stanovništva koje je kontinuirano živjelo u strahu i neizvjesnosti. Izgleda da su u drugoj polovini maja 1808. godine ustanici privremeno zaposjeli Novu Varoš.¹⁸ Polovinom jula 1808. godine bimbaša Dimitrije Kujundžija je upućen prema Novom Pazaru s 300 ustanika. On se utvrdio u šancu u okolini Novog Pazara. Novopazarci su na Božić napali srpske rovove pod njegovim zapovjedništvom, prodrli u šanac i uhvatili i svezali mnoge Srbe. U tim borbama je poginulo 30 ustanika, među njima i Dimitrijev brat Jovan, a sam bimbaša je teško ranjen, kao i njegov sin. Novopazarci su ustanike zatekli pojane. Iz srpskih izvora se saznaće da je u Beogradu bilo strogo zabranjeno govoriti o tim događajima i gubicima.¹⁹

Posljednje važnije ratne operacije pred vratima Sandžaka odigrale su se 1807. godine, kada je Karađorđe krenuo da ponovo zauzme Užice (i varoš i tvrđavu), koje je već jednom imao u svojim rukama u ljeto 1805. godine. „Karađorđe je ove 1807. krenuo s vojskom da oslobođe Užice, kako bi slobodnije mogao da razvije ofanzivu na jugozapadnom frontu. Ali je već u vrijeme opsade Užica, kako navode srpski izvori, poslao znatne odrede ustaničke vojske da zauzmu jugozapadne položaje prema Bosni od Sokola do Nove Varoši“.²⁰ Na Petrovdan, 29. juna 1807. godine (po starom kalendaru) poslije uporne i duge odbrane, Užice se predalo. Istog dana Srbi su zauzeli i tvrđavu. Slobozijsko primirje između Osmanskog Carstva i Rusije avgusta 1807. godine, doveo je do zatišja i na Balkanu, koje će trajati sve do proljeća 1809. godine. Osmanlije su pokušale da odvoje Srbe od Rusije, i da s njima zaključe poseban mir, ali se Srbi, po nagovoru Rusa nisu htjeli odvajati.

(nastavit će se)

17. Alija Bejtić, n.d., 24-25

18. Bogumil Hrabak, *Srpski ustanici i Novopazarski sandžak* (Raška) 1804-1815. godine, Istoriski časopis XL-XLI, Beograd 1993-1994, 113.

19. Građa iz zemunskih arhiva, knj. II – 1809, Beograd 1961, 20.

20. Ž. Sečenski, *Pričanja savremenika o Prvom srpskom ustanku*, 163.

Mustafa Baltić

RASPAD ZADRUGE NA PEŠTERI

Istraživanje uzroka nestanka zadružnih domaćinstava u stočarskim zajednicama na Pešterskoj visoravni sredinom XX vijeka

Ovaj rad plod je etnografskog istraživanja jedne društvene pojave, koja je bila karakteristična za Balkan u prošlosti, a ovdje je opisan njen sam kraj i raspad. U pitanju je institucija zadruge. Ovdje će konkretno biti riječ o zadruzi na Pešterskoj visoravni sa početka i sredine XX vijeka, kada zadruga konačno zamire. Ideja za ovu studiju je činjenica da je taj način života bio gotovo obavezan na pomenutom prostoru do 50.-tih 60.-tih godina XX vijeka i moguća analogija sa stočarsko-zemljoradničkim zajednicama ranijih epoha. Glavno zanimanje stanovništva bilo je stočarstvo prije svega a i zemljoradnja, a način privređivanja ekstenzivan i jako zaostao za to vrijeme, te su se mogle povući izvjesne paralele u ekonomskom smislu sa nekim mnogo starijim zajednicama. Treba napomenuti da se u ovom radu bilo kakve analogije sa praistorijskim zajednicama moraju uzimati sa rezervom. Sledstveno tome, ova tema može biti interesantna za arheologiju, tim prije što su ekonomski aspekti ove zajednice veoma slični nekim dosta starijim od kojih su nam ostali samo materijalni ostaci.

Neka tumačenja zadruge su krajnje funkcionalistička i takva idu na ruku kroskulturalnom pristupu proučavanju kulturne pojave. Za razliku od arheologije, ovdje su predmet istraživanja živi ljudi, činioci proučavanja kulturnih pojave, te je to velika prednost u odnosu na arheološku praksu, i može biti od eventualne pomoći za rješavanje sličnih arheoloških problema.

Apstrakt

Studija je sačinjena na osnovu djelimičnih empirijskih istraživanja na manjem uzorku. Istraživanje je pokazalo neutilitarni karakter zadruge, i mnogo složenije i dublje razloge kako udruživanja, tako i opstajanja i razdruživanja zadruge od ekonomskih. Ispostavilo se, također, da zadruga funkcioniše kao sistem sa posebnim unutrašnjim pravilima, koja su, također, uskladjena sa okolnom zajednicom koja ima uticaj na nju, čija transformacija vodi transformaciji zadruge, i njen za sada konačni nestanak u tom obliku.

Ključne riječi: zadruga, Pešter, domaćinstva, stočarsko-zemljoradnička populacija...

Negativna praksa ranih antropologa, koja se na žalost, doduše dijelom, održala do danas, je običaj da se istražuju egzotične, tuđe, i najčešće ruralne zajednice. To je proizvod socioevolucionizma, gdje se evropocentrični istraživač stavlja u ulogu objektivnog poznavaoca "divljih" i "primitivnih" društava, koji je u stanju da protumači njihovo ponašanje prema svojoj "naprednoj civilizaciji". Pri tome su se imale različite namjere, od onih kolonijalističkih po kojima su to iskvarena i niža društva koja se moraju uklopiti u "naš" sistem ili nestati, do rusovskog "plemenitog divljaka". Javljale su se takođe nacionalne etnografije, sakupljanje starih narodnih običaja, koji

NAPOMJENA:

Istraživanje je sprovedeno u okviru priprema za poludokumentarni film *Kako je nestala naša zajednica*, Bobana Tripkovića i Mustafe Baltića

ETNOLOGIJA

nestaju; idealizovana idilična slika o prošlosti i korijenima svog naroda, gdje su podjednaku ulogu imali i arheolozi i etnografi (ne može se u ovom kontekstu upotrijebiti riječ antropolog). Romantičarska etnografija bila je veoma razvijena, i široj javnosti lako dostupna i prijemčiva, jer nije imala nikakve elemente nauke, kao teorije, metodologiju, provjerljivost. To je jedna čisto deskriptivna disciplina sakupljanja folklora, i često je bila u službi države. Sve ovo je pomenuto ne zbog toga što je ovo rad o razvoju antropologije, već zato što tema o kojoj se govori ima folklorni, neromantičarski prizvuk, dobar dio etnografske literature korišćene u radu je tog karaktera, te da bi se od svega toga ogradiли.

Cilj istraživanja bio je utvrđivanje uzroka konacnog raspada zadružnih domaćinstava na Pešteri i šireg konteksta tog procesa, da se opiše njihovo dotadašnje funkcionisanje i međusobni odnosi unutar zajednice. Pretpostavlja se da ova pojava ima širi karakter od zajednica koje su proučavane, ali za to nema podataka iz razloga što nije sprovedeno istraživanje. Pošlo se od hipoteze koja se na kraju potvrdila o unutrašnjem razlogu raspada zadruge, potpomognutim naravno istorijskim kontekstom u kom se nalazilo društvo u tom trenutku.

Opšti pregled proučavanja zadružnih domaćinstava na Balkanu

Pojam zadruga upotrijebljen je prvi put 1818. godine u Vukovom rječniku, da označi udruženo domaćinstvo više porodica. Opisana je kao opozicija *inokosnoj* porodici, koja je ekvivalent današnjoj nuklearnoj. (Filipović, 1991)

Zadruga se pojavljuje u srednjem vijeku. U Dušanovom zakoniku se pominje pod terminom "kuća", dok starijih pisanih podataka za Balkan nemamo. Zadruga je doživjela vrhunac pod turskom upravom, posebno kod hrišćanskog stanovništva, kako zbog čifčijskih odnosa, tako i zbog džizje* koja se plaćala po ognjištu; ali i u stočarskim ruralnim krajevima, kod muslimanskog neplemičkog stanovništva, zbog zek'ata**, što su naravno samo funkcionalni zakonski razlozi koji nisu najbit-

jama pod drukčijim okolnostima, pa su se tako pored zadruge koristili termini: kuća, ognjište, zajednica (taj termin se koristi u našem primjeru) itd. (Filipović, 1991)

Zadruga je podrazumijevala minimum dvije nuklearne porodice u sebi, a najčešće ih je bilo više. Robbinska veza članova zadruge je najčešća ali ne obavezna linija udruživanja. Jedini elementi koji je zadruga morala imati su zajednička uprava i zajednička imovina i privređivanje. Kao simbol zajedništva pojavljuje se ognjište, tj. zajedničko obedovanja, ali ni ono nije nužno. Ustrojstvo zadruge je takvo da je na njenom čelu starješina ili domaćin (u zavisnosti od kraja), a glavni upravni organ je tzv. *kućno vijeće* koje na neformalnim sastancima donosi odluke o funkcionisanju zajednice. Njeni članovi su odrasli muškarci, najčešće braća koja čine zadrugu, i formalno je upravljanje demokratsko. Žene su samo u posebnim slučajevima mogle učestvovati u radu kućnog vijeća, i to ako

je u pitanju majka braće koja čine zadrugu, ili neka neka izuzetno sposobna žena starješine. Postojali su slučajevi kada neudata sestra onih koji čine zadrugu a koja je starija od njih učestvuje u radu i sl. (Filipović, 1991)

Starješina zadruge je često najstariji, međutim jedini uslov da neko bude starješina je njegova sposobnost u poslovima i ugled, najčešće se starješina zna za života njegog oca ili prethodnog starještine, koji i postavlja novog i skoro nikad se starješina ne mijenja. Vrlo su rijetki slučajevi u kojima kućno vijeće bira starješinu.

niji. Knjaz Miloš je zabranio razdruživanje zadruge bez prethodne dozvole državnih organa, a u zakon je 1844. stavljena termin zadruga. Ona se u Srbiji u XIX vijeku smatrala "pravom" porodicom, dok se današnja nuklearna nazivala malom ili inokosnom. (Popović, 1921) U Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji već u XIX vijeku nije bilo zadruge, u Bosni i Hercegovini zadruge nestaju 1919. godine ukidanjem čitluka. Zadruge su se uvijek raspadale i nastajale su nove, ali konačan nestanak zadruga desio se sredinom XX vijeka. Postojali su različiti termini za ovu pojavu na raznim teritorijima.

Njegova vlast se smatra velikom obavezom jer je on dužan upravljati zajednicom, obavještavati sve članove zajednice o odlukama kućnog vijeća, predstavljati zadrugu u spoljašnjem svijetu etc. (Popović, 1921)

Zadruge su se po broju članova dijelile na male, one koje su brojale do 20 članova; zatim srednje, činilo ih je od 20 do 40 ljudi; u velikim je bilo 40-60 članova; a najveće su brojale 60 do 80 pripadnika, skoro nikad se broj članova neke zajednice nije popeo iznad 100. Postojale su zadruge koje si nisu razdruživale i po 200 godina. (Popović, 1921)

Prema tipu zadruge one se mogu podijeliti ina tri osnovne grupe:

- kompaktne zadruge su zadruge u kojima svi njeni članovi uvijek žive zajedno i bave se istim poslom;

- nekompaktne zadruge u tim zadrugama postoje članovi koji ponekad žive izdvojeno od ostatka zadruge ali se bave istim poslom, i zajedno dijele zaradu;

- heterogene zadruge članovi se bave različitim poslovima i ne moraju živjeti zajedno ali se okupljaju redovno i imaju neku vrstu zajedničke imovine, karakteristično za gradske zadruge.

(Popović, 1921)

Etnografski podaci vezani za zadrugu na Balkanu posebnu pažnju obraćaju na funkcionalni karakter te zajednice i ekonomski i/ili istorijski faktor je po njima najbitniji za nastanar i raspad te zajednice. Utilitarni karakter zadruge,

na kom se insistira, vidi se u tome što je ulogu zadruge u Crnoj Gori i Albaniji, gdje zadruga nikad nije uzela većeg maha, vrši institucija bratstva i plemena. Neki smatraju da je raspad bio neminovan, kao prelaz na viši stepen društvene organizacije (Filipović, 1991) i slično.

MATERIJAL I METODE

Zadružna domaćinstva na Pešterskoj visoravni, koja su bila predmet istraživanja odlikuju se sa više posebnosti. To su prije svega bili posljednji relikti zadruge, i njihovim razdruživanjem nije nastala nijedna nova zadruga. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 5 zadruga.

Uzorak je heterogen, jer se radi o zadrugama iz različitih vremena i sa različitim podnebalja. Najstarija se raspala sredinom 1920.-tih a posljednja 1960.-tih. Mogu se vremenski podijeliti na one koje su trajale prije, u toku, odmah nakon II svjetskog rata i one koje su trajale i raspale se poslije njega 50.-tih, 60.-tih godina XX vijeka.

Radi se o zadrugama iz 4 različita sela i jednom zadrugom iz grada. Osim u slučaju gradske zadruge, gdje su se članovi zadruge bavili različitim poslovima ali prije svega trgovinom i ugostiteljstvom i pored toga stočarstvom, poljoprivredu je glavno zanimanje svih otalih zadruga i to posebno stočarstvo.

Istraživanje je izvedeno intervjujsanjem 5 ispitanika, po unaprijed utvrđenom pravilu, i uz to neformalnim razgovorom. Za sve razgovore postoji video dokumentacija. Od pet ispitanika 3 su

žene a 2 muškarci, oni su različite dobi i svi su imali drugačiji status u zadrizi; neki su bili djeca, neki odrasli neoženjeni punopravni, zatim oženjeni punopravni članovi, onda žene udate u zadrizi i žena koja je bila u zadrizi i prije i poslije udaje. Različite uloge ispitanika omogućile su bolje sagledavanje institucije zadruge uopšte. Ispitanici zadrugu zovu *zajednica* pa će se taj termin najviše koristiti u radu. Termin *zadruga* ispitanici povezuju sa "zemljoradničkim zadrugama" iz perioda socijalizma, i nikad nije korišćen u narodnoj komunikaciji u drugom kontekstu.

Istraživanje je sprovedeno u aprilu mjesecu 2005. godine.

NESTANAK "ZAJEDNICE"

Cilj istraživanja, kao što je već rečeno otkrivanje uzroka raspadanja zadruge. Ispitanici su u formalnom dijelu intervjua odgovarali na sljedeća pitanja:

Ko je činio Vašu zajednicu?

Kako je ona bila organizovana, ko je ko unutar zajednice?

Kako je izgledao jedan dan u zajednici? (ljeti, zimi)

Kako se zarađivalo u zajednici?

Kako se ulazio u zajednicu a kako iz nje izlazilo?

Zašto ste prestali da živate zajedno/Zašto se raspala zajednica?

Kako ste živeli u zajednici a kako poslije podjele?

Odgovori na pitanja bili su se razlikovali u zavisnosti od toga ko je odgovarao, dvoje su npr. muž i žena ali su im odgovori najčešće bili različiti.

ETNOLOGIJA

Zajednice su brojale od 15 do 30 članova, sve su zasnovane na srodničkim vezama, odnosno činila su ih braća sa svojim porodicama i eventualno roditeljima. Na čelu jedne zajednice bio je otac, jedne djed (gradske), a kod ostalih to je bio najstariji brat i smatraju se starešinama. Ukoliko je starešina djed ili otac ne postoji poseban termin kojim je bio oslovljavani. Međutim ako se na čelu zajednice nalazi najstariji brat onda ga supruge i djeca njegove braće oslovljavaju sa *aga*, dok braća ne. To bi moglo biti zanimljivo jer navodi na razmišljanje da je prirodno starjeinstvo oca, i stoga je njegovo mjesto titularno ne određeno, ali vlast jednog od braće unutar zajednice proizlazi iz same zajednice ili od oca, prethodnog starještine, te se njegov status ovim mijenja i njegov autoritet kod krvnih nesrodnika, koji su eventualna opasnost za zajednicu učvršćuje. Treba pomenuti kako termin *aga* nije upotrebljen u izvornom smislu bogataša i trgovca ili nekog uglednog civilnog dostojanstva, već samo iz poštovanja prema starješini. Ostali muški članovi su obavljali poslove o kojima su se dogovorili sa starješinom. Postojala je funkcija *planinke*, ženske osobe koja se bavila proizvodnjom mlječnih proizvoda, prikupljanjem sira, kajmaka i sl. Ona je jedina imala pristup mlijekaru (prostoriji u kojoj se prerađuje i čuva mlijeko). Tu funkciju je obavljala ili majka braće koja čine zajednicu, ili supruga starještine zajednice. Njen status u zajednici je znao često biti povlašćen, mogla je uslovno da donosi odluke zajedno sa muškim članovima zajednice.

Mnogo se razlikovao običan dan u zajednici ljeti od zimskog dana. Razlog je to što je njihova osnovna djelatnost stočarstvo, tako da zimi nisu imali mnogo posla, odnosno poslove koje su obavljali zimi obavljaju se i ljeti, dok su i nezimskim mjesecima obavljali dodatne poslove u zavisnosti od sezone. Tako da je zima bila vrijeme odmora i socijalnog života (posijela i sl). Ljeti se ustajalo prije sunca a zimi kasnije. Muški članovi zajednice su odlažili na polje, dok su žene ostale kući pripremajući hranu. Radile su u polju samo u posebnim slučajevima ali to je bilo izuzetno rijetko. Nakon što dođu kući starješina raspodijeli poslove za sljedeći dan, mada je to ponekad radio i na duže vrijeme. Zimi je to izgledalo drukčije jer nije bilo poljskih radova tako da su noći bile rezervisane za posjete ostalima u selu i "sijela". Na spavanje su išli rano. Postojali su slučajevi da svi spavaju u istoj prostoriji, mada su, ukoliko je bilo prostorija spavali razdvojeno. Samo mladi bračni parovi su spavali izdvojeno u tzv. kolibama. Obedovali su odvojeno muškarci od žena, a djeca su se najčešće hranila odvojeno. Redosled je sljedeći: prvo odrasli muškarci i muški gosti, zatim žene i na kraju djeca, u gradu su jeli u odvojenim prostorijama. Uopšte se primjećuje jaka rodna i starosna podvojenost, neko je, kao npr. žena apsolutno bio isključen iz tih javnih, zvaničnih aktivnosti zadruge, no o tome će biti riječi.

Osnovna osobina zadruge je da zajednički raspolaže imovinom. Pored zajedničke kuće, pomoćnih zgrada, i ostale nepokretne i pokretnе imovine, članovi zadruge su imali i svoju ličnu svojinu, kao odjeću i sl. Glavnu zaradu su donosili muškarci i ona se nije dijelila, već je starješina kupovao p opotrebama svima. Ženskom zaradom su one raspolagale po svojoj volji.

Starješina je vodio glavnu riječ pri udaji i ženidbi članova zajednice. Od njega se prosila djevojka, bila ona njegova čerka ili čerka njegovih sinova ili braće. On je isto tako prošio djevojku za neoženjene članove zadruge. Miraz se nije davao jer je po običaju to bilo sramota uzeti, osim ukoliko je porodica u koju odlaži siromašna. Međutim mlada se darivala, u zavisnosti od imovinskog stanja porodice.

Na glavno pitanje zašto su prestali da žive zajedno, odgovori su bili krajnje oprečni, međutim većina se oko nekih stvari složila, neki su to rekli direktno i svjesno a drugi su bili kontradiktorni, razlikuju se odgovori žena i muškaraca. Oba muškarca su navela prvo funkcionalni razlog, uvećanje porodice, a onda su rekli da su žene doprinijele, jer su nagovarale muževe na podjelu, pravile svađe i nepravdu, nakon koje su i oni počeli biti nepravedni prema ostalima praveći razliku među djecom. Jedna ispitanica je navela samo uvećanje porodice, dok su druge dvije navele nepravdu, razdvajanje djece i ženski faktor. Jedna je ispitanica odgovorila: "Zato što je bio nepravedan starješina" i dalje nastavila: "Više voli ženu nego

brata", dok je jedan od ispitanika prokomentarisao: "Ima ih više voli ženu n'o majku, majka ne bi dala al' šta će, ima ih majku nogom, a ženu jok, ne može se posle oženit".

Muški ispitanici su rekli kako su bolje živjeli u zajednici nego poslije, i da je zajednica bolja ukoliko nema svađe, međutim ako se trve onda je bolje podjeliti se, iako su ekonomski zajednice bile jače nego odvojene porodice. Jedna ispitanica je rekla da iako je zajednica bila bogatija, bolje je poslije podjele iako je bila sirotinja. Ostale ispitanice su rekле kako je mnogo bolje poslije podjele, jedna je čak rekla: "bilo ne povratilo se".

Položaj brata koji nije imao muške djece time je bio krajnje

većina direktno, da su inicijatori razdruživanja bile supruge braće koja čine zadrugu, osim starješine supruge, ili majke, koje su funkcijom planinke bile starješine

lan sa novim. Žene su dobivši demokratska prava, ravno-pravnosti pred zakonom postale svjesne mogućnosti koju im na uštrb običajnog daje građansko pravo. Ovdje se mora primjetiti da su one možda bile inicijator razdruživanja, ali da je kasnije njihova uloga preuveličana i da su poslužile kao izgovor pojedincima kojima nije odgovaralo ustrojstvo zadruge.

Na kraju se može zaključiti da su zadruge kao uobičajena i društveno prihvatljiva pojava konačno nestale zbog više faktora. Prvo, unutrašnja organizacija jednog takvog sistema, kakva je zadruga, izgubila je ideološku osnovu u društvu. Njena stalna kolizija sa ideološkom matricom novog društva, promijenila je uvjerenja pojedinaca koji čine zajednicu i koja su socijalno opravданje za svoje ponašanje pronašli u ideologiji nove kulture, mnogo šireg prostora od njihovog i naravno prihvatljivog i usmjerenog ponašanja. Funkcionalistička objašnjenja ne mogu dati odgovor na ovo pitanje jer su isti razlozi morali postojati i u ranijim periodima a zajednica nije nestala, ali se ne mogu zanemariti jer je ekonomija mogla biti pokretač nestanka. I posljednje historijske okolnosti omogućile su neobnovljivost institucije na samrti.

nad ženama u zadrizi. Odnosi su među ženama poslije razdruživanja često bili dosta bolji nego dok su bile u zadrizi.

Rezultati dobijeni ovim intervjuiima upućuju na ideju da se zadruga najviše raspala zbog unutrašnjeg neslaganja i složenih odnosa koji su vladali u zajednici. Nesumnjivo je da je starješina u svim zajednicama imao monopol nad raspodjelom dobara. Njihove su tvrdnje da su zajednice bile bogate, ali oni kao pojedinci ništa od toga nisu viđali i živjeli su siromašno. Zadruga je funkcionalisala po principima redistributivne ekonomije i planski, tako da su interesi pojedinca bili daleko ispod interesa zadruge, u kojoj su se dobra raspodjelivala po unaprijed utvrđenim pravilima, diskriminišući ženske članove zadruge, pogotovo djecu, pa su zbog toga izbijale svađe.

nepovoljan, jer je on već unaprijed isključen iz daljeg upravljanja zadrugom, pa je tako njima razdruživanje najviše odgovaralo. To je slučaj u dvije ispitanе zadruge, gdje su razdvajanje započela braća koja su imala samo čerke. Tačnije, podjelu su započele njihove supruge, što je, bez i najmanje namjere da se iskaže diskriminatorski stav prema ženama, istraživanje pokazalo. Svi ispitanici su potvrdili makar sporedno (preko djece) a

Konačno razdruživanje izvršeno je poslije Drugog svjetskog rata, i pospešeno je i od strane države i građanskih institucija, jer se udruživanjem po krvnoj osnovi, koje se održava običajnim pravom, određava i stari sistem u kome se poštiju neke drugačije vrijednosti od onih na kojima počiva novi društveni sistem. Takva je zadruga, naročito one koje su preživjele rat, bila opasna po društvo, jer je unutar postojao sistem nekompatibil-

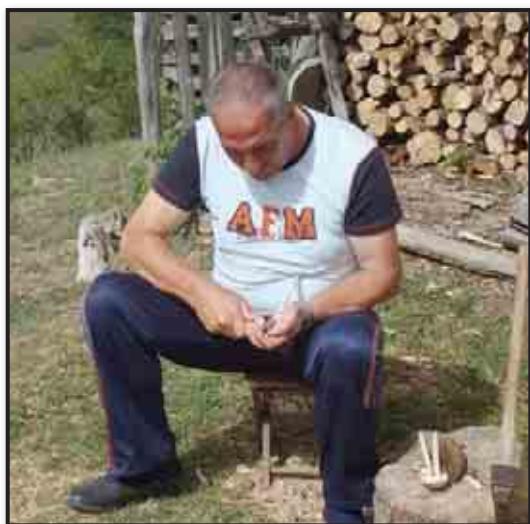
LITERATURA

- Byrnes, R.F.** *Communal families in the Balkans: The Zadruga*, Notre damme 1976.
- Filipović, M.** *Kućna zadruga*, Beograd 1991.
- Lič, E.** *Kultura i komunikacija*, Beograd 1983.
- Novaković, S.** *Selo*, Beograd 1891.
- Popović, V.** *Zadruga*, Sarajevo 1921.

prof. Ramiz Šaćirović

SELO KONIČE I KAŠIKARSKO-DRVODELJARSKI ZANATI KONIČANA

Soko Kurtanović,
jedan od zadnjih kašikara u Koniču

Na rubnom dijelu Koštampolja, iza prijevoja Jarutskog uzvišenja, zvanog *Debelo brda*, okrenuto ka jugu u jednoj kotlini, leži selo Koniče. Prije bi se reklo da pripada tutinskому kraju negoli, čuvenom, Koštampolju. U njemu žive gorštaci, ljudi koji su vijekovima bili, takođe, odsjećeni od svijeta „pod nebesku sohu“. Na Pešteru, o Koničanima i njihovom načinu života kolaju brojne anegdote: da su uvijek bili odvo-

jeni od svijeta i
da je

ovdje modernizacija života i civilizacija prilično kasnila, zbog čega su oni dugo ostali autentični. Imali su svoj svijet, svoje naravi i svoje običaje, koji su ih razlikovali od ostalog dijela ovoga kraja. Za sebe kažu da su potomci Arnaudata (Malisora); da svi potiču od jednog plemena (Šalja); da su sebi očuvali sve ono što je trebalo jednom plemenu. Na to, arnautsko, danas jedino podsjećaju preostali toponimi i nazivi u okolini i samom selu.¹

Selo Koniče² se nalazi na istočnim obroncima planine Jarut i proteže se u pravcu istok-zapad od uzvišenja Ostrijelo do blizine rijeke Vidrenjak. Ostrijelo je brdo, uzvišenje, koje dominira Koničem i ima nadmorsku visinu od 1363 metra. Južnije od njega je brdo Mestoglava od 1312 m/nv, a najjužnija visinska tačka od 1247m/nv naziva se Kodrabunarit (alb. Bunarevo brdo) ispod koje se nalazi Osnovna škola, koja je izgrađena početkom sedamdesetih godina XX vijeka. Danas je Koniče selo razbijenog karaktera. Broji oko 300 stanovnika, razmještenih u 63 domaćinstva. Na osnovu popisa 1971. godine selo je brojalo oko 80 domaćinstava, ali je migracija učinila da se broj domaćinstava rapidno smanjuje a da se Koniče nađe na ljestvici najzabačenijih sela ne samo na Pešteru, nego i šire. Bespuće i loša infrastrukture čine da je otežan pristup selu uz potez Debelo brda - iz pravca Delimedža, ili uz Gvozdove - iz pravca Tutina. Godine 1973. počela je sa radom

1. Čitav oblast ima zanimljivu toponomiju. Na osnovu konfiguracije terena, lako je uočiti značenje i porijeklo pomenutih lokacija u selu. Utvrđeni rezultati bi mogli biti predmet posebnog znanstvenog skupa koji bi bio od velikog značaja za buduća izučavanja prošlosti čitavog regiona.

2. Ovaj popis je sačinjen oktobra 1988. god.

osnovna škola, sa osam razreda, i brojala od 150 do 170 đaka - pješaka iz sela Dobri Dub i Plenibabe.

Koničani imaju džamiju koja se ubraja u starije džamije tutinskog kraja. Podignuta je, ne zna se tačno godina ali se znaju graditelji, a to su bila braća: Numo i Kurstan Adilović. Pretpostavlja se da je džamija izgrađena u drugoj polovini XIX vijeka.

Prema predanju koje se zadržalo kod mještana, Koničani vode porijeklo od arnautskog (albanskog) plemena Šalje, koje je „silom“ naseljeno početkom XVIII.

Danas su asimilacija i druge okolnosti uslovile da Koniče nema svoj nekadašnji arnautski identitet. Kao i u ostalim selima, na to podsjećaju jedino brojni toponimi ili kompoziti, koji govore o ilirsko-arnautskom porijeklu njegovih mještana. Slušajući današnji govor Koničana, ne bi se moglo ustanoviti da je Koničanima porijeklo ono koje oni zagovaraju. Tu je najupečatljiviji izgovor tvrdih glasova „č“ i „dž“, kao i pravilan izgovor dvoglasova „lj“ i „nj“.

Najpoznatiji toponimi sela Koniče su pretežno albanskog porijekla. Njih je vrlo detaljno obradio profesor Šemso Šaćirović, rodom iz Koniča. Među njima je mnogo kompoziti, kao npr: Livadmac (Velika livada); peštanovit (); Kodra kolips (Kolibin brije); Ljuk đugosin (Đogatova dolina); Ljuk kruljav (Glava doline); Aštujit (Vučja kost); Las šoks (Prijateljski laz); Laz ljeprit (Zečji laz); Kodra šnjegovit (Snježni brije); Ljuk baljije (Baljska dolina); Ljuk verove (Dolina groblja); Krštujit (Mokri krš); Kodra bunarit (Bunarev brije); Livadmolin (Jabukovac) i drugi.

Oko 65 domaćinstva živi u selu, koje se dijeli na Gornju i Donju mahalu. U Gornjoj mahali žive: *Seleci, Karakuše, Dašići i Kolići*.

Seleke sačinjavaju: *Hamidovići* (dvije porodice su u selu, jedna u

Novom Pazaru i dvije u Turskoj), *Bektovići* (dvije porodice su u selu, a dvije u Novom Pazaru), *Talevići* (dvije porodice su u Koniču, pet u Makedoniji i jedna u Turskoj), *Zahitovići* (trinaest porodica je u Koniču, jedna u Tutinu, jedna u selu Ivanča u okolini N. Pazara), *Šaćirovići* (osam porodica je u selu, jedna u Tutinu, jedna u selu Ivanča), *Hasanovići* (u selu žive četiri porodice i prezivaju se Hodovići, u selu Čukote dvije porodice, u Novom Pazaru jedna, u Tutinu jedna, u Beogradu dvije, jedna u Gluhavici, jedna porodica u Majdanpeku, jedna u Sarajevu).

porodica je u selu, šest u Tutinu, jedna u Delimeđu, jedna u Novom Pazaru, dok su četiri porodice u Turskoj), *Fejzovići* (tri porodice su u selu, a tri u selu Šaronje /Tutin/), *Kurtanovići /Beširovići, Šerifovići/* (u Koniču su četiri porodice, u Tutinu devet, u Skoplju jedna, a u Turskoj šesnaest).

Čariše sačinjavaju: *Ademovići* (tri porodice su u Koniču, jedna u Melajama /Tutin/, tri u Delimeđu, jedna u N. Pazaru i jedna u Turskoj), *Kadrići /Aljkovići/* (dvije porodice su u Koniču, jedna u Turskoj, pet u Tutinu, tri u Ribarićima /Tutin/

Selo Koniče

Karakuše (Karakušići) sačinjavaju porodice: *Halilovići* (u Koniču je pet porodica, u Čukotu pet /prezivaju se Hajrovići/, jedna je u Delimeđu, četiri u okolini N. Pazara/ jedna u nas Šutenovac, tri u nas. Pobrđe/, jedna u Turskoj).

Dašići i Kolići (tri porodice odavno odseljene u Tutin)

U Donjoj mahali žive: *Okovići* i *Ćatište* (od „čara“, alb. hrast „hrašće“). *Okoviće* sačinjavaju: *Bajrovići /Bajramovići/* (u Koniču su tri porodice, dok je jedna u Turskoj), *Jusufovići* (sedam porodica je u selu, a pet u Dubovu /Tutin/), *Numanovići /Numovići/* (jedna

i dvije u Skoplju), *Sejdovići* (jedna porodica je u Koniču, jedna u Delimeđu, dvije u Tutinu i dvije u Skoplju), *Halitovići* (tri su porodice u Koniču, četiri u Tutinu, dvije u Skoplju, jedna u Beogradu i jedna u Turskoj), *Hazirovići* (svega dvije porodice, koje žive u Koniču)³.

Koničani su se najviše raselili u migracionom periodu 1957-1966. god., kada se najveći broj domaćinstava iselio, preko Makedonije, prema Turskoj. Kasnije je ta migracija izražena prema razvijenijim dijelovima i sredinama. Kako su ovi ljudi opstali i nadživeli sve

3. Vidjeti: R. Šaćirović, Šaljanske legende, Almanah, br. 33-34, Podgorica 2006.

teškoće koje su ih pratile jedino se može saznati iz njihovih priča ili anegdota koje rado i sa sjetom pričaju. Imali smo privilegiju da među Koničanima provedemo dvadesetak godina života i rada, i donekle proniknemo u njihov svijet i mentalitet.

Vjekovima

je Koniče bilo odsjećeno od normalnih komunikacija. Jedina veza sa svijetom su bili putnici namjernici i oni koji bi se zaputili u *butum dunjaluk*, trbuhom za hljebnom korom. I onda, kada bi u selo stigao neko od tih putnika, ili kakav musafir, sakupili bi se na posjedak i rasprjedali do u kasne sahate. Tu bi bilo igara, smijeha, šala na svoj, ali i tudi račun, uz jabuke i kuhane krompir. Neki danas govore da je konički posjedak bio ljepši od nečijeg džumbusa. To su potvrđivali i prosvjetni radnici koji bi nerado dolazili u Koniče, ali bi poslije nekoliko dana provedenih među njima ostajali godinama da žive i rade među ovim, nadasve, veselim i druželjubivim ljudima.

Možda će se neko i upitati: kako i od čega su ovi ljudi sve vrijeme živjeli, daleko od komunikacija? Kako su Koničanima tekli životni dani?

U njemu su zanimljivi zimski

dani, koji bi za nekoga u tim i takvim uslovima bili monotonii i vrlo, vrlo dugi. Oni su te dane, a naročito noći, skraćivali posjecima i različitim društvenim igram. Tako su u okviru obične porodice u Koniču nastajale tipične zanatske radionice za izradu drvenih predmeta za domaćinstvo, poljoprivredu i sto-

Mnogo je njih u Koniču koji bi u dugim zimskim noćima izrađivali kašike, kutlače, varjače i drugi pribor. Prodaja ovih predmeta predstavljala je jedan od načina pribavljanja sredstava za život. Pored pribora, izrađivali su i vile, grabulje, lopate za vijanje žita, šašovce, šindru... Pravili bi drvena kola, saone, koševe za žito i polaganje stoci, lese od kojih su sastavljali kolibe (stanove), kućere, letve i sve što se moglo od drveta napraviti a što je imalo upotrebnu vrijednost.

Ostalo je upamćeno da su, nekada najpoznatiji, vrsni majstori ovog zanata bili: Jusuf Jusufović, Hajriz Bajrović, Rasim Hodović, Eto Fejzović (oni su izrađivali kašike); a za ostale predmete u domaćinstvu i poljoprivredi: Jusuf Jusufović, Naljo (Nedžib) Kurtanović, Nasuf Numanović, Delija Koničanin i drugi. Predmeti su izrađivani od javora, bukve, čamovine, mačkovine, orahovine, ljeskovine, trešnje i hrasta. Koničani i njihove mušterije su ove proizvode odnosili i na udaljenija tržišta, čak do Mitrovice, Skoplja, Skadra i drugih oblasti.

Koničani su ostali upamćeni po vrsnoj tehnici i kvalitetu izrade kašika, posuda i grabulja. Stari Džanko Kadrić je danas jedan od najpoznatijih majstora-kašikara i grabuljaša. Sa njim i njegovim proizvodima se i danas susrećemo na pijacama od Novog Pažara do Tutina.

Legendarni Koničani, o kojima se i danas priča, su: Numo i Kurtan Adilović, njihovi potomci Numanovići i Kurtanovići⁴, Džemail Koničanin, Mula Selmo Jusufović i drugi. Filozof i sociolog, dr. Safet Bektović, jedno od najpoznatijih imena bošnjačke nauke, porijeklom je iz Koniča. Živi u Danskoj i radi na Univerzitetu. Doktorirao je filozofiju egzistencijalizma, čuvenog Danca, Serena Kjerkegarda (Kjerkegora).

4. O selu Koniču (na Pešteru) je vrlo sadržajno u svojoj monografiji pisao prof. Šefkija Numanović. Vidjeti: Š. Numanović, Koničani, Tutin 2004.

Mr. Redžep Škrijelj

ĆILIMARSTVO NA GORNJOJ PEŠTERI

Ćilimarski zanat ili ćilimarska tkačka radinost ima veoma dugu tradiciju u Sandžaku. U našoj je nauci malo, ili sasvim nedovoljno, istraživan, tako da su široj javnosti ostale, gotovo nepoznate, studije o ćilimarstvu (naročito Pešteri, Koritama i Bihoru npr.) bilo zastupljeno u svakoj porodici i to kao vid opšte, domaće, porodično-zadružne radinosti u svim seoskim sredinama.

*Manja sedžada sa čenarima-krajevima u obliku loze ili vijenca
(rad porodice Džema Š. Pljakića iz s. Ugao)*

Sl. Balučeni (šarenilom protkani) jastuk izrađen na ležecem razboju sa karakteristično orijentalnim motivima. Pripada pešterskoj tkačkoj tradiciji naslijeđene dolaskom protjerane populacije muhadžira Bošnjaka iz nikšićko-kolačinske regije. Jastuk je izatkala rahmetli Alta Martinović-Hasić iz okoline Bijelog Polja, koji je po starom bošnjačkom adetu, kao dio djevojačke sermije (per. sermaye- djevojčka imovina, spremna) dvadesetih godina XX stoljeća u donjelu u dom Iljaza Hasića iz s. Naboje (Tutin).

Ćilim (per. *kilim*) je poznata vunjena prostirka ili vid tkanina koja služi kao za prekrivanje i dekorisanje unutrašnjih prostorija-podova u domaćinstvima, vjerskim (džamija, mekteb, musala) i vakufskim objektima, ali i postelja, mindera, sećija, avlijskih balkona, duvarova i slično. U naše je krajeve ćilimarstvo došlo sa Istoka, sa Osmanlijama², ali su neke tehnike tkanja i izrade srodnih tkanina bile poznate još od ranije. U doba Turaka Osmanlija, kao vrsnih zanatlja i majstora tkanja (odjevna i druga platna) dolaze do posebnog izražaja teh-

1. Prvi obimniji rad iz ove oblasti je objavila Muradija Kahrović, etnolog iz Novog Pazara. (Vidjeti: Мурадија Кахровић, Мотиви и њихове поруке ткане на ћилимима у Новом Пазару, Новопазарски зборник, бр. 14, Нови Пазар 1990., 99-109)
2. Миљенко Филиповић, Ћилим и ћилимарство у нашим земљама до средине XIX века, Гласник земаљског музеја XV, Сарајево 1957., 179;

Ženski pojaz od najfinijeg prediva sa dotatkom svile prošaran najfinijim ručno spravljenim bojama sandžačkih bojadžija. Izatkan je na ležećem razboju. Pripada pešterskoj tkačkoj tradiciji i djelo je tkalja iz Naboja. Izrađen je na, takozvanom, ležećem razboju. Za ovu zanatsku tehniku potrebna je dugotrajna priprema (snovanje i bojene pređe ili prediva).

nike bojenja i šaranja čilima koje su se izučavale u zanatskim ili podričnim radionicama.

Dobro razvijena putna mreža (Dubrovnik, Sarajevo, Skadar, Prizren, Skoplje, Solun) omogućila je povezanost naših privrednih centara sa okolnim stocarskim i trgovačkim krajevima i intenzivala čilimarstvo kao unosnu zanatsko-proizvodnu granu.³

U toku pripreme za tkanje, vrijedne tkalje, najprije, operu kvalitetnu vunu, svilu ili pamuk koja se zajednički češlja pomoću *grebena*, a zatim u balama ili vrećama nosi u *vunovlačaru*. Tamo je majstor, *vunovlačar* selektira i obradjuje u *kudeljice* i priprema za doradu. Žene-*prelje* vunu ili drugi materijal postavljaju na *kudelju* sa koje je ručno uz pomoć *vretena* ili *mahaljke* razvlače i predu.

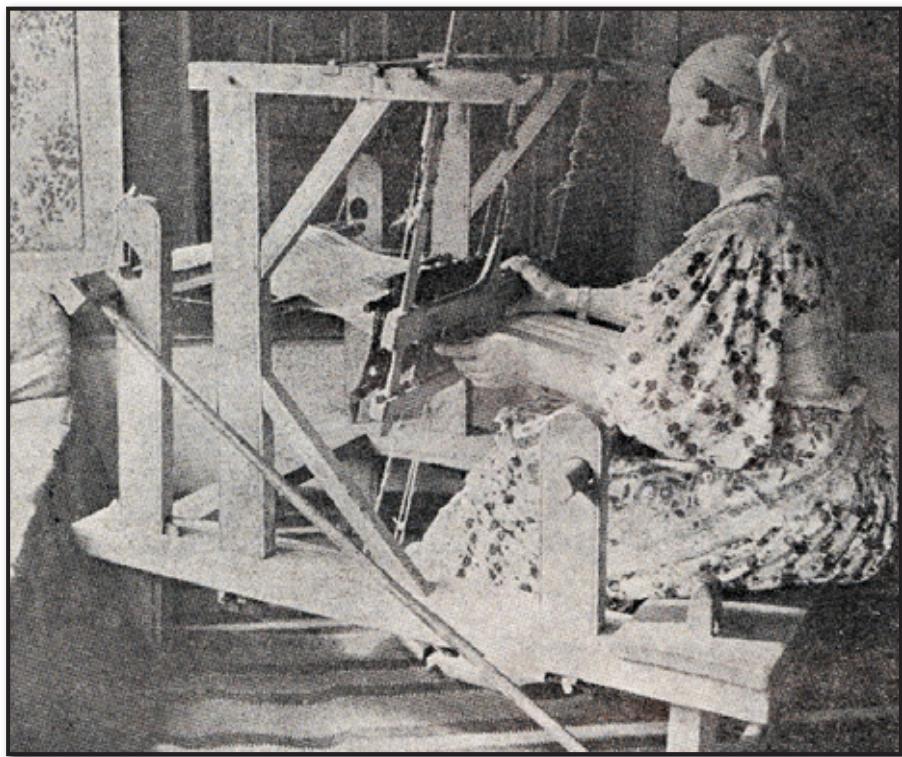
Nekada se okupljala čitava ženska moba, tako da se uz pjesmu i muhabet posao oko kompletne priprema pređe završavao u sitne večernje sahate. Poslije se pristupalo prepredanju, koje se

obavlja drvenom mahaljkom, vretenom, ili, ako je količina veća, drvenom *preljom*. Predivo se mota u loptasti oblik (klupče), nakon čega slijedi postupak pravljenja *potke i osnove*. Pomoću jednostavne, nešto duže, drvene alatke

motavila prave se višestruki veći namotaji ili kolutovi (*kančela*), koji se koriste za izradu osnove tkanog predmeta, i potku.

Domaće tehnike tkanja omogućile su dobar plasman izatkanih proizvoda od vune, pamuka, svile, i kombiniranih tkanina sa osnovom od lana, konoplje i drugih sirovina. Više od dva vijeka ovi su proizvodi nalazili tržište na pijacama od Novog Pazara do Soluna, Istanbula, Sarajeva, Prizrena, Skadra, Dubrovnika i drugih gradova na Balkanu.

Cjelokupnu čilimarsku proizvodnju karakterizira nekoliko procesa: striženje ovaca; pranje i priprema vune; češljanje pomoću grebena (selekcija vlati na one za osnovu i kraće za potku); vlačenje u vlačari i slaganje u takozvane kudelje; ručno predanje na vreteno, mahaljku ili prelju; bojenje prirodnim i vještačkim bojma u bojadžinici⁴; priprema osnove i njeno osnivanje; i takozvano uvođenje u razboj.

3. Vidjeti: V. Tkalcic, Seosko čilimarstvo u Jugoslaviji, Zagreb 1921, 3-5;

4. Radi uspješnijeg zatezanja na ovim krčeljama ili drvenim saonicama žene su umjesto tereta, pele svoju manju djecu što je za njih poseban doživljaj, a za majke sigurost i bezbržnost u poslu.

Bošča, zaprega ili futa tkana na razboju od najfinijeg materijala u selu Draževiće (Sjenica). Nosile su ih domaćice (planinke), nevjeste i djevojke iznad fistana (tur. fistan) od nafinijeg tkanog prizrenskog platna ili indijske hinte (privatna kolekcija autora)

Specijalnih bojadžinica za bojenje pređe ili prediva je bilo u svim dijelovima Sandžaka, čak i u selima. Zanimljivi su starinski nazivi boja u Sandžaku koji su se očuvali u pamćenju stanovnika Pešteri: *zejtuni* (maslinasta), kahvajli (braon), alica (crvena), šećerli, slatka i pembeli (roze), limuni (žuta), mišova (siva), zeleni (plava), jorgovani (ljubičasta), turundži (narandžasta), mrka, belilo (bijela), mavi (plava), neven (tamno žuta), kadifeli (jako crvena), golubija (svijetlo siva) i druge.

Najzanimljiviji radni momenat u procesu pripreme je, takozvano, *snavanje*, koje se izvodi u većoj prostoriji, u pred soblu ili avlji, motanjem *pređe* na čivije (eksere) ili kočiće prema prethodno određenoj udaljenosti na osnovu koje se određuje dužina i širina *zatke*. Kada se od pripravljenog osnutka naprave *kancela* pristupa se izradi osnove za tkanje, koje se obavlja na otvorenom prostoru. Koriste

se, takozvana, *krčelja* ili drvene saonice na kojima se postavlja predivo za osnovu, a zatim odaberu dvije rakljaste drvene sohe i na njih postavi *vratilo* ležećeg razboja. Na potci se postave dvije letvice (*cijepac*) sa užicama, koje sprečavaju da se potka ne izvuče iz, takozvanog, *zijeva*. Jedna žena odbija cijepce, a druga vrši povraćaj vratila (motanje obrađenog dijela osnove) i pomoću drvene šipke uvučene u bočni otvor na vratilu povlači dobro zategnuti materijal sa krčelja, koji se po potrebi zakoči dok se ne uvede preostali dio.⁵ Kad se sve završi, osnova se uvodi u *ležeći/poležeći razboj*, koji ima dva vratila. Potka se uvodi u *brdo*, tačnije *brdilo* u obliku češlja i provlači kroz *niti* koje povezuju *skačke* (sa dva točkiča) i otvaraju zijev. Jedan drži niti, a jedan brdo, a ispod stoje *podnoške* koje regulišu slaganje tkane osnove, koja se brdom sa brdilom u njemu zbijia i tka. Prilikom tkanja i odvajanja redova osnove,

za provlačenje raznobojne potke se koristi *čunjak* sa namotanim *kalemom* od zovinog-obzovkinog drveta.

Ranije su se u procesu bojenja koristile različiti biljni ekstrakti: kore oraha, crnog luka, breze, johe, hrasta, i drugih biljaka, koji su, u kombinaciji sa nekim hemikalijama, bili dobra osnova za dobijanje različitih nijansi prediva.

Ovim je tehnikama bojenja, koje su se dugo zadržale na našim prostorima, posvećivana naročita pažnja. U sandžačkim gradovima su između dva svjetska rata (1918-1941) postojale čuvene ženske, čilimarske škole koje je organiziralo musimanskog humanitarno društvo „Gajret“.

Horizontalni razboji su korišćeni za izradu čergi, ponjava (krpare - prnje), pojaseva, jastuka, bošči, grubog sukna, finih tkanina od lana, konoplje i svile. Njihova rijetka upotreba još uvek postoji u nekim selima Pešteri, Bihora i u okolini Novog Pazara i Rožaja. Autoru su najpoznatiji ženski majstori bili iz Rožajske oblasti (Balotiće, Njeguši, Koljeno, Bukovica, Radetina, Biševo, Jablanica, Plunce, Dacići i dr.) i Gornje Pešteri (Naboje, Suhodo, Ljeskova, Braćak, Krnjela, Boroštica, Boljare, Ugo, Tuzinje, Rasno, Raškoviće, Kamešnica, Draževiće, Čitluk i dr.)

Danas, mada vrlo rijetko, nailazimo na veću upotrebu vertikalnih razboja u domaćinstvima i nekim privatnim čilimarskim radionicama, nego što je slučaj sa horizontalnim ili ležećim razbojima, ali se može zaključiti da je i ova čilimarska djelatnost, naročito po pešterskim domaćinstvima, na putu odumiranja. Da je sandžačko čilimarstvo imalo poziciju kakvu je u bivšoj jugoslovenskoj državnoj zajednici imao Pirot, ova bi djelatnost bila jedna od najunosnijih proizvodno-zanatskih grana u čitavom Sandžaku.

Mr. Esad Rahić

BOŠNJACI U RANOFEUDALNOM PERIODU (II)

DOSELJAVANJE NORMANO-SLAVENA I LITCIKA

Mr. Esad Rahić

Čini se da je početkom IX st. došlo do prekretnice u integracijskim procesima predržavnog razvoja južnoslavenskih rodova i plemena. Tada se u južnoslavenskim zemljama javljaju arhonti koji vladaju značajnim područjima. Naziv kralj u Zagorskoj sklaviniji se pojavljuje u prvim desetljećima IX st. sa kraljem Selemirom. I Porfirogenit nam saopštava da se u vrijeme vladavine slabe amorijske dinastije (820-867) ugasila bizantska vlast u južnoslavenskim zemljama, te se ustavnila domaća vlast, što znači da se o domaćim vladarima može govoriti od trećeg desetljeća IX stoljeća.

U doba vladavine kralja zagorske sklavinije Bladina (u trećem desetljeću IX st.), tj. u vrijeme vladavine slabog bizantskog cara Mihajla II Mucavog (820-829), kada je, između ostalog, prestao djelovati i bizantski raspored vojnih utvrđenja na Dunavu i Savi, sa dalekog ruskog sjevera došla je mnogobrojna skupina "s mnoštvom bez čisla" Normano-Slavena koje je predvodio njihov vođa s titulom **bare** (Normani ujedinjeni sa sjevernim slavenskim plemenima). Čini se da su došli sa područja Ilmenijskog jezera i dalje na sjever oko rijeke Volkova. Ti se Normani javljaju pod imenom Rusa i miješaju se sa Slavenima. Najveći dio njih se zaustavio i nastanio u Bosni, dok je dio njih nastavio put i naselio se u Makedoniju. Bladin je doznao da govore istim jezikom (slavenskim). Poslao im je

pregovarače koji su se sa brojčano nadmoćnim došljacima dogovorili da će im njihov vladar Bladin plaćati mirovni danak, a doseljenici su za uzvrat priznali njegovu vrhovnu vlast. Istovjetnost vjere i jezika su učinili da postepeno dođe do miješanja i stapanja starosjedelaca i došljaka. Razumljivo je, zatim, da je dolazak masa sa sjevera prouzrokovao demo-

Zlatnici sa likom Mihaila II Mučavog

grafske promjene, ali hroničar zapisuje da je sve to prevladano. Bit će da je to miješanje doseljenog i zatečenog stanovaštva rastočilo dotadašnje krvno vezane rodbinske zajednice te je došlo do teritorijalizacije, što se nazire u hroničarevim riječima: "počeše činiti sela i pribivališća". Također je važno i hroničarevo zapažanje o doprinosu novonaseljenika u napretku ratarstva u Bladinovu kraljevstvu.

Četvrta slavenska seoba na jug dovela je u Zahumlje "nekrštene stanovnike s rijeke Visle", zvane Litciki, na čelu sa Vusebutzom (Višom) koji će biti osnivač vladajuće dinastije u Zahumlju Viševića, čiji je najpoznatiji predstavnik njegov sin ili unuk Mihalo Višević koji se prvi put pominje 912, a trag mu se gubi 927-928. godine.

DOSEJAVANJE MORAVIJANA U BOSNU

Poznato je da je za vrijeme kneza Svetopulka (870-894) Velika Moravska dospjela svoj najveći teritorijalni obuhvat. Osim Moravske, obuhvatila je dio Poljske sa Vislanskim oblastima, zemlju Lužičkih Srba, Češku, dio južne Austrije do Dunava, Zapadnu Slovačku i dio Panonije sa Blatnim jezerom, istočno od rijeke Tise. Ubrzo je, međutim, došlo do potpunog raspada i propasti Velikomoravske države. Iz državne cjeline najprije su se izdvojili dijelovi Panonije i zapadna Slovačka kao udjelna kneževina. Pri kraju IX st. odvojile su se Češka i zemlja Lužičkih Srba. Najteži udarac nanesen je Velikomoravskoj državi upadom Mađara (902-906), a to je značilo njezin konačan raspad. Tad je Velika Moravska potpala dijelom pod vlast Mađara, a dijelom Čeha.

Mađarski prodor, praćen propašću Velikomoravske države, izazvao je kretanja stanovništva prema jugu. Prema svjedočenju Porfirogenita, stanovništvo koje nije ostalo pod Mađarima razbježalo se među Bugare, Turke, Hrvate i druge narode.

Da su se Moravljanii doselili i na područje današnje Bosne ukazuju mnogobrojni toponomistički, arheološki i etnološki dokazi ili barem naznake. Od posebne važnosti jeste pojava i rasprostranjenost toponima Bosna, koji se susreću od Bochnije (Bochnia, čita se Bohnja) sjeveroistočno od Krakova na sjeveru, pa dalje na jug. U poznatom turističkom području Česki Raj nalazi se mjesto Bosna, a sjeverno nalazi je Srbsko. Također, i kod Brna postoji naselje Bosna. U dolini Nitre nalazi se malo mjesto Busani, koji navodi Bavarski geograf. Naziv Busani u spisu Bavarskog geografa obično se izjednačuje sa nazivom Bušani. Pitanje je, dakle, ko su bili Bušani i da li se oni mogu izjednačiti s Busanima koje spominje Bavarski

geograf. Spomenuti Bušani nisu jedini koji su tokom raspada Velikomoravske države mogli naći utočište u Bosni. Početkom X st. Busani su krenuli na jug. Na području oko Nitre, s kojeg su krenuli, ostavili su trag u imenu sela Bosani koje se spominje 1313. kao obveznik desetine nitranske crkve. Mogli su putovati od Nitre Dunavom, preko Save i Drave do izvora Bosne ili na lijevu obalu Drine, cestom od Sirmiuma preko Argentarie do Romanije i do VisočKog polja. Pogled na zemljopisnu kartu upućuje da je busansko pleme iz Velike Moravske,

mirati kao srednjovjekovna država Bosna. Od temeljne je važnosti da su Moravljanii donijeli i bosansko ime na jug. U isto vrijeme u "Zagorsku skalaviniju" pristižu i Metodijevi učenici koji su dali temelje bosanskoj pismenosti i kulturi na narodnom jeziku. Čini se da su Moravljanii, zajedno sa Normanom-Slavenima, doprinijeli i razvoju ruderstva u svojoj novoj domovini.

Važno je utvrditi puteve kojima su Moravljanii dolazili u Bosnu. Nema nikakve sumnje da su koristili rimske puteve. Može se pretpostaviti da su dolazili preko Sirmiuma, starom rimskom cestom

Mađarski prodor, praćen propašću Velikomoravske države, izazvao je kretanja stanovništva prema jugu. Prema svjedočenju Porfirogenita, stanovništvo koje nije ostalo pod Mađarima razbježalo se među Bugare, Turke, Hrvate i druge narode.

pokrenuto ugarskim prodorom, najkraći put do juga imalo Panonijom i rijekom Bosnom uzvodno, na čijem se izvoru zaustavilo ili, pak, rijekom Drinom.

Prigovor koji bi se mogao staviti tezi da je ime Bosna moravskog prijekla temelji se na okolnosti da su malo poznati slučajevi da se hidronim izvodi iz imena neke etničke skupine. Konkretno, ako ime Bosna potiče od moravskih došljaka, malo je vjerovatno da bi se po njima prozvala rijeka. Na to se može odgovoriti postavkom da se Bosna najprije javlja kao naziv za prostor, po kojem je kasnije prozvana rijeka. Prije toga je nosila ilirsko ili rimske ime.

Naseljavanje Moravljanii na područje današnje Bosne od višestrukog je značaja. Doduše, Moravljanii nisu sudjelovali u osnivanju i podizanju "Zagorske sklavinije" (koja je uništena nakon 932-934). Ali su dali nove poticaje u razvoju političke zajednice koja će se afir-

do rimskog naselja Argentarija i dalje. Drugim riječima, to bi značilo da su pretežno naselili istočnu Bosnu. Na to ukazuje i jača zastupljenost moravske toponomistike u istočnoj Bosni. Najverovatnije da su na ta područja stigli i Metodijevi učenici.

DALJI TERITORIJALNO-POLITIČKI I DRUŠTVENI RAZVOJ BOSNE

U "Ljetopisu Zagorske sklavinije" nema traga plemenskom uređenju, jer je očito da je rodovsko-plemensko ustrojstvo već bilo prevladano. Kategorije po kojima se puk razvrstavao bile su teritorijalne: selo ili pribivališće, grad, misto, zemlja, odnosno političko-teritorijalne: župa, kraljevstvo ili gospodstvo i rusag. Prije konačnog uređenja romansko-slavenskih odnosa spominju se i tvrđave u gorskim vrhovima kao prebivališta i skloništa proganjениh kršćana.

Osnovicu teritorijalne organizacije trajnijih prebivališta činila su sela. Sela su organizirana u seoske opštine, koje su imale privrednu, političku, vjersku i vojnu ulogu. Naseobinsku kategoriju višega ranga predstavljali su gradovi, koje treba razlikovati od tvrđava. Mnogi gradovi su, nažalost, u vrijeme seobe i najezde varvarskih plemena, kako oni u Primorju, tako i oni u unutrašnjosti, bili popaljeni i porušeni. U prvo vrijeme gradove su uglavnom nastanjivali Romani. Slavenske skupine su se držale uglavnom nizinskih predjela, dok su pobjedeni Romani bili potisnuti u visoka gorja. Obnova gradova započela je u vrijeme vladavine kralja Budimira, nakon opštег pokrštavanja, kada su se smirile prilike. To je podrazumjevalo i obnovu tvrđava, koje su veoma značajne u smislu jačanja odbrambene snage zemlje. Svaka župa je imala najmanje po jedan takav utvrđeni grad. To su bila utvrdenja izgrađena na prigodnom mjestu, ograđena palisadima od zemlje, drveta i kamenja, te osigurana sa rovovima. Stanovništvo gradova u tom razdoblju u načinu pri-vredivanja nije se razlikovalo od seoskog stanovništva. U njima nije postojala nikakva značajna zanatsko-trgovačka djelatnost. Za grad-ska naselja susrećemo u "Ljetopisu Zagorske sklaviniye", kao i u kasnijim dokumentima i naziv misto. Izraz misto dolazi u ljetopisu kao oznaka za mjesto općenito (horus), ali i kao glavno mjesto, biskupski grad, civitas, "stono mesto". Po mistu se nekada nazivala i čitava zemlja, a za to je najbolji primjer grad Bosna, po kojem se nazivala i zemlja Bosna. Naziv mjesto ili misto je naziv za otvorena naselja, buduća trgovišta i varoši. To su, po pravilu, bila i središta pojedinih župa. Ali sigurno je da su pojedine župe imale i po više "gradova" i "mista". Izraz "misto" može značiti isto što i zemlja, a izrazu grad se po značenju izjednačava sa izrazom

župa(nija). Izraz zemlje javlja se u "Ljetopisu zagorske sklaviniye" u značenju zemlja, općenito kraj, ali i u značenju pokrajina, pojedina zemlja. Ljetopis Zagorske sklaviniye zna i za pojmove kraljevstvo ili gospodstvo, odnosno rusag.

Srednjovjekovna Bosna prošla je sljedeće faze u svome teritorijalno-političkom razvoju: općina, župa, sklavinija, banovina, kraljevina. Najuži sadržaj teritorijalnog i političkog pojma Bosna povezan je sa središtem u visočkom polju. U središtu Bosne najvažnije su tačke: **Moštare, Mile (Arnautovići), Visoki (Podvisoki) i Biskupići.** Mo-

"civitas Bosna", po kojem je cijela zemlja prozvana Bosnom. Riječ "civitas" u XI i XII st. označava grad gdje je biskupovo sjedište, pa kada se ono premjestilo iz visočkih Biskupića u vrhbosansko Brdo onda je umjesto Visokog kao "civitas" vrijedilo Bosna Brdo, na području današnjeg Sarajeva.

Slaveći svoga djeda Bazilija I (867-886), Porfirogenit je govorio o njegovom uspješnom nastajanju da slavenska pleme potčini bizantskoj vlasti. Podvrgnuo je ostroj kritici vladare prethodne amorijske dinastije (820-867), kada su se ta plemena odmetnula od carske vla-

Stanovništvo gradova u tom razdoblju u načinu privreživanja nije se razlikovalo od seoskog stanovništva. U njima nije postojala nikakva značajna zanatsko-trgovačka djelatnost.

ravljeni doseljeni u Visočko polje i njegovo pribrežje, došavši sa područja Njitre na jug donijeli su ime Bosna u ovaj kraj i dali ga **teritorijalnoj općini** koju su formirali na ovom području. To je najstariji i najuži sadržaj i jezgra pojma Bosne, kao teritorijalno-političke jedinice. Teritorijalnim širenjem, prvobitni sadržaj imena Bosna prelazi na više faze političkog organiziranja. To je **župa Bosna**. Sa okolnim župama, u daljem širenju, dolazi do ranga **sklavinje (zemlje)**. Teritorij koji obuhvatala ova najstarija "zemlja" obuhvatao je njene okolne, susjedne župe. Njeno središte prepoznaje se prema kasnije poznatim župama: Vidogošća (Vogošća), Trstivnica, Lašva, Lepenica, Brod, Vrbbosna i Bosna. **Dakle, prvobitna Bosna se smješta u gornji i srednji tok rijeke Bosne, na visočko i sarajevsko područje.** To je prostorni okvir zemlje koja se naziva prvobitnom Bosnom i koja se prvi put javlja u izvorima sredinom X stoljeća. Tu je bio lociran

sti te postala "samoupravna i samostalna, pokoravajući se isključivo svojim arhontima". Car Bazilije uspostavio je svojom političkom umješnošću i uz pomoć crkve ponovo bizantsku vlast.

Prijelaz od manje-više egalitar-nog društva na društveno raslo-jeno društvo, bio je u svakom slučaju praćen sukobima, prije svega borbom za vlast. Zahvaljujući svojoj privrednoj moći, pojedine porodice i rodovi postaju vodeći. Prema Porfirogenitu do Bazilija I južnoslavenska pleme imala su "nepostojanu vlast prema osobnoj hrabrosti". U borbi za vlast pobjeđivali su oni koji su bili hrabriji, ali su se borbe nastavljale i vlast se mijenjala. U takvom nesređenom stanju nađen je kompromis da Bizant postavlja arhonte iz reda domaćih rodova. "Poslije njihova pokrštavanja postavi im tada arhonte, koje su oni htjeli i izabrali od roda od kojega su oni željeli i voljeli". Tako je došlo do uspostavljanja vlasti: "I od tada do danas", veli Porfirogenit, "arhonti

kod njih su od istih rodova, a ne od nekog drugog". Prije Bazilijevih reformi plemena Hrvati, Srbi, Zahumljani, Travunjani, Konavljani, Dukljani i Pagani (Neretljani) imali su kao glavare samo "starce-župane", "na isti način kao i ostale sklavinije". Arhonti su bili bizantski činovnici, koji su se u tim zemljama regrutovali iz određenih rodova koji su uživali povjerenje svojih suplemenika. Na taj način ispada da je Bizant imao presudnu ulogu pri formiranju južnoslavenskih dinastija i država. Osim toga, kristjanizacija Slavena koja je dobita svoj puni zamah u vrijeme vla-

nije ukazuje na "mnoge hudobe i progonjenja i zlobe i krstjanom nepravde", što su ih činili doseljenici. Međutim, Selimirovo razdoblje kao da predstavlja određenu prekretnicu. On, "ako i paganin biše, sa svakim mirom i z ljubavlju živiše, čineći jednako pravdu. I vele krstjane ljubljaše i ne dadiše progoniti jih." Iako će tek za Budimira, nakon pokrštavanja cjelokupnog stanovništva, razlike biti prevladane, Selimirova je vladavina u svakom slučaju važna etapa u prvim začecima bosanske države. Zato su, čini se, u pravu neki stari pisci, koji Silimira - Želimira

kao u primorskim tako i u zagorskim stranama, je bio više nego težak. U mjestima i gradovima gdje su živjeli bili su napadani i odvođeni u ropstvo, a mnogi tražeći spas pobegli su u nepristupačne planinske predjele. Ratimir, kao knez "regnuma" južno od Save, spominje se 838. u franačkim spisima, kao i u "Conversio Bagoariorum et Carantanorum". Iz franačkih izvora saznajemo da je franački kralj Ludovik 838. godine poslao protiv Ratimira franačku vojsku. Ratimir je našao spas bježeći sa vojskom pred nadmoćnjim neprijateljem. Vojna akcija se odigrala u predjelu južno od Save, odnosno u današnjoj Bosni. Ratimir nije iza sebe ostavio sina. Naslijedili su ga u kraljevskoj vlasti "jedan od njegovih kolina". Čak ni treći i četvrti nasljednik poslije Ratimira nisu bili "kralji togaj kolina".

Četiri "nepravedna kralja"

(838. - prije 860.) - Ljetopis zagorske sklavinije ne navodi imena četvorice kraljeva koji su slijedili nakon Ratimira, već se samo ustanovljava da su bili nepravedni i prema kršćanima neprijateljski raspoloženi. Pod pritiskom, dio kršćana je prividno i privremeno napustio svoju vjeru i vratio se u paganstvo.

U ovo doba došlo je do prekida tradicionalnog prijenosa vlasti sa oca na sina. Ovi vladari nisu bili dugovječni. Jedan od četiri "nepravedna kralja", vjerovatno posljednji, možda je sudjelovao, zajedno sa Bugarima, u ratu protiv kralja Ludovika njemačkoga, 853. godine.

Satimir (prije 860 - 877.) - Poslije "četiri nepravedna kralja" slijedio je Satimir. On je poboljšao odnos prema kršćanima i povezao se sa Hazarima i Dubrovnikom. Prestali su progoni kršćana koji su opet mogli slobodno ispunjavati svoju vjeru. U vrijeme njegove vladavine sklopljen je trgovački sporazum s Dubrovnikom kojem je garantovana sloboda trgovine u Bosni.

Budimir (novembar 877. - mart 917.) - U "Ljetopisu zagorske

davine Bazilija I je omogućila da se prevladaju sukobi između vladajućih paganskih Slavena i pobijedenog latiniziranog stanovništva (Romana) koje je ispovjedalo krštanstvo i koji su postepeno asimilirani.

KRALJEVI ZAGORSKE SKLAVINIE - KASNIJE BOSNE

U "Ljetopisu Zagorske sklavinije" kao sastavnom dijelu "Ljetopisa popa Dukljana" pominju se deset vladara - kraljeva Zagorske sklavinije, odnosno Bosne, Usore i Donjih Kraja.

Prvi poznati bosanski vladar je kralj **Silimir** - ili možda **Želimir** (**početak IX i početak trećeg desetljeća IX stoljeća**). Prema Ljetopisu, Silimir je bio paganin. Prije Silimira zemlja je bila u "raspu", koji su izazvali prodori Avara i slavenskih plemena. Razlike između došljaka i starosjedilaca ("krstjana koji latinski govoraju", tj. Romana) bile su kulturne, jezičke, etničke i vjerske. Ljetopis zagorske sklavi-

označavaju kao prvog bosanskog vladara. Sredivši odnose sa starosjedilačkim "krstjanima", Selimir im je nametnuo danak. To je ujedno i najstariji podatak o Selimirovu dangu, znatno prije nego što je dalmatinskim gradovima nametnuta obaveza plaćanja danka Slavenima. Uvođenjem danka i pokazivanjem snošljivosti prema kršćanima otpočelo je jedno mirno i sredeno razdoblje. Kršćani, nakon prestanka progona, vratili su se u svoja ranija prebivališta i tako "napunili zemlju".

Bladin (treće desetljeće IX st.) - sin Selimirov. Vladao je u suvladarstvu sa svojim sinom Ratimirovom. Bladin je nastavio politiku svoga oca, naročino prema kršćanima -starosjediocima koji su mu dalje plaćali danak.

Ratimir (kraj trećeg desetljeća IX st. - 838.) - Upamćen je kao nemilosrdni zatirač krštanstva i beskompromisni borac protiv ove religije i njenih vjernika. Nije više bilo mira i snošljivosti. Položaj u kojem su se našli kršćanski Romani,

sklavinije” o Budimiru se govori vrlo opširno. Prikazan je kao važna ličnost u procesu pokrštavanja te kao reformator koji je sazvao Duvanjski sabor negdje u periodu 885-886. godine. Zemlja je bila bremenita problemima proizašlim prije svega iz progona kršćana. “Ki bihu u tvrđavah i u vrsih gorskih i ki tajahu se i krijahu se ine povidahu se krstjane”. Taj dio stanovništva živio je u strahu. Budimir “zapovidi svim koji latinski govoraju, da se vrate svi u mista svoja i da podvižu i naprave gradove, koji po poganeh behu rasuti i požgani”. U to razdoblje padaju slavenske misije, masovno pokrštavanje u jadranskoj unutrašnjosti te uspostavljanje Metodove nadbiskupije, kojoj je pripadala i Zagorska sklavinija. Kralj Satimir je očito na poticaj Bizanta odlučio pokrstiti svoju zemlju. U tu svrhu poslao je svoga sina, budućeg kralja Budimira, u Hazarsku zemlju, znajući da

tamo boravi Konstantin. Hazarska Konstantinova misija je trajala u periodu 860-861. godine. U ovoj zemlji Konstantin je propovjedao kršansku vjeru i prevodio podanike hazarske

zemlje u nju. Tom prilikom Konstantin je pokrstio i tadašnjeg princa, a budućeg kralja Budimira. Po povratku u svoju domovinu Budimir je intenzivirao proces pokrštavanja svoga naroda. Kasnije (867) kada je Konstantin putovao u Rim on je navedno navratio u zagorsku sklaviniju gdje je ne samo kralja utvrdio u vjeri, već je pomogao u daljnjoj kristjanizaciji njegovih podanika. Budimir, pokršten već u Hazarskoj zemlji, bio je prvi kršćanski vladar “zagorske sklavinije”.

Već iz akata Duvanjskog sabora je očito da je socijalno i društveno raslojavanje dostiglo zavidan nivo

i da su se po svojoj materijalnoj i političkoj moći izdvajile pojedine porodice i rodovi, odnosno da se formirao vladajući sloj. Duvanjski sabor je imao općenarodni karakter, odnosno na njemu su mogli učestvovati svi sloboni ljudi (“vas puk zemlje”, “od svih rusagov”, “veće jazikov”), što podsjeća na kasniji bosanski sabor ili stanak (“sva Bosna”, “sav rusag bosanski”), s tom razlikom što na stanicima je kasnije učestvovala i odlučivala samo bosanska vlastela. Na Duvanjskom saboru je potvrđen vladajući sloj (Banovi, duži ili hercezi, knezovi i satnici) u Budimirovu “gospodstvu”, vojno ustrojstvo i položeni su temelji crkvenoj organizaciji. Vladajući sloj su činili od “pupkorizine plemeniti”, koji “učine kneze od svoga kolina”. Izrazi pleme i plemeniti znače rod, a izraz pupkorizma, “od poroda”. Izdvajanje se obavljalo i po kriteriju bogatstva.

ristio je hrvatski vladar Mihailo Krešimir II (949- oko 969) koji će uspostaviti vrhovnu vlast nad Bosnom koja će potrajati po svoj prilici i u vrijeme vladavine njegovog sina Stjepana Držislava (oko 969-997). Dakle, druga polovina X stoljeća je najverovatnije prošla u znaku hrvatske vrhovne vlasti nad Bosnom. Ovdje je važno skrenuti pažnju na okolnost da raspodijeljene Zagorske sklavinije - posebno nakon što su okončani neredi koji su trajali gotovo dva desetljeća - nije istovremeno označio i raspodijeljene Bosne kao političke zajednice. Već od vremena smjene koja je nastala uspostavljanjem hrvatske vlasti u Bosni, pojavljuje se bosanski ban.

U razdoblju širenja Bizantskog carstva na Balkanu, za vladavine Bazilija II (976-1025) najverovatnije da se i Bosna našla pod bizantskom vrhovnom vlašću. Međutim, već u vrijeme ustanka dukljanskog kneza

Vojislava protiv bizantske vlasti iz bizantskih izvora saznajemo da njihov imperator šalje raškom županu, bosanskom banu i knezu Zahumlju bogate darove u zlatu i srebru kako bi mu sa svojom vojskom pomogli

Selimirovo razdoblje kao da predstavlja određenu prekretnicu. Sredivi odnose sa starosjedilačkim “krstjanima”, Selimir im je nametnuo danak.

Uvođenjem danka i pokazivanjem snošljivosti prema kršćanima otpočelo je jedno-mirno i sređeno razdoblje.

Kršćani, nakon prestanka progona, vratili su se u svoja ranija prebivališta i tako “napunili zemlju”.

Svetolik - Stjepan (mart 917-932. ili 934) - Posljednji vladar iz ove dinastije koji je vladao Zagorskom sklavinjom. Bosnu je proširio na taj način što joj je priključio Zahumlje posljednjih godina svoje vladavine. Nažalost nije iza sebe ostavio potomstvo. To će dovesti do situacije da uslijed borbi za prijestol oko 17 godina Bosnom plamti plamen gradanskog rata. U tim događajima je naročito mjesto pripalo nekom velikašu albanskog porijekla po imenu Duka koji će prema dubrovačkim hronikama nekih 5 godina vladati Bosnom.

Nesređeno stanje u Bosni isko-

da uguši pomenuti ustank u Duklji, što govori o postojanju domaće vlasti u ovoj zemlji. Kad je Duklja (Zeta) postala samostalna država, njeni vladari su svoju državu proširili i na Bosnu. U vrijeme zetskog kralja Bodina (1081-1101), u njegovo ime Bosnom je upravljao namjesnik knez Stefan.

Bosna se ponovo našla pod vrhovnom vlašću Bizanta u vrijeme vladavine Manuela Komnena (1143-1180). Bizantska vlast je trajala nekih petnaestak godina. Čak Bosnu i Bosance vidimo u carskoj tituli pomenutog vladara 1155. i 1166. godine.

Mr. Samra Tahirović Ljuca

GLOBALIZACIJA i njen uticaj na socio-kulturološki aspekt malih nacija (VIII)

Glava VII KA GLOBALNOJ KULTURI

Globalna kultura doista postoji?

Da li svijet u kojem živimo obećava nastanak "globalne kulture?" Na tren bismo čak i mogli pomisliti da je "jedna takva" već tu, pored nas. Međutim, antropolog Ulf Hannerz je definira na sljedeći način:

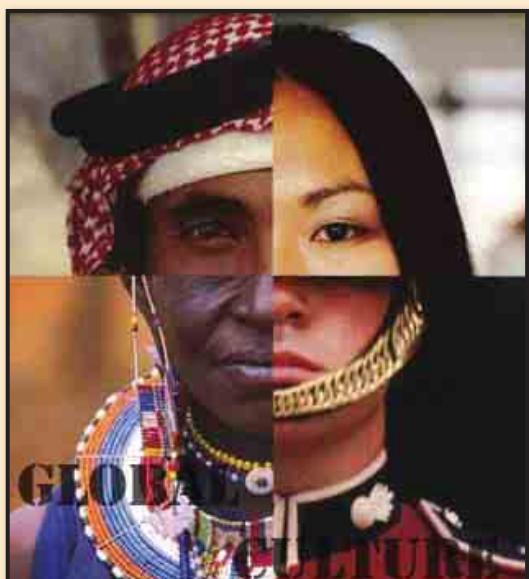
"Postoji svjetska kultura, ali bi bilo bolje da shvatimo šta ona zapravo znači. Još uvijek nije došlo do sveobuhvatne homogenizacije sistema značenja i izraza, niti ima naznaka da će se ikada dogoditi. Ipak, svijet je postao mreža socijalnih relacija između kojih se javlja protok značenja zatim ljudi i dobara"¹⁹³.

Hannerz objašnjava, također, da postoji globalizacija kulture u smislu kompleksne povezanosti socijalnih relacija. Stoga, kontekst integracije - umrežavanja - kulturnih praksi i iskustava se u cijelom svijetu mogu shvatiti kao "svjetska kultura", ali se mora razlikovati od poimanja globalne kulture kao homogeniziranog sis-

tema značenja. Također, i sociolog Roland Robertson odbacuje tezu o kulturnoj homogenizaciji i umjesto toga govorи о "glokalizaciji" - kompleksnoj interakciji globalnog i lokalnog, koju karakterizira kulturno pozajmljivanje, tj. hibridnost.¹⁹⁴ Po Robertsonu, globalni tokovi jačaju lokalne kulturne kutke. Stoga, umjesto da budu potpuno zbrisani zapadnim potrošačkim snagama istovjetnosti,¹⁹⁵ lokalna razlika i specifičnost još uvijek igraju važnu ulogu u stvaranju jedinstvenih kulturnih konstelacija.

Globalna kultura bi, dakle, za predstavnike teze kulturne homogenizacije¹⁹⁶ značila nastanak jedinstvene kulture koja bi obuhvatala i dotakla "svakog" na zemlji, te isto tako zamijenila raznolikost kulturnih sistema koji su se do sada razvijali.

Anthony D. Smith, ipak, smatra da početni problem koji se javlja pri razmatranju pojma "globalna kultura" leži u samom značenju te sintagme. Da li se uopšte može govoriti o "kulturi" u jedinini? Ako pod kulturom podrazumijevamo kolektivni način života, kao i skup vjerovanja, stilova, vrijednosti i simbola, tada zapravo možemo govoriti samo o *kulturama*, a nikako samo o *kulturi*.

193. There is now a world culture, but we had better make sure we understand what this means..No total homogenisation of systems of meaning and expression has occurred, nor does it appear likely that there will be one for some time soon. But the world has become one network , of social relationships, and between its different regions there is a flow of meanings as well as a flow of people and goods.

194. Holton Robert J, Globalization and nation-State, Great Britain: Macmillan Press LTD, 1998, str. 182
 195 ..vesternizacija svijeta: Serge Latouche, George Ritzer.

Dakle, brzo se nameće problem da je ideja "globalne kulture" praktično neostvariva, osim na interplanetarnoj razini. Šta bi bio sadržaj takve "globalne kulture"? Na koji način možemo dočarati njenu operativnost? Odgovori na ovakva pitanja se obično pružaju u formi projekcije posljednjih zapadnjačkih istaknuta post-modernizma. Globalna kultura bi bila eklektična, kao i njene zapadnjačke i evropske preteče.

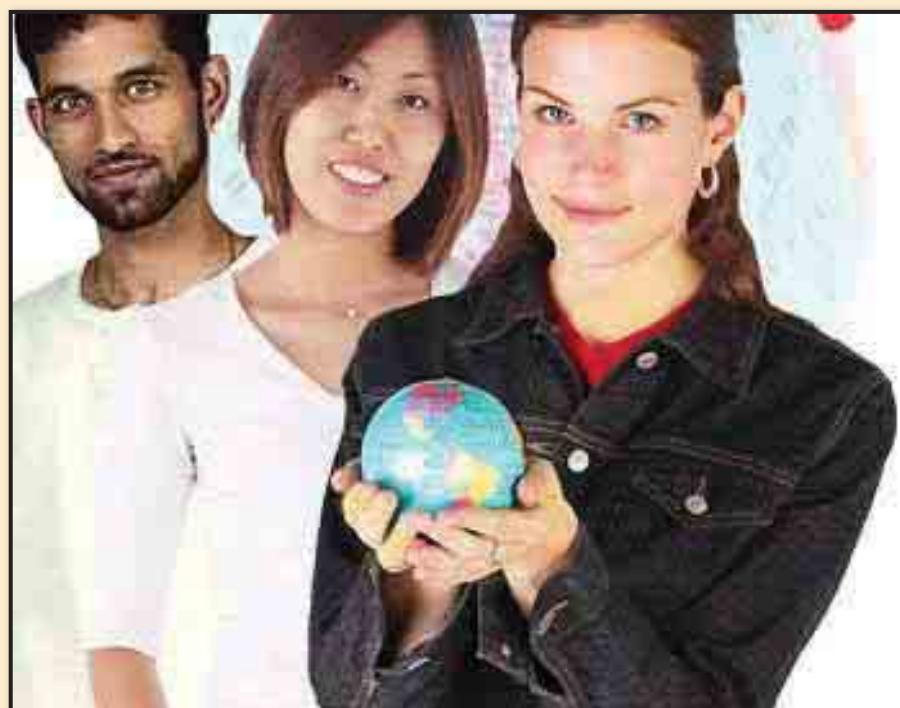
kao mozaik de-nacionaliziranih etničkih ili narodnih motiva, kao serija generaliziranih ljudskih vrijednosti i interesa, kao jednoobrazan naučni način mišljenja, te kao neovisan komunikacijski sistem koji formira materijalnu osnovu za sve druge komponente i nivoje.¹⁹⁷ Može se tvrditi da ničega novoga nema u globalnoj kulturi, tj. da su raniji kulturni imperijalizmi bili sićušni, također i eklektični i istovremeno standardizirani.¹⁹⁸ Kao primjer Smith

na raznolikosti lokalnih motiva koji su došli do izražaja u grčko-makedonskim oblicima pozorišta, skupštine, tržnica i učilišta. Kao drugi značajan primjer možemo navesti *Pax Romana* postignut na području antičkog Mediterana.¹⁹⁹ Ipak, ovakvi pred-moderni kulturni imperijalizmi nisu bili niti globalni niti univerzalni. Oni su, naime, bili temeljno vezani za njihova geografska mesta porijekla, a sa sobom su nosili specifične mitove i simbole da bi ih drugi prepoznali i podražavali.²⁰⁰

Današnja globalna kultura nije vezana niti za vrijeme niti za mjesto. Ona je, objašnjava Smith, mješavina raspršenih komponenti koje dolaze odsvuda i niodkuda, nošena na krilima globalnih telekomunikacijskih sistema. U konceptu globalne kulture postoji bezvremenska komponenta.

Široko rasprostranjena u prostoru, globalna kultura je neminovno odsječena od prošlosti. Ona je prisutna i ovdje i sada i svuda, a prošlost se koristi samo kao element kosmopolitskog mozaika. Prema Smithu, eklektička, univerzalna, bezvremenska i tehnička globalna kultura predstavljena je, prije svega, kao iskonstruirana kultura, kao konačna i najnametljivija od svih dosadašnjih ljudskih konstrukcija u periodu ljudskog liberalizma i gospodarenja nad prirodom.

U tom smislu, upravo je nacija bila jedna od tih konstrukcija, sverena, ali ograničena "zamišljena zajednica". Nacije su izgrađivale i učvršćivale državne elite ili intelektualce ili kapitalisti; kao ilustraciju možemo navesti poznate škotske kiltove ili britansku ceremoniju krunisanja, koji su sačinjeni od ve-

Ono što male nacije čini jedinstvenim je njihova svijest o postojanju kao zajednice koja posjeduje vlastiti nacionalni jezik, kulturu i običaje. Borba za očuvanje malih jezika je isto tako borba za očuvanje identiteta, odnosno egzistencije.

Odnosno, Smith navodi da bi globalna kultura mogla funkcionirati na nekoliko nivoa istovremeno: kao mnoštvo standardnih potrebština,

navodi *belenizaciju* koju su vojske Aleksandra Makedonskog nametnule čitavom antičkom Bliskom Istoku. Ovaj proces je bio zasnovan

196. Francuski politički ekonomista Serge Latouche smatra da je "Zapad jedna vrsta Megamašine koja je postala anonimna, de-territorializirana i otkinuta od vlastitog historijskog i geografskog porijekla... Zapad više ni geografski ni historijski ne predstavlja Evropu; Vidim ga kao bezličnu, bezdušnu, mašinu koja je cijelo čovječanstvo uvela u svoju službu."

197. Smith D. Anthony, Towards a Global Culture, u The Global Transformation Reader, Cambridge: Polity Press, str. 278-285.

198. Ibid.

199. Tcherikover Victor, u The Global Transformation Reader, Cambridge: Polity Press, str. 278-285.

200. Smith D. Anthony, Towards a Global Culture, u The Global Transformation Reader, Cambridge: Polity Press, str. 279.

201. Ibid.

202. Ibid.

likog broja "izmišljenih tradicija", čije simbole trebamo čitati kroz proces "dekonstrukcije".

Međutim, nacije i nacionalne kulture se razlikuju od globalne kulture. Očigledno je da su nacionalne kulture, kao i sve kulture prije moderne epohe, bile partikularne, vremenski ograničene i izražajne,²⁰¹ a njihov je eklekticizam funkcionirao unutar striktnih kulturnih spona. U tom smislu nacije mogu biti shvaćene kao histo-

turni i politički razvitak. Velike nacije su "imale pravo" da budu čisto nemilosrdne u potčinjavanju i asimiliranju "ostataka nacija". To je, da parafraziramo Kimliku, bilo pravo civilizacije protiv varvarizma, pravo progresa protiv ne-promjenljivosti. Međutim, ono što male nacije čini jedinstvenim je njihova svijest o postojanju kao zajednice koja posjeduje vlastiti nacionalni jezik, kulturu i običaje. Male nacije sebe vide kao krhke,

natjecanju sa svjetskim jezikom ruskim - je na neki način slična oživljavanju ugroženih manjinskih jezika u Zapadnoj Evropi (katalonskog, baskijskog, velškog, gaelskog) koji su u natjecanju sa svjetskim jezicima: engleskim, španjolskim...

Na osnovu toga, možemo zaključiti da male nacije nisu ništa drugo nego etnije. One su tokom rata fizička bića koja se bore za očuvanje teritorije i dobijanja slo-

rijski identiteti ili da, makar, potiču od takvih identiteta, dok globalna i kosmopolitska kultura ne uspijevaju da uspostave relaciju sa bilo kojim historijskim identitetom.

Za razliku od nacionalnih kultura, globalna kultura nema "sposobnost pamćenja".²⁰² Tamo gdje nacija može oživjeti potisnute i pritajene potrebe jednog naroda, globalna kultura odgovara negacijom tih potreba i negacijom nastajanja i očuvanja identiteta, zaključuje Smith.

Zaključak

Mala nacija predstavlja malu političku jedinicu koja se od velike razlikuje zbog slabog ekonomskog razvijenja, teritorijalne rasprostranjenosti i nedostatka ljudskog resursa. Sistemu malih država-nacija (*Kleinstaaterei*) je tokom historije pridavan manji značaj. One su u očima velikih nacija predstavljale zaostale, primitivne jedinice, nesposobne za kul-

ranjive, ali otporne težnji "velikih" da ih asimiliraju unutar sopstvenih granica. Borba za očuvanje malih jezika je isto tako borba za očuvanje identiteta, odnosno egzistencije.

Paralelno procesu odbrane malih nacija od tuđinskih vlasti (Rusije, Habsburgovaca), bezdržavne male nacije/sub-etnije (Baski, Korzikanci, Škoti) borile su se za očuvanje nacionalnog identiteta i kulture unutar dominantnih etnija (Španjolska, Francuska, Velika Britanija), koje su težile impoziranju dominantnog jezika. Uzimajući sociolingvističku realnost u obzir, situacija malih, ali dominantnih jezika - estonskog u

bode, a u miru su duhovna bića koja se bore za "duhovni opstanak", za očuvanje jezika i kulture kao značajnih determinanti vlastitog egzistiranja.

Razvoj tehnologije, Interneta, te prodor zapadne kulture sa vjernim pratiocem - engleskim jezikom, imat će veliki uticaj na razvoj i vitalnost ne samo malih, već i velikih nacionalnih kultura i jezika.

Štaviše, Evropska unija, iako promovira diversifikaciju jezika i kultura, te zaštitu manjinskih i regionalnih jezika, ostaje zatvorena u krugu "ideje o multikulturalizmu", ali ne i na promoviranju politike o korištenju svih jezika unutar Evropske unije.

Današnja globalna kultura nije vezana niti za vrijeme niti za mjesto. Ona je, mješavina raspršenih komponenti koje dolaze odsvuda i niodkuda, nošena na krilima globalnih telekomunikacijskih sistema.

Mustafa Imamović
Bošnjaci - Historija, tradicija, kultura - VIII dio

DOBA OSMANSKE VLADAVINE

Osmanska država i islamska civilizacija

Osnivač osmanske države, tj. kasnijeg Osmanskog carstva, bio je Osman Gazi. Osmanlije nisu sebe smatrале posebnim plemenskim entitetom ili nekom posebnom rasom, nego samo "zajednicom gazija", tj. ratnika koji se na bizantskoj granici bore za napredak islama.

Prema ranim osmansko-turskim hronikama, Osmanlije potiču iz Centralne Azije, iz nomadskog plemena Kayi Turaka, jednog organka Turaka Oghuza, koji su pod pritiskom mongolskih najeza izbjegli u Anadoliju tokom treće decenije XIII stoljeća. Kasnije hronike, od kojih su mnoge prepletene legendama i mitovima, očito su pisane sa namjerom da se uveća ugled vladajuće Osmanove kuće sa dugom linijom istaknutih predaka.

Kritičkom analizom filoloških i epigrafskih podataka, poznati engleski osmanist Paul Wittek otkrio je izvjesne protivrečnosti u tradicionalnoj genealogiji i nastojao dokazati da je Kayi-linija osmanskih vladara u manjoj ili većoj mjeri izmišljena. Wittek sa dosta argumenata

je osmanski politički, a turski etnički pojam.

Općenito gledano, mnoge neizvjesnosti pokrivaju historiju Osmanlija prije XIII stoljeća. Ono što je općeprihvaćeno to je da je osnivač osmanske države, tj. kasnijeg Osmanskog carstva, bio Osman, sin Erthogrula, jednog od turkmenskih vođa. Otac Erthogrul dobio je kao gazija od seldžučkog sultana Alaldina II feudalne posjede i zemlje, zvane bejlik (beylik) ili emirat, sa sjedištem u gradu Sögüt, na bizantskoj granici unutar Male Azije. Sa pripadnicima jednog broja svog turkmenskog plemena čuvalo je granicu i - kao i druge gazije - vodilo prepade na bizantsku teritoriju. Te posjede naslijedio je njegov sin Osman.

Od svih anadolskih begova i emira Osman Gazi je vladao prostorom koji je bio najistureniјi

Osman Gazi je počeo 1301. opsadu Nikeje (Iznik). Bizantska vlada poslala je opkoljenom gradu u pomoć najamničku vojsku od oko dvije hiljade ljudi. Osman ih je sačekao u zasjedi na prilazima gradu i u ljeto 1301. potpuno potukao.

pokazuje da Osmanlije nisu došle u Anadoliju "kao novi talas" najeze u XIII stoljeću. On dalje dokazuje da Osmanlije nisu sebe smatrale posebnim plemenskim entitetom ili nekom posebnom rasom, nego samo "zajednicom gazija", tj. ratnika koji se na bizantskoj granici bore za napredak islama. Većina istraživača odbacuje mišljenje, koje se susreće u literaturi, da su Osmanlije bile "samonikli ljudi" koji su prihvatali islam po dolasku u zapadnu Anadoliju, gdje su se spojili sa dijelom maloazijskih Grka, iz čega je proistekla osmanska nacija kao država. Turski historičar Mehmed Fuad Köprülü smatra da su Osmanlije samo jedna od mnogih, međusobno povezanih turskih etničkih grupa koje su naselile Anadoliju. U tom smislu, za njega

prema južnim obalama Crnog mora i najbliži Bizantu i Balkanu. Osman Gazi je, prema bizantskom hroničaru Georgiju Paphymerosu, počeo 1301. opsadu Nikeje (Iznik). Bizantska vlada poslala je opkoljenom gradu u pomoć najamničku vojsku od oko dvije hiljade ljudi. Osman ih je sačekao u zasjedi na prilazima gradu i u ljeto 1301. potpuno potukao.

Ovom pobjedom Osman je stekao slavu širom Anadolije, pa su iz svih njenih krajeva pristizale gazije i stavile se pod njegovu zastavu. Prema ustaljenom običaju, u pograničnim emiratima i bejlucima su uzeli ime svog vođe i postali poznati pod nazivom Osmanlije. Na taj način je istovremeno uspostavljena Osmanska dinastija. Tako se 1301.

može smatrati godinom uspostavljanja i učvršćenja osmanske dinastije i države.

Historičari do danas, posebno oni na Balkanu, nisu naučno odgovorili na pitanje kako je mala grupa nomadskih ili polynomadskih Turaka uspjela stvoriti organiziranu i prostranu islamsku državu, u kojoj je živio i velik broj nemuslimana. Neki misle da je ta temeljna osnivačka snaga bila u neprekidnom ratničkom pohodu, koji su Erthogrul i njegov nasljednik Osman, kao vode gazija, vodili protiv bizantsko-kršćanskih ratnika, među kojima su bili brojni Slaveni, kao akritoi (graničari - limitane). Do Osmanovog dolaska na vlast 1299. prvo bitni Erthogrulov emirat toliko je proširen stalnim ratovanjem da se pretvorio u državu. Prilika da se bore za islam privlačila je brojne gazije iz mnogih dijelova islamskog svijeta, a posebno razne turske etničke grupe, koje su ispred Mongola bježale u Anadoliju. Tako je gazijska struktura postepeno oblikovala osnovu za vojno-administrativnu organizaciju Etrhogrulovog emirata, odnosno kasnije Osmanove države. Čuvajući granicu islama prema Bizantu, Erthogrul je sa značajnim brojem svojih različitih turkmenskih saveznika istovremeno vodio upade na bizantske teritorije. Tako je organizacija gazija oblikovala osnovu za političku strukturu emirata i budućeg Carstva.

U balkanskoj, a dobrom dijelom i evropskoj literaturi, nameće se mišljenje da su rane Osmanije bili primitivni plemenski ljudi. Izvori i kasnije razdoblje islamsko-kršćanske i jevrejske koegzistencije te uzajamnog uticaja pokazuju da su Osmanije, nasuprot tome, imale odgovarajuće i samozatajne snage za gradnju jedne moćne države. Drugim riječima, to je bio etnički elemenat sa izrazitim smisлом za političku organizaciju, koji je - na osnovama islama kao učenja - od seldžučkih podanika i robova, vremenom uspio izgraditi jednu od najvećih i najdugotrajnijih imperija koje historija poznaje.

Duga tradicija perzijskog, arapskog, seldžučkog i općenito islamskog gradskog života i intelektualnih djelatnosti veoma su doprinijeli usponu i razvoju

Osman Gazi

nove države. U osnivanju osmanskog državnog sistema posebnu ulogu imale su ahije - kao udruženja trgovaca i zanatlija, te ulema kao stalež učitelja i tumača islama. Ove su dvije strukture posebno doprinijele uspostavljanju i širenju osmanskog državnog sistema.

Rastu i usponu osmanske države, pored toga, značajan doprinos dali su muslimanski esnafi, kao udruženja zanatlija, a posebno oštra disciplina udruženja muslimanske mladeži, čiji su članovi bili vezani kodeksom moralnih, odnosno etičkih idea, tj. pravilima časti gazija. Pored toga, sposobnost raznih osmanskih vladara imala je značajnu ulogu u njihovim početnim uspjesima. Tome je svakako doprinijelo opadanje Bizanta, nakon Četvrtog križarskog rata 1204, te feudalna anarhija u balkanskim južnoslavenskim zemljama. Uz sve to, može se dodati i činjenica da Zapad, posebno Venecija, Đenova i Firenca, uslijed svojih trgovачkih interesa na Bliskom Istoku, nisu bili jedinstveni u otporu Osmanlijama.

U ogromnom muslimanskom svijetu bilo je malo ljudi tako privrženih islamu, kao što su to bile Osmanije. Gaza ili sveti rat kao ideal bio je značajan činilac u uspostavi i razvoju osmanske države. Cjelokupno društvo u ranom osmanskom emiratu organizira se u skladu sa kulturnim idealom svetog rata radi širenja darulislama (Dar-al-Islam - "zemlje islama" ili kod samih muslimana jednostavnije daruna - "naša zemlja") sve dotle dok se njime ne obuhvati cijeli svijet. Nasuprot darulislamu stoji darulharb (Dar—al-harb), kao "zemlja rata",

odnosno teritorije koje su neprestano izložene prijetnji rata. Gaza je shvatana kao vjerska dužnost koja je njene pripadnike nadahnjivala za različite poduhvate i činila ih spremnim na žrtvovanje. Drugačije rečeno, u tom pograničnom društvu sve su se društvene vrline sjedinjavale u idealu gaze. O dubini vjerskih osjećanja i uvjerenja koja su vladala među gazijama svjedoči u svojim bilješkama solunski arhiepiskop Georgije Palamas.

Kada su Osmanije u proljeće 1354. nakon Galipolja zauzele Solun, potvrdile su mu položaj arhiepiskopa, uz riječi da je napredovanje islama od istoka prema zapadu jasan dokaz da je to Božija volja i da je islam "prava vjera". Istovremeno, u skladu sa učenjem islama, svrha svetog rata nije bila da uništi, već samo da potčini i zaštiti kao "kitabijsku" manjinu - kršćane, Jevreje i ostale narode koji posjeduju knjigu Božijeg otkrovenja, tj. neislamski svijet.

Dok su razvijenu islamsku civilizaciju u osmanskom zaleđu odlikovale vjerska ortodoksija i skolastika, a šerijatski zakoni i dvorska literatura pisani jednim izvještačenim književnim jezikom, dotle je u pograničnim bejlucima preovladavala narodna kultura, obilježena derviškim tarikatima (redovima), misticizmom, epskom književnošću i običajnim pravom, koje je u dnevnoj praksi bilo skoro u istoj ravni sa šerijatom. U osmanskoj državi i drugim pograničnim bejlucima turski jezik je prvi put postao službenim jezikom administracije i književnosti, umjesto do tada obavezogn arapskog i perzijskog.

Osmanije su izgradile carstvo sjedinjenjem pod svojom upravom islamske Anadolije i kršćanskog, a posebno pravoslavnog svijeta na Balkanu te dijelova srednje Evrope. U osnovi je već Bajezit I krajem XIV st. načinio carstvo koje se prostiralo od Eufrata do Dunava. On je 1395. u jednom pohodu stigao sve do Slankamena na Dunavu, a zatim upao u Vlašku, gdje je potukao tadašnjeg vlaškog vojvodu Mirču. Tako je, uprkos svom načelu neprekidnog svetog rata, osmanska država istovremeno bila zaštitnik pravoslavne crkve i miliona pravoslavnih kršćana, u prvom redu Grka i Srba, te bosanskih i drugih

katolika. Srbi su se upravo pod osmanском vlašću i njenim raznim vojnim pohodima proširili na prostore na kojima prije dolaska Osmanlija na Balkan i u srednju Evropu nisu nikada živjeli. Tako su zahvaljujući Osmanlijama, koji su ih mahom kao pravoslavne vlahe (stočare) i pripadnike pomoćnih vojničkih rodova svuda za sobom vodile, stigli do sjeverne Dalmacije, Slavonije, Zagrebačke Gore, Bačke, Banata i južne Mađarske, sve do Budima. Na isti su način Srbi naselili brojne dijelove Bosne i Hercegovine, u kojoj prije osmanskih osvajanja nisu imali čak ni jedan manastir. Prvi manastir su, uz dozvolu osmanskih vlasti, suprotno šerijatskim propisima, podigli 1547. u Papraći kod Zvornika. Nakon toga, za osmanske vladavine izgradili su, u raznim krajevima Bosne, još sedam manastira, uz velik broj crkava.

Sličan je slučaj bio i sa Jevrejima, nakon njihovog izgona iz Španjolske (1492) i Portugala (1496), koji su za vrijeme vladavine sultana Bajezita II (1481–1512) našli utočište u Osmanskom carstvu. Sultan Bajezit II je iz "osjećaja čovječnosti" izdao naredbu zapovjednicima svojih evropskih pokrajina da prognane Jevreje ne vraćaju sa granica, nego da ih kao vrijedan, učen i radin obrtnički narod "najprijeznejne prime". Na takvu sultanovu odluku sigurno su imale uticaja i stare osmanske židovske općine. Prema jednom popisu iz 1477. samo u Istanбуlu bilo je već 1.500 jevrejskih domova. U vrijeme dolaska španjolskih i portugalskih Jevreja na prostore Osmanskog carstva, na čelu jevrejske zajednice bio je Moša Kapsali, tadašnji istanbulski hahambaša (nadrabin) koji je sa osmanskim dvorom imao veoma dobre odnose. Nešto kasnije, prve su jevrejske trgovачke porodice stigle preko Soluna i u Bosnu, odnosno u Sarajevo. U historijskim vrelima označavaju se tri godine kao vrijeme dolaska prvih Jevreja u Sarajevo: 1541, 1551. i najzad - kao najpozdanije vrijeme njihovog stalnog nastanjivanja na bosanskom tlu - 1565. godina.

Islam, odnosno osmanska država, kao tradicionalna bliskoistočna sila koja je daleko prodrla u Evropu, jamčila je

pravoslavcima, katolicima i Jevrejima, kao zaštićenim manjinama, život i imovinu, pod uvjetom da plaćaju glavarinu (džiziju). Osmanska država im je, u skladu sa temeljnim principima islama, dopuštala da slobodno ispovijedaju vlastitu vjeru i vode svoj način života, te je takvu politiku dosljedno vodila svojim vremenom svoga trajanja. Ta zaštita nemuslimana u islamskoj državi bila je značajan činilac vojnog uspjeha Osmanlija.

Pored toga, Osmanlije su imale veoma blagonaklon stav prema seljaštvu kao izvoru državnih prihoda. To je bila njihova tradicionalna i trajna politika, kojom je također podsticana vjerska trpežljost. Zemljišni porez, zvan harač, činio je velik dio dohotka osmanske države. Osmanlije su islamske principe o vjerskoj trpežljosti širokog grdu primjenjivale. Oni su se kao ljudi koji žive na granici od početka slobodno miješali sa kršćanima. Neposredan je bio dodir pripadnika bizantskih pograničnih jedinica i muslimanskih gazija, pa su već tada mnogi akritozi i stratioti (vojnici-seljaci), grčkog i slavenskog porijekla, prihvatali islam.

Prema tome, samo se cijelovitim sagledavanjem strukture osmanske države i društva i njene složene politike može objasniti činjenica da se mali osmanski emirat ili bejlik, posvećen svetom ratu na granici Bizanta, proširio u jednu od najvećih svjetskih imperija. Svojim ukupnim položajem osmanski bejlik imao je sve preduvjete da izraste u kozmopolitsko carstvo.

Nakon zauzeća Galipolja i Soluna, Osmanlije proširuju svoj mostobran na evropskom tlu ubrzanim osvajanjem Trakije, tako da su im se već u ljeto 1361. predale Edirne, njen glavni grad. Da bi osigurao položaj svoje države na evropskom tlu, Osmanov nasljednik, sultan Orhan, vodio je politiku turske etničke kolonizacije Trakije. On je planski pre seljavao muslimansko stanovništvo iz Anadolije u Evropu ili - kako su je Turci zvali - Rumeliju (Rumeli toprak - "rimska zemlja"), posebno nomade sklone brzom prilagođavanju. U te krajeve dolaze i derviši, koji osnivaju svoja staništa (zavije), kao jezgra iz kojih nastaju sela i veća naselja. Svim tim mjerama

oblikovana je čvrsta osnova za dalje osmansko širenje u Evropu. Imo mišljenja da su pod Mehmedom II Fatihom muslimani i grčko stanovništvo, koje je u bazenu Mramornog mora prihvatiло islam, kao država ustvari predstavljali nastavak Bizanta. Prema Franzu Babingeru, kada je Mehmed II Fatih 29. 5. 1453. na juriš osvojio Carigrad i preimenovao ga u Istanbul, u Evropi se javio jedan broj njegovih gorljivih pristalica. Za njih je Fatih, kao gospodar nekadašnjeg Konstantinopola, bio nastavljač Rimskog carstva, pa se među zapadnim piscima tada za Carigrad sretao naziv "Turski Rim". Najizrazitiji primjer takvog ranog asimiliranja i prihvatanja islama među kršćanim bio je Mihal Gazi, koji je primio islam i kao nekadašnji bizantski pogranični starješina prešao na stranu Osmanlija.

Tako je nekadašnji pogranični emirat ili bejlik postepeno izrastao u kozmopolitsku državu, u kojoj su sve rase i vjere predstavljale jednu cjelinu i u kojoj je ostvarena koegzistencija islama sa pravoslavnim, katoličkim i židovskim svijetom. U toj državi mogli su se čuti brojni jezici Istoka i Zapada, koji su bili kako u službenoj tako i poslovnoj ili privatnoj upotrebi. Službeno je nadvladao turski, kao jezik administracije i književnosti, pisan arapskim pismom. U osmanskoj državi, od četiri sunijska mezheba (pravne škole), službeno je bio u primjeni, što se tiče vjerskih obreda i šerijskog sudstva, hanefijski mezheb (po Abu Hanifi, kod Bošnjaka poznatom pod počasnim imenom Imami Azam), ali su u arapskom svijetu bila sasvim slobodno u primjeni i tri ostala mezheba - malikijski, hanbelijski i šafijski. Sve to govori da je osmanska država bila jednakom trpežljiva koliko i složena zajednica.

Kao država koja se u početku protirala u zapadnoj Anadoliji, vrlo rano je prihvatile produhovljene islamske ustanove posredstvom prethodnog seldžučkog sultanata. Središta tog sultanata bili su gradovi Üsküdar (na istočnoj obali Bosfora), Kastamonu (sjeveroistočno od Ankare), Izmir, Konya (Konja), Denizli (istočno od Izmira), Uluborlu (na izvoru velike rijeke Madora) i drugi. Iz tih su

gradova osmanski službenici, ulema i drugi pripadnici Carstva preuzimali i dalje širili tradicije islamskog državništva i civilizacije.

Tako su Osmanlije islamsku kulturnu tradiciju u prvo vrijeme priširele na bizantske gradove u srednjoj Anadoliji, kao što su Milas (jugoistočno od Izmir), Izmir, Manisa (sjeverno od Izmir na rijeci Gediz) i Bursa. Iz jednog grada u drugi Erthogrul i Osman, širenjem svog gazijskog emirata, prenosili su državnu prijestolnicu. Osmanov sin i nasljednik sultan Orhan zaustavio se u Bursi kao prijestolnici. Tu je 1327. iskovao prve akće, kao osmanski srebreni novac. Orhan je u Izniku (Nikej) 1331. podigao i otvorio prvu medresu u osmanskoj državi. U Bursi je 1340. dovršio izgradnju kompleksa prostranih bazara, bezistana i time od tog grada napravio veliko trgovačko središte. Nekoliko godina prije toga Bursu je kao tadašnju osmansku prijestolnicu posjetio arapski putnik Ibn Battuta i kasnije je opisao kao "veliki grad sa lijepim bazarima i širokim ulicama".

Sveti gazijski rat i turkmensko osvajanje Male Azije bili su osnovni dinamični činioci početka razvoja i širenja osmanske države. Administrativno i kulturno, Osmansko carstvo na svim svojim prostorima, na tri kontinenta - Aziji, balkanskom i srednjoevropskom dijelu Evrope te sjevernoj Africi - zasnivalo se u prvom redu na principima islama, te općenito političkoj tradiciji i civilizaciji Bliskog Istoka.

Turci-Osmanlije su pored svojih etničkih korijena i običaja u gradnji države i Carevine apsorbirali elemente drugih kultura koje su postojale ili ostavile svoje tragove na anadolskom tlu. To su bili elementi hetitske, ermenske i grčko-bizantske kulture, koja je na njih uticala posebno nakon zauzeća Carigrada. Ipak je islam bio osnovno načelo osmanske države i društva. Islam je vrlo brzo svojom snagom natkrilio sva ranija nasljeđa i uticaje koje su Turci donijeli iz Centralne Azije ili zatekli u Anadoliji.

Brojne turske i turkmenske rodovske-plemenske grupe, koje su se uključile u ranu osmansku državu kao politički pojам, podizali su svijest među

Osmanlijama o njihovom turskom porijeklu. Odatle su se osmanski sultani, uz svoju službenu titulu, koju su preuzezeli od Seldžuka, držali i starog turskog vladarskog naziva han (khan). Oni su istovremeno prihvatali i kasnije legende o svom porijeklu od Turaka Oghuza da bi vlastitoj dinastiji podigli ugled i značaj. Izvan toga, Osmanlije su sve do pred kraj XIX st. malo polagale na tursku nacionalnu ideju. Do te su ideje Osmanlije došle tek u posljednjoj fazi rješavanja tzv. istočnog pitanja, što je u biti značilo pitanja o "opstanku Osmanske carevine na Balkanskom poluostrvu i na Levantu". Ima historičara koji "istočno pitanje" poistovjećuju sa poviješću Osmanlija od osnivanja Carevine do moderne Turske. Takvo mišljenje nema oslonca u stvarnoj historiji. Istočno pitanje otvoreno je krizom osmanske vlasti nad njenim balkanskim, srednjoevropskim, srednjoazijskim i arapskim posjedima, kako u Aziji tako i u sjevernoj Africi. Ima mišljenja da je to pitanje otvoreno Bečkim ili Velikim austro-turskim ratom 1683., u kojem su Osmanlije poražene i Karlovačkim (Sremski Karlovci) mirom 26. 1. 1699. izgubili skoro sve svoje srednjoevropske posjede.

U stvarnosti, istočno je pitanje otvoreno takozvanim Kučuk-Kajnardžijskim mirom (Kajnardža, danas grad u bugarskom dijelu Dobrudže), zaključenim između Osmanske i Ruske carevine 10. 7. 1774., kojim je okončan njihov sedmogodišnji rat. Nakon poraza u tom ratu, osmanska vlada ustupila je Rusiji prostor između Dnjepra i Buga te predjele oko Azovskog mora. Istim je mirom Tatarima priznata nezavisnost, a Rusija im je, uz pritisak osmanske vlasti, ustupila Krim i Kuban. Osmanska carevina dozvolila je ruskim brodovima slobodnu plovidbu kroz Bosfor i Dardanele te na Donjem Dunavu. Pored toga, osmanska vlada se obavezala da će Vlaškoj i Moldaviji dati izvjesnu autonomiju koju će Rusija štititi. Prvi put u osmanskoj historiji priznato je jednoj nemuslimanskoj sili da ima pravo zaštite pravoslavnih kršćana na njenom prostoru. Istovremeno je i sultanu, kao halifi, priznato pravo da je

vjerski poglavar svih muslimana koji su došli pod nemuslimansku, u konkretnom slučaju rusku vlast. Od tada je ustvari Rusija, umjesto Austrije i Venecije, preuzela vodeću ulogu u rušenju Osmanskog carstva.

Istočno pitanje okončano je ugovorom između Turske i sila Antante, u Lozani 24. 7. 1923., nakon što je Mustafa Kemal-paša, "otac svih Turaka" (Atatürk), 9. 9. 1922. oslobođio od Grka Izmir i zapadnu Anadoliju, te ih ujedinio sa Trakijom do rijeke Marice, odnosno Edirna. Mustafa Kemal-paša je, nakon poraza Osmanske carevine u Prvom svjetskom ratu, obrnuo "istočno pitanje", politički se odrekao Carevine i ujedinjenja srednjoazijskih turskih naroda. Nasuprot svom prijatelju Enver-paši, koji se, radi ujedinjenja svih turskih naroda Bliskog Istoka i srednje Azije, sve do 1924. bezuspješno borio sa Lenjinovim generalima, Mustafa Kemal-paša se pragmatično odrekao višenacionalne imperije u korist turske etničke, odnosno moderne nacionalne države, koju je na opisanom prostoru svojim vojničkim genijem uspio ostvariti. Sve je to uradio talentom i manjom velikog vojskovođe i državnika. Time je Mustafa Kemal-paša pokazao da je istraživanje na "istočnom pitanju", kao pitanju evropeizacije Osmanskog carstva - što je od kraja XVIII i početka XIX st. i vremena sultana Selima III i Mahmuda II., koji su sa velikom energijom započeli taj proces, uništivši među ostalim i janjičarski red i ajanstvo u cijelom Carstvu - ipak bilo uzaludno trošenje energije i vremena. Mustafa Kemal-paša je "istočno pitanje" jednostavno pretvorio u "zapadno pitanje" tako što je, pobjedom u ratu i nizom kasnijih političkih i prosvjetnih reformi, od Turske načinio u biti državu zapadne ustavne strukture.

Prije nastupa Osmanlija, Evropa je iskusila više rušilačkih azijskih, prije svega mongolskih provala. Osmanlije, oplemenjene duhom islama, nisu u svom pohodu rušile, nego su na prvom mjestu gradile i bez nasilja i prisile širile jednu civilizaciju koja je na evropskim prostorima najplodnije tlo sigurno našla u Bosni.

(nastavit će se)

Zapis sa stećka, Radimlja, Stolac (BiH)

A se leži Didodrag Gojak, na svojini, na plemenitoj u Zahumlju.
Zašto me mati rodila?

Jer, ovdi ima višlje lažnog sunčevog zlata no snova, višlje vjetra no
dobrih riječi, višlje praznine no ljubavi, višlje laži no istine, višlje
uzimanja no davanja.

Jer, dani ovdi nisu ispunjeni vrmenom već morom, noći nisu zdjele
pune slatkih sanja već burad puna gorcine.

Zašto me mati ti rodila?

Da budnem žedan, da budnem gladan, umoran, tužan, ... i da me
ti vode napojis, sirom i hlebom nahraniš, čistom posteljom odmoris,
osmijehom razveselis.

O mati, sve bi to bilo isto, a potpuno drugačije, da to hoće da uradi
Kesara. Al' ona to neće. Hoće, al' drugomu. A ja hoću samo nju.

I zbog toga zgiboh. Al', mati, nije to bilo zalud. Jer, kad ona budne
i stará i ružna i zla, i kad se za njom, mati, nitko ne budne okretao,
a onaj njen Juroje je iz kuće istjera, i kad ne budne imala ni gdje ni
kud, tad će se mene mlada sjetiti, mene i moje ljubavi.

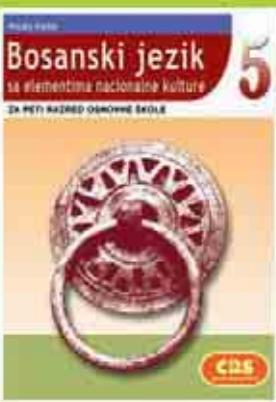
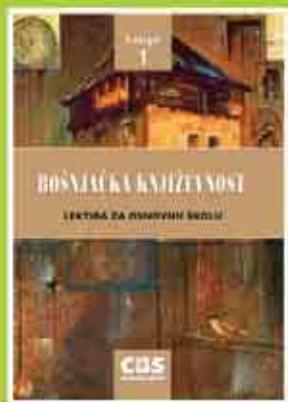
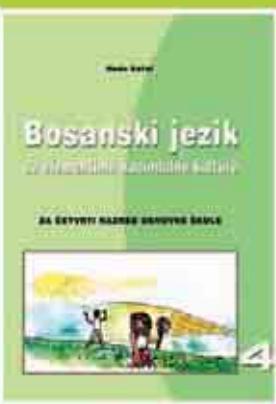
Al' ja tad, mati, iz neba neću doći. Ozgo ću sve to samo glijati.

Zbog tog zmrelih majko mladih. Al' zbog toga budućeg trena, vridlo
me i rodit.

Ti putniče, koji mnoju patnju sada znaš, ne privali mi biljega, a privali
li ga Bog ti još teži na tvoje tijelo stavio.

1167. godine, kad bještu pune vukova šume.

Informacije o mogućnosti nabavke izdanja Centra možete dobiti na telefon 063/602 042

